

47
48

22. NOVEMBER 1930.

ÕJAASJANDUSE AJAKIRI

P. LUTTEIN.

SODULIR

Valmisriiete kauplus

„TUGEV“

Väike Karja 1.

Soovitab alati suures valikus uue-
mate moodide järele valmistatud

nais-mees

valmisriideid

mõõdukate hindadega.

Tellimiste vastuvõtmine.

Töö kiire ja korralik.

Soodsad ostu tingimused.

Austusega

J. Mägda.

Riiete parandus-, puhastus-
ja pressimistööstus

„PRESTO“

Tallinn, Kaupmehe 9, kõnetr. 206-32.

Daamide, härrade ja laste riiete
parandamine, ümbertegemine, kee-
miline- ja lihtpuhastamine, dekatee-
rimine, aurutamine ja

Tellimisi võetakse
ka kõnetraadi teel. Sel
juhul riiete äratoomine
ja kättevilmine tasuta.

Tööstus varustatud moodsaimate
abinõudega ning vilunud tööjõu-
dudega, mispärast tööheadus ja
hinnad väljaspool võistlust.

PABERIKAUBAD

KANTSELEITARBED

BÜROOMASINAD

HARJU 21

TELEFON
(2)12-12.

K/M. JÜRI KODRES K/M.

KINGITUSARTIKLID

HARJU 21

TELEFON
(2)12-12.

ILU ASJ. D

EESTI KUNSTNAHATÖÖD

Läti rahvusliku sõjaväe esimeste lahingüksuste sünnist.

„Sõdur’ile“ kirjutanud Läti kaitseväe esindaja
kol.-leitn. J. Streipa.

Läti rahvusliku armee — praeguse Läti kaitseväe aluse — esimeste lahingüksuste formeerimine algas 1918. a. novembrikuu esimesel poolel, enne Läti vabariigi väljakuulutamist. Lahingüksuste formeerimiseks andis tõuke Saksa vägede lüüasaamine Läänes ja sellest tingitud suur distsipliini langus Läti territooriumi okupeerivates Saksa vägedes. Distsipliini langus okupatsiooni vägedes ja Saksa maal alanud revolutsiooniline liikumine üheltpoolt ähvardasid Lätit uuesti enamluse-ohuga, teiselt poolt aga sisaldasid eeldusi Lätil vabaneda võõrast ikkest. Tekkinud olukord nõudis Läti rahva huvide kaitsmist relvastatud jõuga. Vastava relvastatud jõu puududes tuli asuda selle loomisele. Algatuse võttis omale n. n. Rahvuslik Läti Sõjaväelaste Ühing, mis oli formeerunud juba 1917. aastal lätlastest-ohvitseridest ja endiste Läti kütinügementide intelligentsemast sõdurkonnast, eesmärgiga — 1) päästa küttkonna massi enamluse propaganda hävitavast mõjust, 2) koondada lätlasi-sõjaväelasi, kes teenisid Vene armee suurearvulistes väeosades.

Rahvusliku Läti Sõjaväelaste Ühingu esimesteks sammudeks 1918. a. novembris oli leida ja vastu võtta vabatahtlikke, kes suudaks astuda välja relvadega oma rahva huvide kaitseks. Arusaadav, et okupatsiooni võimude seisukohalt R. L. S. Ühingu selline tegevus loeti seadusevastaseks ja seepärast tuli vabatahtlikke värvata illegaalselt. Esimestena registreeriti lahingüksuste moodustamiseks Rahvusliku Läti Sõjaväelaste Ühingu liikmed, siis need väljaspool seda organisatsiooni seisvad kodanikud, kelle eest vastutasid vähemalt kaks värbimiskomisjonile tuntud Ühingu liiget. Selliselt teetsedes oli komisjon registreerinud üksi Riias umbes 500 va-

batahtlikku. Vabatahtlikud võrsusid peamiselt ohvitseridest ja allohvitseridest, kes teeninud ennem Vene armees, ning õppivast noorsoost. Provintsis teotsesid samasugused värbimiskomisjonid.

Komisjonidelt registreeritud vabatahtlikest lahingüksuste loomiseks oli veel tarvis neid liita sõjaväelise korra alusel, neile muretseda relvu ja varustust. Rahvuslikul Läti Sõjav. Ühingul tolajal ei olnud võimalusi kutsuda ellu otsekohe lahingüksusi. Tuli piirduda alguses vastavate lahingüksuste „rakukeste“ loomisega, mille liikmed jäid alguses kohtadel oma endistele toimingutele, kuid kohustusid esimesel kutsel ilmuma neile määratud punktidesse.

Kuigi Rahv. Läti Sõjav. Ühingul ei läinud korda otsekohe luua lahingüksusi, ta tegi siiski suure töö: tema kasutada olid andmed, kuipalju ja kus asub teadlikku ja rahvuslikule ideele truud elementi, mis kõlbulik tulevase rahvusliku armee formeerimiseks.

Siin on tarvilik tähendada, et 1918. a. sügisel teotsesid Riias kaks suuremat poliitilist organisatsiooni, mille eesmärgiks oli Läti riiklik iseseisvus, need olid: Rahvuslik Nõukogu ja Riia Demokraatlik Blokk. Rahvuslik Läti Sõjaväelaste Ühing töötas tihedas kontaktis esimesega nimetatud organisatsioonidest.

Kui saabusid ajakirjanduse kaudu esimesed teated, et maailmasõja vaherahu lepingu põhjal sakslased on kohustatud kaitsma neilt okupeeritud alade idapiiri enamlaste sissetungi vastu seni, kui okupeeritud alad ise ei organiseeri oma kaitsejõude, siis töö rahvusliku sõjaväe lahingüksuste formeerimiseks asus kindlale pinnale — võis asuda tööle avalikult ja hoogsamalt. 15. novembril Rahvuslik Nõukogu kutsus kokku värbimis-

komisjonidelt registreeritud (värvatud) vabatahtlikud ja pöördus üleskutsega läti noorsoo poole astuda vabatahtlikult rahvusliku armee ridadesse. Selle üleskutse põhjal läti üliõpilasorganisatsioonides kõik organisatsioonide liikmed registreerisid end tulevase rahvusliku armee vabatahtlikkudeks ja algasid sõjaväelist õppust.

Rahvusliku armee lahingüksuste formeerimine ei edenenu siiski tarvilliselt, sest puudus autoriteetne võim, millele toetudes R. L. S. Ühing oleks võinud arendada oma tegevust tarvillises ulatuses. Rahvuslik Nõukogu ja Riia Demokraatlik Blokk, kuigi taotlesid ideeliselt üht ja sama eesmärki, erinesid tunduvalt vaadetes ja abinõudes sihile püüdmisel. Rahvuslik Läti Sõjaväelaste Ühing 17. novembril ülnimetatud organisatsioonidega peetud ühisel konverentsil pani ette mõlemal organisatsioonil lõpetada omavahelised tülid ja asuda Läti riigi aparaadi loomisele. R. L. S. Ühing kohustub võtta oma peale korra alalhoiu ja riigi julgeolu kindlustamise. Selle ettepaneku tulemuseks oli, et Rahvuslik Nõukogu ja Riia Demokraatlik Blokk moodustasid n. n. R a h v a N õ u k o g u, millesse kinnusid esindajad kõigist poliitilistest rühmitustest. R a h v a N õ u k o g u kuulutas välja 18. nov. 1918. a. Läti iseseisvuse ja moodustas ajutise valitsuse, milles polnud ettenähtud ministrit riigikaitse alal. Riigikaitse ministri funktsioonid pandi siseministrile. Tolajal pealiskaudsele olukorra tundjale võis näituda, et vastsündinud ei tule kohe esimestest iseseisvuse päevadest tunda muret riigi välisest julgeolekust. Seda teatud määral nagu võis oletadagi üldisest poliitilisest olukorrast: sakslaste liüasaamine sõjas, Saksa maal revolutsioon, enamliselt Vene vallitsuselt deklareeritud rahvuste enesemääramise õiguse tunnustamine, Maailmasõja vaheahu lepingu punkt, mille kohaselt sakslased olid kohustatud kaitsma teatud ajani uute Balti riikide piire. Peagi selgus, et Vene enamlased ei pea antud lubadusi ja on isegi valmid vägivaldselt tagasi võtma endisest Venest lahkulöönud osi. Rahvuslik Läti Sõjav. Ühing taipas hästi olukorra raskust. Ta, jätkates töid vabatahtlikkude värbimise, mobilisatsiooni ja väeosade koosseisude kavade väljatöötamise alal, nõudis ühtlasi Ajutise Valitsuse täiendamist riigikaitse ministri kohaga, et kaitsejõudude loomise edu kiirendada ja kindlustada. Rahvusliku Läti Sõjaväelaste Ühingu vaateid jagas ka peaminister

U l m a n i s. Tulemuseks oli — 6. detsembril määrati riigikaitse (sõja-) ministriks hra Z a l i t, Läti kütipataljonide formeerijaid Vene armee Maailmasõja ajal. Rahvuslik Läti Sõjav. Ühing lõpetas oma tegevuse armee organiseerimises, andes riigikaitse ministrile üle oma töö saavutised.

Novembri lõpul 1918. a. jõudis Riiga Saksa vabariiklise valitsuse volinik Baltimail hra W i n n i g. Oma kirjaga 26. nov. Saksa vabariigi nimel tunnustas Winnig Ajutise Valitsuse kõrgemaks seaduslikuks võimuks Lätis. Sellele tunnustusele põhjenedes, oli antud võimalus alustada W i n n i g i g a läbirääkimisi Läti lahingüksuste ellukutsumiseks. Alles peale pikki läbirääkimisi 7. det. Läti ajutisel valitsusel läks korda selles jõuda Winnig'iga kokkuleppele. Kirjutati alla leping, mille põhjal Läti territooriumil oli lubatud formeerida rahvuslikul põhimõttel „maakaitse“ (Landeswehr), mis koosneks 26 jalaväe kompaniist ja 5 patareist, kus r a h v a s t e s u h e oleks järgmine: lätlastest formeeritakse 18 jalaväe kompaniid ja 3 suurtükiväe patareid, saksa rahvusest kodanikest 7 jalaväe kompaniid ja 2 suurtükiväe patareid, venelastest 1 jalav. kompanii, kokku oli ette nähtud m a a k a i t s e s 6000 inimest ja 870 hobust. Käskluskeeleks üksustes — vastav üksuste rahvuslikule koosseisule. Kõrgema juhtimise teostajaks oli kavatsatud kutsuda neutraalriigi ohvitseri (rootslast) ja selle saabumiseni panna kõrgem juhtimine saksa ohvitserile. Kõrgema juhi — Maakaitse juhataja — abiks pidi määratama läti ohvitser Ajutise Valitsuse valikul. Ohvitseride määramine kohtadele juhtimise alamatel astmetel pidi sündima Maakaitse juhataja ja ta abi vastastikusel kokkuleppel. Relvad, rakmed, ihukatte kohustus Läti m a a k a i t s e l e andma Saksa okupatsiooni võim okupatsioonivägede ladudest, pikaajalise laenu alustel. Toitlustamise ja korteritesse paigutamise küsimused jäeti Läti Ajutise Valitsuse lahendada. Kuni tarvilliste tagavarade muretsemiseni Ajutise Valitsuse poolt, anti m a a k a i t s e l e toiduaineid okupatsioonivägede ladudest.

Sõlmitud lepingu põhjal Läti territoorium jagunes 4 sõjaväe (maakaitse) ringkonda: Riia, Liivimaa Läti osa, Kuramaa ja Latgallia. Ringkondade ülemateks lepingu järele tuli määrata: Riia ringkonna ülemaks sakslane-ohvitser, abiks lätlane-ohvitser; Liivimaa Läti osa ja Kuramaa

ringkondades — lätlased-ohvitserid ülemateks, sakslased-ohvitserid abideks, Latgalias — kui ülem nii abi mõlemad lätlased-ohvitserid. Lepingus olid märgitud rahvusliste maakaitse üksuste garnisoniline koosseis ja asukohad.

Leping sõlmitud, riigikaitse minister asus otsekohe ta realiseerimisele.

Maakaitse juhiks oli nimetatud Saksa sõjaväe major S c h e y b e r t, tema abiks kol.-leitn. (praegu Läti kaitseväge kolonel) K l a v i n š, staabiülemaks Saksa sõjav. kapten Dittrichs, tema abiks kapten (praegu Läti kaitseväge kindral) H a r t m a n i s. Sõjaväe (maakaitse) ringkondade ülemateks olid määratud: Riia ringkonna — Saksa sõjav. kindral F r e y t a g - L o r i n g h o v e n, abiks kap. Z e m i t a n (†), Kuramaa — kolonel (praegu kindral, armee juhataja) P e n i k i s, Liivimaa Läti osas — kolonel A p i n i s, Latgallia — kol.-leitn. I m a k. Asuti kiires korras lahingüksuste moodustamisele, millede jaoks kaadrid olid registreeritud juba Rahvuslikult Läti Sõjaväelaste Ühingu. Et vabatahtlikkudest ei jatkunud maakaitse kontingentideks (6000 meest), siis otsustati teostada 17. detsembril sundkutse (mobilisatsioon). Selle edukuseks olid juba 17. detsembrini väljatöötatud ja kinnitatud mobilisatsiooni määrused, määratud maakondadesse rahvaväe (maakaitse) ülemad, kes pidid mobilisatsiooni ettevalmistama ja teostama kinnitatud määruste kohaselt.

Tegelikus elus ei läinud asjad nii libedasti. Winnig'iga sõlmitud lepingule vaatamata sakslased ei loovutanud nii kergesti võimu — lepingus ettenähtud soodustused Läti kaitsejõudude loomiseks jäid suuremas osas paberliseks loominguks. Rohkem ja rohkem tuli avalikuks, et okupatsiooni võimud pole loobunud endistest kavadest — luua Baltimaadest Saksa vassariik (provints). Kuivõrra hästi vastutulelikud olid okupatsioonivägede võimud m a a k a i t s e sakslastest üksuste formeerimisel, niivõrra pidurdasid nad lätlastest üksuste formeerimist. Viimastele keelduti väljaandmast relvastust, riidevarustust jne.

Lisaks kõigele okupatsioonivõimud alustasid erilise „raudse brigaadi“ formeerimist okupatsiooni vägedesse kuuluvatest sõjaväelastest, kes ei soovinud pöörduda kodumaale tagasi. „Raudse brigaadi“ formeerimist ei õigustanud okupatsiooni võimude ükski leping, mis neil oli seotud Läti ajutise valitsusega.

Läti rahvusliku armee formeerimise algus sattus seega kahe vaenuliku jõu vahele: üheltpoolt okupatsiooni võimud avalikult takistasid formeerimise töid, teiselt poolt enamlased olid alustanud Läti territooriumi vallutamist ja sarnaste jõududega, et selle survele taandusid Läti idapiiri kaitsvad Saksa okupatsiooni väed. Läti sisemaal propaganda mõjul tõstis enamluse pead. Ähvardati öiendada arveid „valgekaartlastega“. Seegi aitas suurendada raskusi rahvusliste lahingüksuste formeerimises.

Olukord nõudis kiiret teotsemist. Riias ja Riia maakonnas väljakuulutatud end. ohvitseride (kuni 45 a.) ja allohvitseride (kuni 35 a.) mobilisatsioon 17.—20. detsembrini andis umbes 400 inimest. 3. jaan. 1919. a. oli kavatsatud mobiliseerida Riias ja maakonnas kõiki meeskodanikke 20—30 eluaastates, kuid see kavatus nurjus Riia langemise tõttu enamlaste kätte.

Detsembri lõpuni 1918. a. suurte raskustega läks korda luua järgmised rahvuslikud lahingüksused:

Riias:

1) Instruktorite Reserv, mis oli moodustatud Rahvusliku Läti Sõjav. Ühingu detsembri esimesil päevil Riias viibivaist vabatahtlikest ohvitserest ja allohvitserest; koosseis 200 meest; oli määratud tulevaste formatsioonide kaadriks. Relvastuse muretses Reserv osalt omal jõul, osalt R. L. S. Ü. ja kaitseministeeriumi abil. Toitlustamine — linna köögist; riietus oma, hiljem okupatsioonivägede ladudest. Kuulipildujaid Instruktorite Reservil alul ei olnud; inglise laevastiku Riiga saabudes võimaldati inglasele kuulipilduja-õppusi sõjalaeval. Instruktorite Reservi moraal oli võrdlemisi kõrge, — peale Riia langust enamlaste kätte ta lahkus Riist veel 130-mehelises (200 mehest) koosseisus. Hiljem anti Instruktorite Reservile auväärne nimetus — L ä t i I s e s e i s v u s e K o m p a n i i.

2) Erikompanii — formeerus faktiliselt samuti detsembri alul üliõpilaskorporatsioonide liikmetest, kuid ta koosseisud leidsid kinnitamist alles 20. detsembril. Relvastuse suhtes oli ta samas raskustes kui Instruktorite Reservgi, kuid riietuse, toidu ja korterite küsimustes, tutvuste tõttu Riia jõukamate kodanikkudega, palju paremas seisukorras. Pärast Riia langust enamlaste kätte Eri-

kompanii lahkus Instruktorite Reserviga ja muutus hiljem tõhusamaks Ajutise Valitsuse toeks.

3) Latgallia Ohvitseride ja Latgallia Allohvitseride Kompaniid formeeriti ohvitseridest ja allohvitseridest, mida tõi 20. detsembri mobilisatsioon Riias ja maakonnas. Mõlemad kompaniid olid määratud Latgallia kaitseringkonnas kavatsetavate formatsioonide kaadriks. Riia enamlastele langes suurem osa nende kompaniide koosseisust jäi enamlastega Riiga, mistõttu kompaniid hiljem deformeeriti.

4) Riia kolm kaitsekompaniid formeeriti pärast 20. detsembrilise mobilisatsiooni; koosseis 200—250 meest, komplekteeritud peamiselt Saksa vangist tagasitulevatega, kes olid juba enamlastest nakatatud. Esimene neist kompaniidest, kui avalikult enamline, deformeeriti juba 29. detsembril, teised kaks allusid pea tervelt (väljaarvatud 10—15 inimest kompaniist) enamlaste propagandale ja valgusid laiali, viies kaasa Ajutiselt Valitsuselt neile nii suurte raskustega muretsitud relvad.

5) Õpilaskompanii algas formeerimist detsembri lõpul, kuid kaitsemistri korraldusel katkestati formeerimine, kui enamlasted olid lähenemas Riiale.

Provintsis formeeriti:

1) Võnnus. Võnnu-kompanii formeerimist alati juba novembri keskpaiku Rahvusliku Läti Sõjav. Ühingu kohapealsete liikmete algatusel. Lühikese aja jooksul koondus kompaniisse umbes 300 vabatahtlikku. Läti iseseisvuse väljakuulutamisele järgnevatel päevadel Võnnu-kompanii saatis delegatsiooni Riiga direktiivide ja relvade saamiseks. Anti kõigest paar automaatpüssi. See mõjus halvavalt organiseerimisele. Paljud loobusid osavõttust kompanii tööst. Hiljem küll saadeti Riias täiendavalt relvu, kuid neist jätkus ikkagi vaid ca 80 mehele. Detsembri teisel poolel enamlasted olid juba vallutanud Valga ja Volmari, ähvardades Võnnut. Okupatsiooni üksustelt linna kaitseks toetust saamata Võnnu-kompanii lahkus 22. detsembril ja liigub Riia suunas, liities teel lahingut. 27. detsembril jõuab kompanii Riiga. Riia enamlaste kätte langes Võnnu-kompanii täies koosseisus lahkus linnast ja võtab osa võitlusest Läti iseseisvuse eest.

2) Miitavis. Alguses formeeriti Miitavi Vabatahtlike Kompanii, umbes 100 meest. Kompaniid polnud relvu; vabatahtlikeks osutusid suuremalt jaolt tööta töölised; moraal nõrk. Miitavi enamlaste kätte langes, läks korda seda kompaniid üleviia Liibavi ja teda osaliselt kasutada Läti Üksiku Ratsasalgaga komplekteerimiseks.

3) Liibavis läks korda formeerida 2 pooliku koosseisuga vabatahtlike kompaniid, kuid puudusid relvad nende jaoks.

Katsed formeerida rahvuslike lahingüksusi Läti territooriumi teistes osades ei andnud positiivseid tagajärgi.

Kokku võttes näeme, et kuni Riia enamlaste kätte langemiseni oli läinud korda formeerida 12 kompaniid Läti rahvuslikku kaitseväge ja needki mitte täies koosseisudes. Relvastatud olid enamvähem vaid Riia ja Võnnu üksused (väljaarvatud Riia õpilaskompanii) koguarvus 8 kompaniid. Riia enamlaste kätte langes valgus osa neistki kompaniidest laiali. 5. jaanuaril 1919. a. truuksjäänud kompaniide osadest moodustati Miitavis 3 kompaniid: I kompanii (Instruktorite reservist ja Latgallia ohvitseride kompaniist), II kompanii (Võnnu-kompaniist, Riia 2. kaitsekompaniist ja Riia 3. kaitsekompaniist) ja Eri- (üliõpilaskompanii). Need kolm kompaniid moodustasid n. n. „Läti Eripataljoni“ 400-mehelises koosseisus.

Kaks eelpoolmainitud number-kompaniid, taandudes Riias, jätkasid visalt võitlust enamlaste vastu, kuna kolmas (erikompanii) viidi Liibavi Ajutise Valitsuse kaitseks ja kompanii sõjaväelise õppe jätkamiseks. Kõigile raskustele vaatamata, mis tuli läbi teha taandumisel, kompaniid ei kaotanud meelekindlust ega võitlustahet, arvestamata sedagi, et alul tuli võidelda Maakaitse sakslasest juhi all.

Moodustatud kolme kompanii arvuline koosseis taandumisel, lahingutes kantud kaotustele vaatamata, aina kasvas rahvuslikule ideele andunud kodanikkude arvel. Need kompaniid väärivad teenitult auväärset nimetust — „esimesed rahvuslikud lahingüksused“. Nad ei ole esimesed mitte üksi formeerimise aja mõttes, vaid on esimesed kui parimate sõjaliste voorustega rahvuslikud väeüksused.

Vaatlusi ja mõtteid õppealalt kaitsevæes.

A. Traksmann.

Pärast paariaastast vaheaega mul oli võimalus uuesti lähemalt tutvuneda kasvatus- ja õppetööga meie väeosades.

Paar aastat tagasi meie kaitsevæe elus üldse ja õppetöös eriti sündis murrangulise tähtsusega muudatusi. Viidi ellu üheaastane teenistus ühes põhipanevate muudatustega organisatsioonis; pandi maksma rida tähtsaid määrustikke ja eeskirju, mis ühenduses üksikaskjaliste õppekavadega andis kindla suuna ja kuju õppetööle; lõpuks, uue ohvitseride ettevalmistamise seadlusega ja oskus-kursuste korraldamisega patülidele, kompülidele ja üleajateenijatele allohvitseridele taheti lahendada meie alalise kaadri ettevalmistamise ja täiendamise raske probleem.

Tol ajal rajatud alustel on arenenud õppetöö meie kaitsevæes möödunud kahe aasta jooksul. Vahepeal on ilmunud rida uusi eeskirju ja õppekavasid, endisi on täiendatud ja osaliselt muudetud. Kuid kõik see ehitis mahub neisse raamidesse, mille suured jooned tahuti paar aastat tagasi. Seega võrreldes käesolevat endisega, on võimalik leida enam vähem õige vastus meile nii tähtsale küsimusele: kuhu oleme siis õieti suundunud oma viimaste aastate töös, kas oleme läinud edasi või tagasi? Kuna ma vahepeal olen tutvunud kasvatus ja väljaõppe küsimustega ka mõnes Lääne-Euroopa riigis, siis kasutan juhust, et meie tööd osaliseltki võrrelda sellega, mida nägin välisriikides. Kaalumisele tuleksid järgmised kolm küsimust:

I. Sõduri ettevalmistus.

II. Kaadri töö väeosades.

III. Kaadri ettevalmistus ja täiendamine Kv. Ü. Opeasutistes.

I. Sõduri ettevalmistus.

1. **Õppeaja vältus.** Võrdlemisi vähene on siiski veel nende riikide arv, kes seniajani on sõندانud oma sõduri ettevalmistamise aja lühendada ühe aastani või alla selle. Kui selle aja vältuse arvestamisel tuleksid kaalumisele ainult väljaõppe huvid, siis, muidugi, pole kahtlust, et sõduri võib päris korralikult ette valmistada ajaga tunduvalt alla ühe aasta, nagu seda näitasid sõjaaegsed kogemused. Lühikese teenistusaaja juures mobiliseeritud sõjavæe väärtus niikuinii oleneb peasjalikult reservvæe

massi väärtusest. Seepärast, kui juba kõnelda lühiajalisest teenistusest, siis, õppetöö huvides, oleks kõige kasulikum sõduri aktiivteenistuse aeg lühendada noorte kursuse ulatuseni ning reamehe ettevalmistus anda võimalikult sagedamini korraldatud lühiajalistel reservvæe õppustel. Teenistuskohustuslike kodanikkude massi üldine ühtlane väljaõppe tasapind oleks sellega kahtlemata tagatud kõige paremini. Kuid, kahjuks, sõduri teenistusaaja arvestamisel, peale sõduri väljaõppe huvide, tuleb tõsiselt silmas pidada veel paljuid muid tingimusi, mis küll riigikaitse seisukohalt on suure tähtsusega, kuid sageli risti vastukäivad on kodaniku sõjalise ettevalmistuse huvidele. Need on kõige pealt mobilisatsiooni ja piirikatte küsimused, mis muidu nii lihtsa tehnilise probleemi — sõduri ettevalmistuse — asetavad poliitilisele ja strateegilisele tasapinnale, tehes talt äärmiselt komplitseeritud küsimuse. Sellest siis ka see üldine nähe, et riigi geograafiline asend ja välispoliitiline seisukord mõjutavad iga üksiku kodaniku ettevalmistuse vältust sõjavæes.

Peale selle tuleb pidada silmas, et sõduri ettevalmistusega on tihedasti seotud juhtiva kaadri ettevalmistamise ja edasiarendamise küsimus. Kui riigis puudub alaline sõjavägi, mis sünnib siis, kui noorte kursuse lõpetanud sõduri laseme kohe reservi, siis ka alaline ohvitseride ja allohvitseride kaader on väga vähearvuline. Kuid kui puudub kaader rahuaajal, siis tekib kohe tõsine küsimus, kust teda võtta mobilisatsiooni korral — reservist, väga hea, aga kuidas seda reservlast ette valmistada ja täiendada, et ta alaliselt oleks oma ülesande kõrgusel — probleem, mille kallal on pead murdnud Sveitsi sõjavæe juhid, ilma et nad ta oleksid lahendanud täiesti rahuldavalt.

Sõduri ettevalmistust ei saa ka kuidagi viisi eraldada selle väeosa üldisest elust, kus sõdur õpib. Et õppus areneks edukalt, selleks peab olema iga päev täidetud väga suur hulk igasugu administratiiv- ja majanduslike eeltöid. Tekib küsimus: kes need tööd peab täitma? Kui kõik need tööd lasta teha palgalistel inimestel, andes sõdurile võimaluse 100% oma ajast pühendada õppetööle, siis saavutame, muidugi, maksimum kasulikku

tööd ning sõduri ettevalmistuse aja võib määrata nii lühikese, nagu seda just nõuavad õppetöö huvid. Sõdur vabaneb võimalikult ruttu kaitseväest — puhas kasu rahvamajandusele, ühtlasi sääst sõduri ülalpidamise arvel, kuid selle asemel riik on kohustatud pidama palju kalleid palgalisi tööjõude kaitseväes, kelle arv suureneb veel seetõttu, et väga lühikene õppeaeg sunnib tunduvalt suurendama ka alalise kaadri arvu, et saavutada maksimaalse intensiivsuse õppetöös. Tekib huvitav küsimus: kas sääst sõduri õppeaja arvel kaalub üles ülekulud palgalise tööjõu arvel? Iga riik on siin püüdnud leida mooduseid, mis kõige paremini vastaksid sellele olukorrale, milles ta viibib. Šveitsi ja praegu Prantsusmaa kogemused näitavad, et õppeaja lühendamise ei pruugi igakord sugugi tähendada majanduslikku kokkuhoidu. Šveits püsib oma praeguse süsteemi juures peaaesjalikult sellepärast, et see temale on kujunenud ajalooliseks traditsiooniks. Prantsusmaa käesoleva aasta sügisel läks üle üheaastasele teenistusele pärast pikemaajalisi ettevalmistusteid, peaaesjalikult ainult poliitilistel motiividel, tahtes sellega demonstreerida oma rahuarmastust.

Majanduslikud kaalutlused sealjuures mängisid täiesti kõrvalist rolli, sest üheaastane teenistus suurendas riigikaitse eelarvet ümmarguselt 500 miljoni frangi võrra.

Ümberpöördud, kui sõduri teenistus-aeg kaitseväes kalkuleerida küllalt pikk, siis on võimalik vähemalt ühe osa administratiiv-majanduslikke töid väeosas lasta täita sõduril endil. Teatud % teenistustajast, ütleme 25—30%, võib siis maha visata tööde arvel, ning järele jääb veel küllalt pikk aeg õppuste teostamiseks. Prantsuse endine kindralstaabi ülem kindral Debeney arvestab, et prantsuse sõdur endise 1½-aastase teenistuse juures kulutas ümmarguselt 2/3 oma ajast — s. o. ühe aasta — õppusteks ning 1/3 — väljaspool õppusi. Sealjuures peab pidama silmas, et prantsuse sõjaväes sõdur kunagi ei ole täitnud niisugusi suuri majanduslikke korrashoiu töid nagu: ruumide remonteerimine, ehitustööd, õppeplatside korraldamine jne., sel lihtsal põhjusel, et neid töid ilalgi ei ole antud teha väeosadele.

Teenistustaja lühenedes administratiiv-majanduslikud tööd, garnisoni teenistus jne. ei vähene mitte proportsionaalselt ajale. Seepärast ongi tarvilikud need

erakordsed abinõud, milledest kõnelesin eespool.

Neid abinõusid on käsitanud kõik riigid, kus on lühendatud sõduri väljaõppe aega. Neid abinõusid püüti leida ka meil 1928. a., peaaesjalikult üleajateenijate kaadri suurendamise ja vahiuksuste moodustamise näol.

Kuid vahepeal on osa neid abinõusid kärbitud, vaatamata sellele, et ühtlasi oleme sunnitud olnud 12-kuulist teenistus-aega lühendama veelgi ühe kuu võrra. Kuidas kõik see kokku on mõjutanud meie sõduri ettevalmistust? Vastuse leidmiseks sellele küsimusele meil tuleb lähemalt kaaluda neid üldiseid tingimusi, milles praegu sünnib meie sõduri ettevalmistus, nimelt, kõigepealt meie sõduri elamistingimusi — eluruumid ja varustamine kõige tarvilikuga, siis õppetingimusi — õppekohad ja õppevahendid, lõpuks kaadri tööd ja selle väärtust.

2. Elamis- ja õppetingimused meie väeosades.

Kellel on olnud võimalus pärast pikemat vaheaega kord jälle tutvuneda meie sõduri elamistingimustega, see on kahtlemata olnud üllatunud neist edusammudest, mis sel alal on tehtud viimaseil aastail. Mõni aasta tagasi seadsime üles nõude: kasarm olgu sõdurile koduks, kus ta viibib hea meelega. Võime rahuldustundega konstateerida: see nõudmine on nüüd teostatud, isegi neis väeosades, kus ruumid ise selleks pakuvad koguni vähe võimalusi. Kui ma ei eksi, liikumine meie kasarmu-ruumide ja ümbruskonna korraldamiseks algas aastat 4—5 tagasi tolleagueses 3-das diviisis, kust ta järkjärgult levines ka teistesse diviisidesse. Oma ajal seda liikumist tuli veidi õhutada keskasutuses, peamiselt küll sel teel, et üksikute väeosade initsiatiivi teha teatavaks kõigile. Põhipaneva tähtsusega ruumide korraldamise alal on olnud uute kasarmute ehitamine, mis on nõudnud midugi ka soliidseid summasid eelarves. Ülejäänud osa — selle nõnda nimetatud kaunistamise töö — on oma peale võtnud väeosad, kasutades nende käsutuses olevaid majanduslikke säästsummasid. Ühisel jõupingutusel, on teostatud väga suur ja väärtuslik kultuuriline töö, mil kahtlemata on oma mõju ka meie rahva üldisele arenemisele. Lõviosa sellest tööst on kahtlemata langenud meie väeosajate ja majandusülemate õlule, kes pisikuga on pidanud korda saatma palju,

sest meie arenemistempo sel alal on olnud väga, vast liigagi kiire. Peab tõesti au andma meie rivijuhtide heale tahtmisele, püsivale hoolele ja initsiatiivile, mille tulemusena meie sõduri elamistingimused — eluruumid, toitmine, söögi-ruumid, köögid, kehakate jne., on tõstetud sarnasele kõrgusele, nagu seda näeme praegu. Kui meie praegu heameelega jalgutame meie eeskujulikult puhtais, kaunistatud kasarmuis, kus igal sõduril on oma isiklik kapi ja taburett, igas kompaniis oma lugemisnurk ja pataljonis lugemistuba mitmesuguste mängudega, raamatukogudega ja ajakirjandusega, siis hinnakem neid saavutisi eriti kõrgelt teades, et isegi mitmed vanade rikkaste rahvaste sõjaväed pole veel jõudnud niikaugele. Olen küllaldaselt näinud kasarmu-ruume, kus pole ei isiklikke kapisid ega taburette sõdureile, vaid kus sõdur istub voodi jalutsil ja oma asjad hoiab lahtisel riiulil seinal. Muidugi on siin täiesti tundmatud ka kaunistatud, koguni korralikult puhtad seinad, aknakardinad ja lugemislauad, samuti nagu on võõras ajaleht kasarmu ruumides ning terra incognita ülemaile see ala, mida meil nii suure hoolega harrastatakse, nimelt sõduri meelelahutus. Kandes hoolt meie sõduri füüsilise ja moraalse heaolu eest, niisugusel määral nagu see vaevalt veel kuskil sünnib rohkem, oleme seega loonud soodsa materjalsel pinna õppetööks, tehes kaitsevärke sattunud kodaniku maksimaalse, määrani vastuvõtlikuks sellele seemnele, mida tahame külvata ta südamesse. Koos kaitseväre osadega olen tutvunud ka meie kesk- ja kutsekoolidega, kus praegu on ka käimas sõjaline õppus. On tõsiasi: kui üksikud erandid välja arvata, siis meie kasarmu-ruumid, seal valitseva korra ja mugavuse mõttes on jõudnud ette meie keskmistest koolidest. Võime seega oma väeosade ruume rahuldustundega näidata niihästi välisriikide ja sõjaväe esindajale, kui igasugu ekskursioonidele koolidest, millede arv on suuremas iga-aastaga.

Hinnates täiel määral seda suurt tööd, mis on tehtud väeosades ruumide ja nende ümbruskonna korraldamise alal, tahaksin siiski hoiatavalt kriipsutada alla ühte, nimelt: **hoidugem minemast liiale sel alal!** Sõjaväeteenistusel rahua ajal on juba kord see nõrkus, et siin asja sisult hõlpsasti kalduatakse välisele vormile, mida hakatakse harrastama — narruseni. Oleks tõsiselt kahju, kui sama sünniks ka eluliselt nii tähtsa küsimusega, nagu seda on meie sõ-

duri eluruumide korraldamine. Ja see sünnib siis, kui see ala kujuneb võistluse semeks väeosade, pataljonide ja kompaniide vahel, kus üksksteist ületrumpamise tuhinas mõeldakse välja ilka uusi trikke ja konkse selleks, et seeläbi — ülemusele meeldida ja tema kiitust ära teenida. Oluline küsimus kujuneks siis karjääri tegemise esemeiks üksikuile aastameile, kes mõne üleliigse lillelavaga või pursk-kaevuga endale püüaks teenida kannuseid oma kaasteenijate ees. „Sõduri“ veergudel on juba omal ajal juhitud tähelepanu neile väärnähteile, mis õnneks, siiski on jäänud üksikuiks meie kaitseväre. Vanemate juhtide tasakaalustatud silm võib neile kõige hõlpsamini panna piiri veel enne, kui nad oleksid suutnud mõjuda kahjulikult. See sünniks seda hõlpsamini, kui kasarmu-ruumide, sisseadete ja ümbruse korraldamisel ikka ja alati esikohale asetada sõduri kasvatuse ja õppetöö huvid, minnes välja otstarbekohasuse ja lihtsuse põhimõttest.

Siin meie olemegi jõudnud teise suure ülesande juure, mis on täita meie kasarmu ruumidel, s. o.: nad peavad olema headeks õppekohtadeks sial kokkutulnud kodanikele. Sõjaväeline õppetöö vajab rohkeid ja mitmekesiseid õppekohti nii ruumides kui selle ümbruses. Modern väljaõpe on selles mõttes otse türanniline oma nõudmistega, mille järelduusel on kujunenud üldiseks traditsiooniks, et õppeaasta välitusel väeosad koguni on sunnitud muutama oma asukohti ning asuma suvel laagritesse.

Ka õppekohtade soetamise alal meie väeosades viimaseil aastail on tehtud ära otse hiigla töö. Kui veel sel alal pole suudetud korraldada kõike, siis seda ainult seepärast, et aeg selleks on olnud liiga lühike. On meil ju loodud mõne aastaga korralikud suvelaagrid, ehitatud palju häid laskeradasid ja spordivälju väeosade kõige lähemasse ümbrusse, korraldatud õppeplatse ja välju. On küll tõsiasi: ruumide nappus on võimaldanud vaid üksikuile väeosadele korraldada häid sissemisi õpperuume ja võimaldemissaale, — küsimus, mis meie kareadas ilmastikus omab suure tähtsuse.

Õppekohtadega kõige lähemalt on seotud õppevahendite küsimus. Sõjaline õppus on praktiline ala, mis vajab häid näitlikke ja töövahendeid. Seda õp-

pust jagatakse pealegi inimestele, kelle üldine vaimlise arenemise tasapind siudab edukalt omandada ainult seda, mida ta näeb oma silmaga ja kompab oma käega. Seepärast õppevahendite küsimus sõjalisel õppusel kuulub esimese järgu probleemide hulka, mida kunagi ei saa lugeda lahendatuks lõpulikult. Tutvunedes lähemalt sellega, mis sel alal tehtud väeosades, ma ei saa lahti muljest, et õppetöö materiaalse külluse korraldamisel meil see küsimus senini on jäänud vast kõige rohkem kahe silma vahele. Ainult laskeasjanduse alal on üldiselt loodud komplekt kõige mitmekesisemaid õppevahendeid, mis veel puudusid alles paar-kolm aastat tagasi. Edu siin on silmatorkav! Kuid muudel sõduri väljaõppe aladel õppevahendite küsimuses viibime küll alles veel juhuslike katsetamiste ajajärgus, kus iga väeosa on käinud täiesti oma rada. Selle nähtuse põhjused on käega katsutavad. Väeosad teevad seda, millest on huvitatud keskasutus. Igasugu väikekaalibrilised relvad, sissepandavad rauad, nõelaparaadid ja tuhat muud asja laskeasjanduse alal, milleta praegu korralikku laskeõppust enam üldse ette ei kujutata, on ju väeosades levinnud ka ainult seetõttu, et neid mõni aasta tagasi hakati katsetama, propageerima ja soovitava keskasutuse poolt. Nii peab see lähemas tulevikus sündima ka õppevahenditega kõigil muudel aladel. Üksikute väeosade õnnelikud algatused tulevad koondada keskasutuses, nad siin veel kord läbi proovida ja kontrollida ning siis lõplikult algatada üldiselt levitada üle terve kaitseväge. See töö nõuab asjatundjaid inimesi kõigepealt kaitseväge staabi VI osakonnas, kelledest, loodetavasti ei ole enam puudus. Üldise ideelise juhena sel alal seaksin üles järgmise põhinõude: rohkem tähelepanu nii keskasutuses kui väeosades õppeabinõude soetamise küsimusele, koondagem oma energia ja hool ruumidelt õppevahenditele! Õppida töötama ruttu, lühikese aja, võib ikka ainult siis, kui töövahendid on kõige paremad ning kui neid on küllalisel määral. Nende soetamine peab kuuluma lähema tuleviku tähtsamate ülesannete hulka.

Kokkuvõtlikult hinnates neid materiaalseid tingimusi, milles teostub praegu sõduri väljaõpe väeosades, võime üldiselt rahuldustundega konstateerida suurt sammu edu poole. Meie juhtiv koosseis ko-

hapeal viimaseil aastail on täiesti õieti hinnanud seda uut olukorda, mis tekkis õppeaja tunduva lühenemisega, ning kiiresti püüdnud kohanedada uutele nõuetele. Meie senine kiire areng sel alal on parimaks tagatiseks, et suudame lähemas tulevikus kõrvaldada veel olemasolevad puudused.

On olemas erinevaid jooni õppetöö tingimustes, vastavalt sellele, kas see sünnib üksikuis pataljonides või rügementides. Mõni sõna selle selgituseks.

Üksikud pataljonid. Kui nende loomine 1928. a. oli kaalumisel, siis oli palju kahtlevaid arvamisi selle kohta, kas nad oma imeväikese majandusaparaadiga ja võimalustega suudavad luua ka küllalt soodsad tingimused oma noorte väljaõpetamiseks. Tegelik elu on need kahtlused ümber lükanud. Üksikud pataljonid, oma väiksusele vaatamata, kuid, võib olla ka just selle väiksuse tõttu, on end majanduslises kiiresti püsti ajanud. Nad on oma ruumid korraldanud, õppekohad sisse seadnud, õppevahendeid soetanud — seda kõike ennem paremini kui halvemini suurtest rügementidest. On soetatud üldiselt päris solidsad säästsummad, mille arvel kõik see korraldustöö on tehtud. Nende tööde tagajärg, ühenduses kaadri töösuse tunduva tõusuga, on olnud see, et meie praegu oma noore sõduri juba 4 kuu jooksul võime õpetada välja vähemalt sama hästi kui varem 6 kuu jooksul. See on juba suur samm edasi, millel ei puudu riiklik tähtsus. Mis puutub 3-kuulist õppeaega, mis ühenduses kolmekordse sissekutsetega, on maksev praegu, siis tuleb veel tõsiselt kahelda, kas suudame juba selle aja jooksul anda oma noortele täielise reamehe ettevalmistuse. Praegu on oma noorte kursuse viinud alla 4-ja kuud ainult need riigid, kelle sõjapolitiline olukord võimaldab sõdurid pärast seda kohe reservi lasta ning neid siis vägastada reservist kutsuda kordamisõppustele. Mujal igalpool noorte kursus püsib 4-kuuliseks või üle selle. Sealjuures, näitelks, Šveits, kus noorte ettevalmistus teatavasti vältab umbes 2 kuud, ei ole selle ajaga sugugi rahul, vaid nende vanemad juhid tahaksid heameelega selle aja pikendada 4-kuuni. Ometi meie teame, millise täiuslikkuseeni on jõudnud just Šveitsi alaline instruktorite kaader lühiajalise, intensiivse õppetöö teostamises. Meie võiksime ehk veel kuidagi viisi leppida 3-kuulise ettevalmistuse ajaga siis, kui oleks võimalik terve selle aja, esime-

sest päevast viimaseni, pühendada ainult tegelikule õppusele. Kuid seda ei ole ja ei saagi olla praeguse sissekütse ja vabastamise tähtpäevi silmas pidades. Kujuneb nõnda, et ka kõige paremal tahtmisel väeosades tegelikku õppeaega jääb järele ümmarguselt ainult 2½ kuud, mis on juba ilmselt liig lühike aeg noorte kursuse korraldajaks läbitöötamiseks.

Võidaks väita, et see vast ei olegi nii tähtis, kuidas noorte kursus on läbi võetud, sest r ü g e m e n d i s värskelt kùpsetatud reamees niikuinii õpib järele selle, mida ta ei ole läbi võtnud noorte kursusel. See väide on õige ainult osaliselt, nimelt nende reameeste kohta, kes tegelikult satuvad rügementidesse. Kuid meie teame, et igal aastal võrdlemisi suur arv noori reamehi saadetakse mitte rügementidesse edasi õppima, vaid siia-sinna laiali mitmesugustele töödele, kus edasiõppimise võimalused on hoopis piiratud. See-ega, kui majanduslikud ja muud põhjused meid sunnivad sõduri üldise teenistusaja lühendada 11-ne kuuni ning sellele vastavalt noorte kursuse 3-e, resp. 2½ kuuni, siis peame olema täiesti teadlikud selles, et sellelt kursusest laseme välja mitte reamehe, vaid paremal juhul, midagi vahepealist noore ja reamehe vahel. Rügementides ta ettevalmistust tuleb intensiivselt jätkata. Siinjuures ei või unustada, et kui üksikuis pataljonides tegeliku õppeaja % üldisest ajast läheneb 100-le, siis rügemendis see suhe on väga tunduvalt madalam. Siin väga palju aega sõduril kulub — igasugu majanduslikeks tööks. Meil on kujunenud traditsiooniks püüda teha võimalikult palju ehitus- ja korraldustööd sõduri tööjõuga, mis on muidugi tingitud meie piiratud eelarvest. Kuna suuremad korraldustööd on siiski juba seljataga, siis kohalikkude vanemate juhtide ülimalt püüdeks tulevikus peaks olema: vähendada järkjärgult sõduri tööd niipalju kui vähegi võimalik. Ametlikud korraldused sel alal on juba olemas. Neid tuleb püüda loiaalselt ellu viia kooskõlas tegelikkude tarvidustega, saavutades seda, et siiski võimalik maksimum sõduri ajast oleks pühendatud õppetööle.

Ühenduses õppeaja progressiivse lühenemisega meil tuleb tahes-tahtmatult muuta maksimaalsuseni lihtsaks ja praktiliseks meie sõduri õppetöö sisuline ja meetodiline külg. Selle ülesande

juure asudes, olgu meile ainsaks mõõduandvaks juhiseks meie töö eesmärk: v a l m i s t a d a e t t e v o i t l e j a t l a h i n g u s. Selle üldise eesmärgi saavutamisele kõik õppealad peavad koonduma üheks tihedaks ideeliseks tervikuks, et ei kuluks minutitki sõduri õppeajast ja energiast mõnesuguste kõrvaliste eesmärkide taotlemisele, mis küll iseendast võivad olla väga armsad ja meeldivad, kuid siiski pole ilmtingimata tarvilikud lahingulise väljaõppe seisukohalt.

Nende üldiste põhimõtete seisukohalt katsume lühidalt hinnata meie sõduri tähtsamaid väljaõppe alasid, püüdes ühtlasi selgitada neid korrektiive, mis peaksime tegema nende läbivõtmisel tulevikus.

1. L a s k e a s j a n d u s. Siin tuleb kõne alla peaasjalikult jalavägi. **Meie jalavägi peab lahingus hästi laskma kõigist tema käsutada olevaist relvadest.** See nõue ei vaja põhjendust: ta on päevaselge iseenesest. Ja au neile, kes seda on teeninud, nimelt neile üksikutele juhtidele ja tegelasile, kelle algatusel ja hooletl jalaväe laskeoskus ja huvi laskeasjanduse vastu eriti viimaseil aastail on kantud meie jalaväkke ja ka seltskonda. Meie areng sellelgi alal on olnud väga kiire. Mitmesuguste oskuskursuste kaudu on püütud järjekindlalt tõsta eeskätt kaadri relvade käsitamise ja laskeosavust. Töö on andnud silmnähtavaid tagajärgi, mille üle võib ainult tõsiselt rõõmustada. Kuid nagu alati igal ajal, on valguse ja varjukülgi nii ka siin. Selle illustreerimiseks järgmine elust võetud näide. Teatavasti, laskeõppus meie väeosades on rajatud võistluse põhimõttele. Igal aastal korraldatakse üleriiklised laskevõistlused, mille eel, osavõtjate valiku otstarbel, pannakse toime veel laske-eelvõistlused. Käesoleval aastal laske-eelvõistlused korraldati augustikuus. Nüüd järgmine pilt: kuud poolteist-paar enne eelvõistlusi väeosades vara hommikust hilja õhtuni on käimas üldine, armutu punktilaskmine kümneringilise märgi pihta. On ette teada, et eelvõistlused korraldatakse sellel märgil ja iga korralik väeosa tahab sõjaministri käsikirjas figureerida võimalikult kõrgel kohal, kui mitte esimesena. Selle pildi tõelisust kinnitavad ametlikud töökavad ja andmed paljuist väeosist.

On see nähe normaalne?

Arvan, kindlasti mitte!

Kulutada kuid kõige paremat õppeaega laagris ainult punktilaskmiseks ühe

märgi pihta — see on kindlasti väärnähe, mida tulevikus ei tohi lubada mingil tingimisel. Ka siis mitte, kui selle tulemus oleks praegu saavutatud rekordide tunduv paranemine. Põhjus on see, et niisugune rekordide löömine laskeasjanduses sünnib silmnähtavalt teiste jalaväe väljaõppe alade arvel, nagu üksuste taktikaline väljaõpe, lahingdrill ja lahinglaskmised. Ja mida võidab niisuguse ühekülgse rekorditamisega laskeasjanduse? On andmeid, et samad laskurid, kes kümneringilise märgi pihta andsid rekordilisi saavutusi, niipea kui nende ette pandi lahingumärgid, osutusid hoopis keskpärasteks. Kolossaalne treening osutus aga suurelt jaolt asjatuks lahingulise väljaõppe seisukohalt.

Jalaväe väljaõppe eesmärgiks laskeasjanduse alal on mitte rekordite saavutamine punktilaskmises. Seda viimast võivad harrastada igasugu laskurühingud ja muuseas ka niisugune organisatsioon nagu kaitseliit, mille üksikuid liikmeid, jõukate inimestena, ei pruugi muud teha kui paugutada püssi hommikust õhtuni. Arvan, et kaitseväele ei ole sugugi alla au, kui ta „silmad“ ei kiiüni niisuguste üksikute rekordsaavutisteni. Isegi meie juhtival koosseisul, kelle õlul lasub igapäevane raske õppetöö paljudel väljaõppe aladel, puudub aeg ja ainealine võimalus end välja arendada rekordsportlasteks laskeasjanduse alal. Tahame meie sel alal siiski saavutada üksikuid väga kõrgeid tagajärgi, siis peame vastavad inimesed vähemalt ajutiselt vabastama nende otsekohestest ülesannetest, nagu see, teatavasti, seni ka on sündinud.

Käesoleva artikli eesmärgiks ei ole kõigekülgsest selgitada neid põhjusi, mis on kutsunud esile meie väeosades ülalloodud väärnähted laskeõppuse alal. Neid põhjusi on palju ning neid tuleb kaaluda teisel põhjalikumalt. Kuna on asutud meie praeguse laske-eeskirja ümbertöötamisele, siis on paras aeg kõigi nende küsimuste selgitamiseks.

2. Kehaline kasvatus. Väga tarvilik lüli meie kaadri ja sõduri üldises väljaõppe ahelas. Kuid nimelt ainult üks lüli, millegi üldise terviku sees, lüli, mida ei saa kuidagi viitsi ei sisult ega meetodilt eraldada, ilma et selle all ei kannataks tervik. Igasugune kasvatus üldse on pikaldane protsess, mis nõuab aega. Kehaline kasvatus ei ole siin erandiks. Ja üheteistkümneme kuulise sõ-

duri väljaõppe aja juures, kus suurivaevu kogume 7—8 kuud tegelikku tööd, peame väga tõsiselt kaaluma küsimust: mida saame siin üldse veel teha kehalise kasvatusel? Pikema kaalumisetä võiks vastata: koha õppekavas väärib veel peajasjalikult ainult rakendussvõimlemine, kui abinõu, mis aitab vahenditult kaasa lahingulisele ettevalmistusele.

Kindlasti tuleb panna piir kaitseväes n. n. rekordspordile, mis väeosades, igaaastaste spordivõistluste tagajärjel, on sageli kujunenud jahiks üksikute rekordsportlaste järele. Neid püütakse üksteise võidu palgata üleajateenijate kohtadele, sest et nad võistlustel toovad väeosadele rohkesti kõikide poolt nii väga ihaldatud silmasid!

Üldse, õppeaja lühenedes, peame tulevikus võtma väga ettevaatlikult igasugu üleriiklisi võistlusi üksikuis õppeainetes. Väeosades nad kutsuvad alati esile pikad eeltreeningu perioodid, mis ütlemata segavalt mõjuvad üldise töö rahulikule arenemisele. Näiteks, käesoleval aastal korraldati: augustikuu algul — laske-eelvõistlused, kuu lõpul spordivõistlused, septembris — taktikalised katsed. Tutvunedes väeosade töökavadega, on selgesti näha, kuidas terve õppetöö suveperioodil on arenenud sesooniliselt: oli pikk laskeasjanduse, resp. punktilaskmise sesoon, siis tuli kehalise kasvatuses sesoon, selle järele — taktikalise ettevalmistuse sesoon — täiesti korrapäraselt, „nagu nõudmine turul, nõnda ka pakkumine“ (kellegi naljahamba tabav tähendus). Kui niisugune sesooniline ettevalmistus oleks meie ideaal, siis — edasi samas vaimus. Kuid isiklikult olen veendunud, et ei või olla midagi kahjulikumalt, lahingulise ettevalmistuse seisukohalt, kui niisugune sesooniline treening üksikuis ainetes võistluste ja katsete hirmul. On ju lahingulise ettevalmistuse põhitingimuseks ühtlane, tasakaalustatud töö kõigil aladel, eesmärgiga saavutada mingi alaline üldine lahinguvalmisolek, mis täieneb igapäevaga. Selle üldise eesmärgi huvides tuleksid tulevikus likvideerida kõik kahjulikud kõrvalhüpped õppetöös üksikute õppeainete kasuks, nii ilusad ja kasulikud kui nad ka iseendast oleksid.

3. Lahingdrill on aluseks ja eelkooliks üksikvõitleja ja üksuste lahingu-

lisele tegevusele maastikul. Selle eelkoolita ei ole mõeldav edukas lahinguline tegevus ei ühegi üksuse ega väekoondise koosseisus. Meie eeskirjade, samuti nagu kõigi välisriikide eeskirjade järele drillipärased lahingulist tegevust ehk lahingdrilli õpivad: üksikvõitleja, jagu rühm ja kompanii. Sealt kõrgemale drillipärast väljaõpet enam ei nõuta. On vist käegakatsutavalt selge, milkspärast see nii on. Kuid tegelikult õppetöös kaldub vägisi kujunema nõnda, et lahingdrilli meil tehakse veel üksikvõitleja ja jao väljaõppe piirides. Kuid rühma ja kompaniiga harilikult hoopis harva. Kavades selleks ettenähtud tunnid kulutatakse kuidagi viisi teisel, harilikult neil aladel, kus saavutised on fikseeritud kindlate „silmadega“. See on väga halb nähe lahingulise ettevalmistuse seisukohalt. Lahingus üksiku saavutised domineerib kaugelt — koostöö. Oskus töötada koos ühise juhatause all omandatakse ainult tegevusel maastikul lahingukoosseisuliste üksustena, kus korraga õpib sõdurkond ja juht. Vähemad jalaväe üksused, kuni kompaniini j. a., peavad selle koostöö õppima kätte drillipärast, vastasel korral, kõik meie nõuded aktiivsusest, isiklikust algatusest ja energiast lahingus on tühipaljad ideed, ilma liha ja vereta. Koos sõduritega õpib nimelt ka juht. Oleks suur eksitus uskuda, et rühma ja kompaniid võib õpetada juhtima peasjalikult ainult kaardil või liivakastil, kuigi õppus neil vahendeil on väga ja väga tarvilik eelharjutus teotsemiseks maastikul. Kuid tehes neid eelharjutusi oma kaadriga eriõppustel, ärge unustagem seda, et jalaväe väljaõppe alus on maastik, tegevus sellel maastikul lahingukoosseisuliste üksustega. Kõik muu on eelmäng sellele lõputööle, mis on pikaldane, energiat ja aegaviitev.

Üldiselt tutvunedes kohapeal väeosade töökavade, ei saa lahti tundmusest, et meie jalaväe ettevalmistus, mitmesuguste rahuaegsete teoreetiliste kaalutluste mõjutusel on kaldumas magu veidi kõrvale sellest ainuõigest, domineerivast üldsuunast, mis punase niidina läbib kõiki meie eeskirju, nimelt: „**rahuaegne väljaõpe on ettevalmistus lahingutegevuseks.**“

Hoidugem neist rahuaja õppevälja pat-sillustest, mis ajaloos on hävitanud suuremadki sõjaväed!

Ühenduses lahingdrilliga veel üks õppeala kipub nagu unustusse jääma rahuaja õppetöös, see on: **k a e v a m i s t ö ö d j a l a v ä e s**. Rahuaja õppeväli ei soodusta kuidagi viisi seda õppeala. Kaevada ei saa igal pool, inimese loomulik kaldumus mullatöödeks nii juhtidel kui sõdureil pole kuigi suur. Kõige selle järeldusel ning aktiivsuse ja pealetungi vaimu harustamise kaasa aidates, on pea kõigis sõjavägedes ajaloo vältusel kujunenud ikka nõnda, et labidas, kirves ja saag kipuvad jääma unustusse. Meil neid tööriistu harrastatakse rohkem kui mujal majanduslikeks töödeks, kuid õppetööd sel alal pole kuigi suure au sees meiega kaitseväes. Sellelgi alal tulevikus peame veidi revideerimisele võtma oma seniseid kalduvusi. Uue pioneer-eeskirja ilmumine, mille projekt on juba valmis, aitab kahtlemata kaasa selle küsimuse lahendamisele.

Üldharidusline ettevalmistus. See ala on kujunenud üldiselt juba võrdlemisi sisukaks ja meeoluküllaseks väeosades. Kohase käsiraamatu ilmumine, milleks eeldusi on juba olemas, hõlbustab siin tunduvalt nooremate juhtide tööd, andes kätte valmiskogutud materjale. Võib olla, et sel alal tulevikus on võimalik ühte-teist veelgi koondada ja kokku tõmmata. Kuid tehes seda, olgem teadlikud, et üldharidusline ettevalmistus meie sõduri õppekavas pole siiski mitte paljas ajaviide, vaid oluline osa tema lahingulisest väljaõppest. Meile tungitakse kallale mitte ainult religioosiliselt, vaid ka sõnaga — vaimliselt. Veel rohkem: vaimline mürg mõjub pidevalt, päeval ja öösi, nii rahu kui sõjaajal. See on modernsõja üks olulisemaid iseäraldusi, milles, kahjuks, ei ole veel küllalisel määral teadlikud kõik rahvad. Meil peab leiduma mõjuvaid abinõusid selle mürgi neutraliseerimiseks. Meie sõduri heaolu eest hoolitsemine, nagu see väeosades on juba välja kujunenud: kaunistatud ruumide, toidu, spordi, lugemistubade jne. näol, on üks neid abinõusid. Neile toeks ja täienduseks on üldharidusline ettevalmistus ehk kultuur-selgitustöö. Selle töö juures, sisulise külje kõrval, olulise tähtsusega on just see meeleoluline moment, mida suudetakse luua õpilasis. Ühenduses mõistliku meelelahutusega ta loob terve, tugeva ja vastuvõtliku pinna, millele külv kannab vilja mitte ainult kaitseväes, vaid ka väljaspool.

(Järgneb.)

Vana-Liivimaa kaitseprobleeme

15. sajandi teisel poolel, 16. sajandi esimesel poolel ja keskel.

H. Sepp.

I.

Vene ja Vana-Liivimaa suhted omandasid hädaohtlikuma ilme 15. sajandi teisel poolel. Kui Moskva suurvürst Ivan III sai Pihkva kaitseisandaks, muutus Pihkvamaa piir, võrreldes eelmise ajajärguga Liivimaale kardetavamaks. Seisundi tegi veel tõsisemaks see, et Ivan oli pääsenud Liivimaa otsesse naabruse ka Peipsi järvest põhja pool, alistades Novgorodi linnabariigi ühes sellele kuulivate laialdaste maa-aladega. Siit ajast peale polnud Vana-Liivimaal enam tegu väikeste linnriigikestega, mille sõjalised jõud olid piiratud ja kusjuures pealetungida suunalt kandis enam-vähem kitsalt lokaliseeritud, peamiselt ühest kohast üle piiri toimuva sõjaretkke laadi, mida võidi alatasa Vana-Liivimaa oma sõjaliste abinõudega likvideerida või pidurdada. Ka polnud Pihkvamaalt Pihkvamaa oma sõjaliste kontingentidega ette võetud sõjaretked hädaohtlikud Vana-Liivimaa sõjalise teotsemise baasi laastamise ja rüüstamise mõttes. Need retked võisid kaasa tuua ainult ühe osa Tartu piiskopkonna rüüstamise, peamiselt Võrumaa, peaaegu ulatumata Kesk- ja Põhja-Tartumaale. Põhja-Läti, idapoolsete osade (Latgallia ja Ida-Liivimaa ordu ja piiskoplikkude alade) rüüstamine toimus veel väiksemate jõududega ja seda oli kergem lokaliseerida. Ka osutus kaitsevöö Rositteni, Ludseni, Marienburgi, Kirumpää, Vastseliina, Tartu ja Vask-Narva losside ja kindlustiste näol küllalt tagajärjekaks, et neid maaosasis säilitada Vana-Liivimaale, ainus defekt oli peapiiskoplikul n. n. Villacki alal, kus tuli asetada uus kindel koht ja see tekkiski 16. sajandi alul Marienhausenil näol.

Üldiselt oli Vana-Liivimaa väekontingendid ja idapoolsete kindlustiste rida piisav, et teostada maalkaitset idapoolse pealetungi vastu.

Kuidas kujunes selle poolest asjaolu 15. sajandi teisel poolel?

Moskva, saades oma mõjukonda Pihkvamaa ja alistades Novgorodi, pääses tähtsatele Vana-Liivimaa ja Soome vastu ettevõetavate operatsioonide toetuspunktide peremeheks, tarvitades Pihkvat ja

Petserit toetuspunktidena retkete jaoks Liivimaa keskosade vastu ja Novgorodit pealetungiks Liivimaa põhjaosade ja Soome vastu. Eriti hädaohtlikud neist olid muidugi retked, mis olid suunatud Liivimaa keskosade vastu, mis müüdi, kus Vene jõud pealetungi puhkudel olid palju arvu-rikkamad kui endisel ajal, võisid pealetungi teostada korraga mitmest kohast üle piiri tülles. Võisid katkestada sideme Vana-Liivimaa lõuna- ja põhjapoolsete osade vahel, paratuseerides vastupanu organiseerimist, vägede kontingentide kokkutõmbamist ja vastupanu juhtimist, kõnelemata sellest, et sõjategevuse baas rüüstati paljaks, nii et laastatud maa-alade kaitset teostavad lossid jäid ainsateks vaenlastest puutumatuteks kohtadeks laastatud alal. Kuid neidki ähvardas müüdi endisest suurem hädaoht. Pealetungirelvade tehnika, eriti just kahurite jne. näol, ühes lõhkeainete kasutamise ja ühes selleks vajalikkude tehniliste abijõududega soodustasid, võrreldes endise ajaga, kaugelt tagajärjekamat ja lühiajalisemat piiramist.

Kuidas oli nende uute kaitseülesannete lahendamiseks Vana-Liivimaa ette valmistatud ja missugused väljavaated avanesid tulevikus? Vana-Liivimaa riiklik-ühiskondlik struktuur oli oma iseloomult keskaegne, seisuslik kord oli just 15. sajandi alul välja arenenud; riiklikult oli Vana-Liivimaa killustatud mitmeks eririigikeseks, piiskoplikkudeks ja ordu aladeks; mõlemad olid teineteisega vastuolus, mis nõrgendas nende kogujõu ja koostöö kasutamist välise hädaohu tagasitõrjumiseks ühelt poolt ja teiselt poolt soodustas see igas siinses väikeriigis keskvõimu nõrgenemist, seisusliku korra tugevnemist ja ühes sellega jällegi välise vastupanujõu nõrgenemist.

Seisusliku korra väljaarenemisega, eriti kui 16. sajandil maahärrade mõisadekompleksid läksid kiirema tempoga aadlimeeste valdusele, kuivasid aegapidi ikka enam ja enam kokku maahärralikud sissetulekuallikad, nii et puudusid pealegi vajalikud materiaalsed abinõud maalkaitse soodsamaks varustamiseks. Maksuvabalt aadlilt oli raske riiklikke kaitsekoormisi välja tingida, pealegi sündis see aeglaselt ja võidi erakorraliste maksu-

nõuetega esineda üksnes väliskaitse kriisimomentidel. Siis oli see aga hilja, et seisustelt soostumise teel abinõusid hankides välismaalt sisse tuua palgasõdureid, laskemoona jne. Just seisusliku korra väljaarenemine mõjus tunduvalt selleks kaasa, et maa polnud hädaohu silmapilkudel õigel ajal valmis. Seisusliku korra arenguga käsikäes käis igas siinses riigikeses, eriti just piiskoplikkudel aladel, sotsiaalsete vastuolude teravnemine: maa pärisrahvaste — eestlaste ja lätlaste — sotsiaalne ikestamine ja tsentraalse kaitsevõimu hoole alt vabastamine. Talupojaskonnal puudus seetõttu huvi riigi vastu. Eesti- ja läti talupojaskonna osa maakaitstes langes seetõttu veel enam kui varem. Järelikult olid alused, mis lubas Vana-Liivimaa riiklik-ühiskondlik kord riigikaitseks, 15. sajandil kõige ebasoodsamad. Osalt oli seoses sellega ka see, et Vana-Liivimaa ei suutnud täita maakaitse ülesandeid endise tagajärjekusega 15. sajandi teisel poolel ja 16. sajandil, eriti aga 16. sajandi keskel, sest sõjapidamiseks oli tarvis, võrreldes endise ajaga, palju enam raha. Kutseline jalavägi sel ajal palgasõdurite näol nõudis suuri summasid, raha vajati ka kindlustiste ümberehitamiseks, kahurite ja laskemoonaga varustamiseks ja eriliste tehniliste jõudude palkamiseks. Raha abinõude hankimine palgasõdurite palkamiseks saab väga tsentraalse tähtsuse maakaitse organiseerimisel juba orudmeister Wolter von Plettenbergi ajal. Vaja ainult meelde tuletada tema sellekohaseid jõupingutusi maapäevadel enne Vene sõda aa. 1498., 1499., 1500. ja samadel aastatel välisvõimude juures.

Vana-Liivimaa riigiorganismidest osutus välise hädaohu tagasitõrjumisel ordu kõige tugevamaks, enese rohkem tsentraliseeritud sisekorra, võitlusvõimelise ma väeosa — ordurüütlike — ja sõjapidamise traditsioonide tõttu. Püüdes alal hoida esivõimu teiste riigikeste keskel, oli ta seni juhtinud ka võitlust välisvaenlaste vastu. 15. sajandi keskpaigani oli orduvõimu tsentrumiks olnud Põhja-Läti alad, juhtivad võimud olid Võnnus või Riias. Uus välise hädaohu ilme tingis orduvõimu residentsi ümberasetamist. Selle teostamisele asuski orudmeister Wolthus von Herse, püüdes ühes sellega ka koondada ordu sõjalisi jõude Lõuna-Eestisse, et tagajärjekamalt valvata venelaste järgi ja Vene pealetungi hädaohudel valmis olla nende tagasitõrjumisel. Ühes

sellega kavatses ta orduvõimu senisega võrreldes enam tsentraliseerida. See kõik aga äpardus ordu eneses tekkinud Herse-vastase opositsiooni tõttu, mis kaasa tõi Herse vangistamise.

Et von Herse õieti oli hinnanud Vene hädaohu tähtsust, see selgus kümmeaastat hiljem tema järglase Bernd von Borch'i ajal. Esiialgu, kui Moskva suurväest peale Novgorodi iseseisvuse lõplikku likvideerimist 1479. a. oli seotud mujal, oli see Pihkva, kes kandis Liivimaa vastu agressiivseid plaane; teades ordu ja peapiiskopp Silvester Stodewescheri vahelisest vaenust, katsus ta moskvalasi kiskuda võitluse Liivimaa vastu. Bernd von Borch aga, vangistades 1479. a. suvel Kokenhuusenis peapiiskopi, arvas nüüd olevat tulnud paraja silmapilgu võitluseks Pihkvaga. Valga maapäeval 1479. juulikuul lõpul otsustati lõplikult ette võtta sõda Pihkva vastu, projektiti võitluseks ja tehti samme sõja ettevalmistuseks. Tallinna ja Tartu pidid Peipsi järve valdamiseks varustama laevastiku.¹⁾

23. jaan. 1480. a. pidi ette võetama terve maa ühine retk ordumeistri juhatusel, mil Liivimaa vägi pidi tungima Pihkvamaale. Hiljemini lükkati see retk veebruarikuuni edasi. Vahepeal aga oli Pihkva Moskvalt abi palunud. Ivan III saatiski Andrei Obolenski juhatusel Moskva vägesid Pihkvasse, need saabusid sinna 11. veebr. ja tungisid Irboskasse kogunenud pihkvalastega Tartu piiskopkonda, vallutades Emajõeel Kastre kantsi, olles ühe päeva tee kaugusel Tartust; siis pöördus vojevooda kiiresti Pihkvasse tagasi ja peale seda kui oli Pihkvaga tülli sattunud, lahkus 23. veebr. Moskvasse.²⁾

Venelaste pealetung oli seganud sakslaste pealetungimist Pihkvamaale, kuid Obolenski ootamatu lahkumine soodustas ordumeistri kavatsuse teostamist. 25. veebr. oli ta Irboska all; seda suutmata vallutada, rüüstas maid Pihkvani. Ordumeistri kava teostamist takistas see, et ta polnud peremees Pihkva järvel — linnad polnud täitnud Valga maapäeva otsust. Pihkvalased paigutasid oma väed laevadele, et ähvardada Pihkvale lähenevat liivimaalaste tiiba. 1. märtsil tekkis Petšikaja Guba juures maabunud pihkvalaste ja Liivimaa väeosa vahel kokku-

¹⁾ Harald Cosack, Zur Geschichte der auswärtigen Verwicklungen des Ordens in Livland 1478—1483. Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. Berlin 1914, lhk. 210.

²⁾ Cosack, lhk. 212—214.

põrge. Kuidas ka selle kokkupõrke kõik võis olla — ordumeister otsustas Pihkva alt tagasi pöörduda. 4./5. märtsil vallutas ta Kobõli ja pöördus haigena Tartu tagasi.¹⁾

Suvel 1480. a. valmistus ordumeister teiseks retkeks Pihkvamaale. Tallinlased pidid selleks retkeks mehitama laevastiku Peipsi järvel. Retkeks pidi kasutatama kõiki Liivimaa sõjajõude. Võidu lootused polnud väikesed, sest Pihkva oli jällegi üks, moskvalasi pidasid kinni Volga tatarlased, kes seisid Okal. Augustikuu keskpaigaks olid lõpetatud kõik ettevalmistused; nüüd oli ordumeistril Vastseliina juures suurem sõjavägi koos kui kevadel, sest Tartu ja Tallinna olid mehitanud silmapaistva laevastiku Peipsi järvel. Retke eesmärgiks oli Pihkva vallutamine. 21. aug. pidid maa ja järve sõjajõud kokku saama Pihkva all ja linna vallutama. Retke teostamine toimus järgmiselt. 16. aug. läksid liivimaalased üle piiri, kaks päeva piirasid Irboskat, ei suutnud seda aga vallutada ja läksid edasi, et õigel ajal jõuda Pihkva alla, saabudes sinna juba 20. aug. Pihkvalased jätsid maha siinpoolse linnaosa, pannes selle põlema. Kui järgmisel päeval ka laevad Welikajale ilmusid, arvati Pihkvas, et ei suudeta liivimaalasi takistada Welikajast üleminekul ja et linn sel puhul enam ei suuda avaldada vastupanu. Pihkva saatis ordumeistri juurde saatkonna, paludes rahu, olles valmis Pünaud tagasi andma. Olles võidus kindel, ordumeister lükkas selle pakkumise tagasi. Siis õnnestus aga pihkvalastel hävitada laevastik ja seega ordumeistri kavatsustest kriips läbi tõmmata. Ordumeister pöörduski tagajärgi saavutamata tagasi. Retk oli kestnud vaenlase maal 11 päeva.²⁾ Hiljemini kujunes olukord Pihkvale märksa soodsamaks. Tatarlaste hädaohu lakkates (nad olid lahkunud Ugralt oktoobrikuus 1480), otsustas Ivan Moskva prestiiži jaluleseadmiseks Pihkva eest sõdida. Pihkvalased püüdsid läbirääkimistega seni venitada, kuni Moskva abi saabuks. Juba 16. jaanuaril 1481. a. saabusid novgorodlased asehaldur Vassili Suiski ja Ivan Simovjevi juhatusel Pihkvasse. Neile järgnesid 11. veebr. Moskva väed Ivan Obolenski ja Ivan Bulgaki juhatusel. Peale seda kui moskvalaste, novgorodlaste ja pihkvalaste sõjajõud olid ühinenud,

tungisid venelased 21. veebr. kolmes rühmas Liivimaale. Peasõjavägi Moskva vojevooda ja Novgorodi asehalduri Suiski juhatusel suundus Valga peale ja sealt edasi, katkestades sideme maa lõuna- ja põhjaosa vahel. Mõlemad teised väed kindlustasid peaväe tiibu ja taganemisteid sellega, et üks tungis Tartu piiskopkonda, teine Marienburgi kaudu. Ordumeister koondas väed enese juurde Võnnu alla, püüdes hrua sidet maa põhjaosaga, puutus aga juba 28. veebruaril Karksi juures venelastega kokku ja pidi Suiski poolt taga aetuna tagasi tõmbuma Võnnu. Tagajärg oli see, et venelased nelja nädala kestel maal võisid vabalt talitada. 1. märtsil langes nende kätte Viljandi linn, mis pandi põlema. Vene allikate järgi olevat Viljandi loss mõlemale Vene vojevoodale altkäemaksu andmisega end päästnud. Vaenlase kätte langesid Tarvastu loss, Karksi alev ja Ruhja. Oma aruandes kõrgmeistrile (14. apr. 1481. a.) loendas ordumeister vaenlaste poolt kahju saanud piirkondade hulgas järgmisi: Adsel, Valk, Härgmäe, Trikaten, Helme, Ruhja, Karksi, Paistu, Viljandi, Marienburg, Ludsens, Rositten, Smilten, Pebalg, Sesswegen, Kokenhuusen.¹⁾ Kahtlemata oli vaenlaste rüüstatud maa-ala kaugelt suurem, sest ordumeistri loendis puuduvad ka teateid kahjusaanud paikadest Tartu- ja Võrumaal. Järelikult oli vaenlaste rüüsteretk puudutanud laialt joonel lõuna Eestit peaaegu terves ulatuses ja Latgaliat, Lõuna-Liivimaad keskpaigani. Selle sõjaretke erinevus eelmiste sõjaretketega on silmapaistev, — pealetung teostus hoopis suuremate sõjajõudude tagavaraga ja korraga mitmelt punktilt, millega seletatav ka pealetungi-ala laius, mis ulatus Tartu piiskopkonnast Latgaliasse. Ka ulatus retk Eesti, samuti ka Läti aladel hoopis sügavamale kui varem, kui retki ette võeti ainult Pihkva enese väejõududega. Liivimaalaste sõjategevuse paralüüeerimine oli täielik, eriti peale seda, kui ordumeister oli sunnitud tagasi tõmbuma Võnnu. See oli kurja enustav tulevikuks. Liivimaa juhtivale isikule pidi selge olema, kui tõsine on Vene hädaoht. Neile pidi ka selge olema, kui raske on teostada maakaitset, jäädes maale vaenlast ootama. Arvurikas vaenlane võis korruga mitmelt suunalt maale tungida, väeosi rüüsteks välja saates. Kui Vene vägi ei osutunud võitlus-

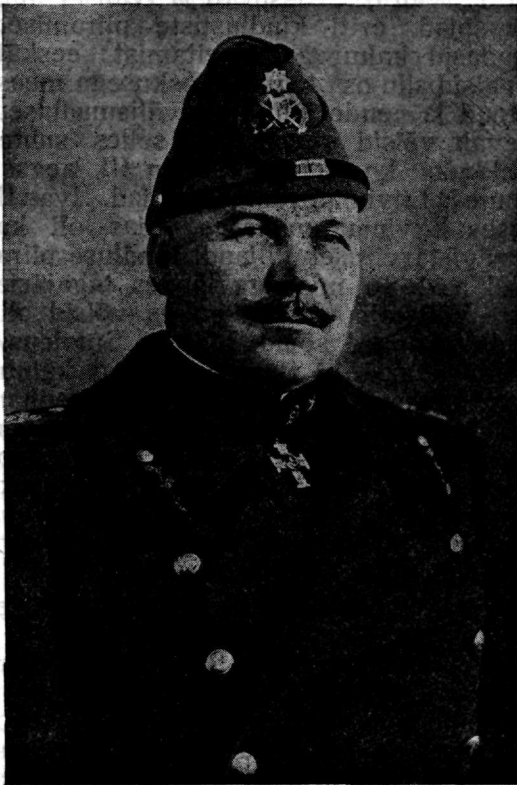
¹⁾ Cosack, lhk. 214—215.

²⁾ Cosack, lhk. 219—220.

¹⁾ Cosack, lhk. 223—224.

Esimese diviisi 12. aastapäeval

21. XI 18. — 21. XI 30.

Kindral A. Tõnisson
I diviisi ülem.

21. novembril pühitses I diviis oma kaheteistkümnendat aastapäeva. Tosin aastaid on möödunud sellest päevast, mil Eesti ajutise valitsuse poolt kokkukutsutavad rahvaväe osad otsustati koondada üheks diviisiks, mille ülemaks määrati

meie vanemaid väejuhte kindral-majoor Aleksander Tõnisson.

Meie esimese suurema väekoondise, I diviisi loomisaeg langeb kokku raskema ajajärguga vabariigi ajalooks.

Vaevalt suudeti algust teha esimeste väeosade formeerimistöödega, kui vaenlane idast pealetungi alustas, mille tõttu tuli diviisi osadel vaenlasele vastu astuda korraldamatult, puuduliku varustusega, väheste relvadega ja laskemoonaga.

Need puudused aga ei heidutanud meie vaprate isamaakaitsjate meeleolu. Samm-sammult vaenlase kümnekordse jõudude ülekaalu ees sisemaale taandudes, avaldati vaenlasele visa vastupanu seni, kuni diviis oli jõudnud lõpule viia oma osade formeerimistöö ja lõpetada oma jõudude koondamise rindele. Jõudude koondamine lõpetatud algas diviis vastukallaletungi ja 13 päeva jooksul paisati vaenlane, kes oli juba välja jõudnud Tallinna külje alla, Narva jõe taha tagasi.

„Sõduri“ veergudel on eelmiste aastapäevade puhul pikemalt peatatud I diviisi kuulsusrikkal tegevusel Põhja-Eesti puhastamisel punastest ja üksikasjalikult käsitletud Narva kaitseoperatsiooni, kus murti lõplikult vaenlase tahe Eestimaale tungida ja sunniti teda alla kirjutama meie soodsaid rahutingimusi.

12. aastapäeva puhul I diviisile ja ta esimesele ja praegusele juhile meie kaitseväe parimaid tervitusi edasi andes, soovime diviisile ja temasse kuuluvatele väeosadele palju õnne ja kõige paremat edu kaitseväe rahuaja töös — meie noorsoo ettevalmistamise alal riigikaitseks. r.-n.

tubliks ja võitlusvõimeliseks korrapärase välilahingus Lääne-Euroopalikus mõttes, siis omas ta arvurikkaid väeosi, hiljem eriti suurel hulgal tatarlasi jne., kellel olid erilised kogemused ja harjumused rüüstesõjaks. Sääraste rüüstesalkade pidurdamine polnud üldiselt võimalik, vaid kiiresti ja suurel hulgal liikudes ujutasid nad peagi Liivimaa, kus ei leidunud looduslikke takistusi kerge ratsaväesalkade kiirele teotsemisele. Venelase poolt maa üleujutamise ja nende rohkus tegi Liivimaa vägede koondamise raskeks, pealegi tendeerus iga Liivimaa eri maa-

osa vaenlase pealetungil esijoones ainult oma maaosa kaitsema. See oli aga sõjalise tagajärjekuse ja otstarbekohasuse mõttes täiesti mõttetu, sest kohalised väenatukesed niikuinii osutusid liiga nõrkadeks, et suuta vaenlasele vastu panna ja oma maa-ala rüüstamisest päästa.

Mis pidi siis säärasel korral veel üle jääma? Sellele annavad vastuse, nagu hiljem näeme Wolter von Plettenbergi aegsed Vene sõjad. Ja see oli: mitte jääda maale vaenlast ootama — arvurikkale vaenlasele piiri sulgemine polnud Liivimaa võrdlemisi väikeste väenatukes-

ga võimalik — vaid selle asemel kõik Liivimaa väeosad kokku tõmmata, jättes losside garnisonidesse hädavajalikke meeskondi kaitseks, ja asuda maa offensiivsele kaitsele, minnes maalt välja vaenlase alale, otsides vaenlase vägi üles, kui ta veel polnud jaotatud mitmeks suuremaks eriväeks ja saadetud üle Vana-Liivimaa piiri, ja sundida teda astuma väli lahingusse. Ka oli muidugi selgi juhul vaenlase arvuline ülekaal suur, kuid siin oli siiski otsustav mõlema poole võitlus-tublidus, kahurväe jne. kasutamise oskus. Need momendid võisid eriti esialgu, kui Vene vägi sõjaliselt veel vähe organiseeritud ja nõrga väljaõppega, tugevasti mõjuda liivimaalaste kasuks. Ka on tarvis sedagi alla kriipsutada, et väge vaenlase alale viies oli siiski kaugelt enam soodustavaid momente kõikide väeosade kokkutõmbamiseks kui siis, kui vaenlane oli juba maal, kus iga maahärra ja selle meeskond esmajooneliselt püüdis oma maa-ala kaitseda. Muidugi oli esimeselgi juhul raskusi eri väeosade hankimiseks ja kokkutõmbamiseks. Näit. ei mõelnud lokaalselt egoistlikult talitavad linnad esimeses jõeses muule kui oma linna müüride kaitsmisele.

Mis muidugi puutub Vene väe korraldusse ja koosseisu Ivan III ajal, siis polnud see mitte vajalikul kõrgusel. Vene vägi vajab sõdades läänega ümberkorraldamist ja Lääne-Euroopaliku sõjakultuuri arvestamist. Just Ivan III ajal sai Vene väe komplekteerimisel valdavaks viis, mis ei soodustanud tollaegse sõjapidamise viisidele vastavate väeliikide moodustamist. Vene sõjandust mõjustasid siis tähtsal määral võitlused lõunas ja kagus tatarlastega. Need võitlused vajasisid peamiselt irregulaarset ratsaväge. Tulevad küll tarvitusele tulirelvad, nii käsi- kui ka raskete kahurite näol, kuid alles aegapidi kujuneb väli- ja ka polgukahurvägi kolmandaks väeliigiks. Alles Ivan Julma ajal hakkab kujunema korrapärase väljaõppega jalavägi streeletsite sotnjate (à 500 meest) näol. Kuid juba Ivan III ajal näib Vene teenistuses olnud olevat ka palgasõdureid-jalaväelasi landsknehtide näol, selle kohta on andmeid aastast 1502, kus landsknehtid tagajärjekalt võitlesid Vene väe esirinnas.

Linnade ja piiriäärsete kaitseliinide kindlustamine sai hoogu Ivan III ajal. Juhtivad tegelased sel alal olid peamiselt Lääne-Euroopast, nagu Aristoteles Fiorafenti. Kindlustiste kaitsmisel arenesid

venelased kaunis kiiresti, kuid sedasama ei saa öelda oskusest vaenlaste kindlustiste ja linnade piiramisel. Selleks olid irregulaarsed ratsaväeosad vähe kõlblikud.¹⁾ Ivan III, Vassili III ja Ivan IV aegsed sõjad, eriti kindlustiste piiramised, arendasid kahurväe tarvitamist; eeskätt mängisid siin osa tehnilise oskusega meeskonnad ja nende juhtidena välismaalased. Vaevalt võisid venelastele selles suhtes tegelikult kooliks olla Ivan III aegsed Soome ja Liivimaa vastased sõjad. Ivan III aegses Liivimaa vastases sõjas oli kahurvägi tarvitusel Viljandi kindluse piiramisel a. 1481, mis aga lõppes tagajärjelt. Võib olla enam kooliks võisid olla Leedu-vastased sõjad, näiteks Smolenski piiramine a. 1514 (juulikuus), kus kahurväetuld juhatas Ivan III kanoonik Stephan, mida ta olevat vene kroonikute arvamusel järgi teinud väga osavalt, kuid Smolenski kiire kapituleerumise põhjuseks polnud siiski mitte niivõrra Stephani meisterlik talitus, kui Smolenski piiskopi äraandlik suhe venelastega.²⁾

Nüüd jälgigem Vana-Liivimaa kaitset edasi.

Hoolimata venelaste sõjarõetke tagajärjekusest kirjutati 1. sept. 1481. a. Novgorodis alla vaherahu 10 aastaks Novgorodi, Pihkva ja Liivimaa vahel. See rahu tehti samadel tingimustel nagu 1474. a. vaherahugi. Lõplik ratifitseerimine toimus Ivani poolt 1483. a. sügisel, näidates sellega, et Liivimaa polnud veel Moskva püüete eeskavas.³⁾

Kas sellest suuremast venelaste Liivimaa-vastases sõjaretkest ei pidanud õppust võtma järgnevad Liivimaa kaitsejuhid? Uue põnevusega tuli Liivimaa kaitseprobleem esile Wolter von Plettenbergi ajal.

II.

Kahtlemata kuulub Vana-Liivimaa ordumeistritest Plettenberg politikuna ja eriti muidugi maakaitse organiseerijana, kesksema tähtsusega ordujuhtide hulka. Tutvudes lähemalt ajaga, millal Plettenbergil tuli toimida maakaitse teostamisel, nagu Vene sõja aastatel 1501 ja 1502 ja enne seda, näeme, et Plettenberg erilise

¹⁾ Князь Н. С. Голицынъ, Русская военная история. Часть вторая С.-Петербургъ, лк. 668-кни 691.

²⁾ Dr. Th. Schiemann, Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert, I, Berlin 1885, лк. 369—370, Голицын III, лк. 103—104.

³⁾ Cosack, лк. 225—227.

oskusega püüdis ära kasutada kõiki mõeldavad poliitilisi, diplomaatilisi ja majanduslikke, muidugi ka sõjalisi abinõusid Vene hädaohu tagasisurumiseks. Tõsi küll, osa Plettenbergi diplomaatilisest ettevõtetest ja kavatsustest olid algatatud juba eelkäijate, eriti Johann Freitag von Loringhoveni poolt, kuid tema enese pingutused poliitilisel ja diplomaatilisel alal seisid väärilisel kõrgusel.

Plettenbergi tegevust ordumeistrina hinnates tuleb muidugi arvestada ka neid suuri kogemusi, mis ta oli omandanud ordu teenistuses, eriti ordumarssaliks olles. Viimases ametis viis ta võidukale lõpule sõja Riia vastu, mis ordult oli nõudnud suuri ohvreid ja pingutusi, kuid see sõda andis ordule ka palju õpetust.

Vene-vastases võitluses tuli Plettenbergil otsida lähemat kontakti agressiivsest Vene pealetungist puudutatud naaberriikidelt, Rootsi-Soomelt ja Leedult. Rootsi-Soome Vene-vastane teotsemine oli tugevasti pidurdunud Skandinaavia uniooni vastase võitlusega, mis oli olnud seda raskem ja jõudukulutamavam, et Rootsis eneses aristokraatia oli unioonivastane. Kõige selle tõttu oli Rootsi sunnitud Sten Sture vanema valitsemise aegu, kui ka hiljem, olema Vene-vastaseks võitluseks tagasihoidlik. Tõsi küll, 15. sajandi teisel poolel sundisid asjaolud Rootsi idapiiril tõsisemalt silmas pidama idapiiri kaitset; kahele senisele suuremale Soome kindlusele tuli lisaks kolmas tugevam kants ja nimelt Savonlinna, mille ehitamist alustati 1477. a. Erik Alekseli poja Totti poolt, kes laiendas ka Viiburi eeskindlustisi ja ümbritses linna kindlusemüüri. Savonlinna näol sai sise-Soome Vene-vastases võitluses kindla tugipunkti. Peale 15. sajandi lõpusündmusi osutus tarvilikuks Viiburi kindluse uus täiendamine 16. sajandi alul. Kuid esialgu, kuni Rootsi ja Taani vaheline uniooni võitlus edasi kestis, polnud Rootsi poolt Liivimaad Vene vastu toetavat sõjategevust loota. Ka Leedu osutus Moskva-vastases võitluses nõrgemaks võitlevaks pooleks, millele lisandusid veel teised segavad momendid. Nii polnud ka siitpoolt suurt abi loota. Abilootused Preisi ordu, keisri, Saksamaa, Hansa ja Rooma poolt ei andnud peaaegu midagi, või vähe, või abi tuli liiga hilja.

Vene ja Liivimaa vahelises võitluses oli 15. sajandi teise poole lõpuni omandanud peatähtsuse piir Peipsi järvest lõuna poole, kuid Novgorodi üleminekuga Mosk-

va võimu alla kasvas otsene hädaoht suuremaks ka Peipsi järvest põhja pool. Ivangorodi asutamine 1492. a. oli otseseks hädaohuks Narvale ja selle ümbruskonnale.

Kuidas¹⁾ mõtles Plettenberg teostada Liivimaa kaitset säärases olukorras? Kas jääda maale ja oodata vaenlase pealetungi, kattes piire ja piirikindlusi, panes viimastesse tugevamaid garnisone ja paigutades peaväliväe Tartu piiskopkonda, kus võidi oodata, nagu see varem oli harilikult toimunud, Vene peavägede sissetungi, või jälle ise peale tungida, minnes vastu Vene väliväele Vene piirides? Plettenberg valis viimase tee. Muidugi astus ta sellega õige sammu, sest see võimaldas sõjajuhtimist võimalikult enese käes pidada, kuna vaenlase sisse tungides maale Liivimaa vägede koondamine ja kooshoidmine oleks olnud ääretu raske ja eri maa-osade vägede kontingendid oleks pidanud esimeseks ülesandeks oma maa-ala kaitset ja ainult siis kui maa puutumatuks jäi, võis Plettenberg kõiki kohalisi võitlusjõude koos hoida.

Säärane sõjategevusekava oli Liivimaa koostööd Leeduga silmaspidades koostatud. Selle kava teostamisel tuli arvestada tublisti välivägede koosseisu väärtuse tõstmist. Riia ja ordumeistri vaheline võitlus oli näidanud kui vajalik on õppinud jalavägi, mis varustatud vastavate relvadega. Seda kõike tuli Plettenbergil väljast hankida, kuna maal eneses sai ta arvestada peaaegu ainult ratsaväge, ordu enese ja piiskopkondade rüütliväeosi. Aastast 1495 peale kulutati kõik ordu sissetulekud, samuti ka vaimulikkude territooriumide omad, jalaväelaste, hobuste ja igasuguse sõjavarustise hankimiseks.²⁾ Erakorralised maksud olid tarvilikud, mis maad tugevasti kurnasid, sest see oli niikuinii tublisti vaevatud korduvatest väkkekutsetest eelmistel aastatel, taudidest ja ikaldustest. Eriti raskeid koormisi nõudis maalt jalaväelaste hankimine. 1498. a. maapäeval oli see küsimus teravalt päevakorral. Plettenberg ja teda toetav peapiiskopp Ilildebrand väitsid, et 4000 mehe pidamine aasta jooksul tegevast tarvilikuks iga adramaa maksustamise seks otstar-

¹⁾ Wolter von Plettenbergi välissuhete üle on seni kõige paremaks tööks Ruth Kentmanni „Livland im russisch-litauischen Konflikt. Die Grundlegung seiner Neutralitätspolitik 1494—1514. (Beiträge zur Kunde Estlands).“

²⁾ Kentmann, lk. 94.

beks 4 kuni 6 margani. Et seda nõudmist ei suudetud aga seisuste juures läbi viia, otsustati lõppeks, et iga asustatud Eesti talult (adramaalt) ja igalt asustatud Läti adramaalt makstakse üks Riia mark, peale selle pidid 15 Eesti talu andma ühe hea saksa jalaväelase. Riia, Tartu ja Tallinna lubasid jõudumööda toetada.¹⁾

1501. a. suve jooksul saabusid Lübeckist Tallinnasse 2000 palgasõdurit. Otsekohe peale palgasõdurite saabumist pidi toimuma liiduvägede ühinemine ja ühine pealetung Pihkvale. Poola kuninga surma tõttu läkati retk 25. juulilt 28. augustini edasi. Liivimaale²⁾ oli sõja peamine ülesanne idapiiri kindlustamine, sest kindla piiri puudumine peale 1458. a. piirinihutamist oli eeltingimuseks kestvatele piirikonfliktidele. Senise piiri kindlaksmääramise kõrval soovisid liivimaalased 1463.—1483. a. venelaste poolt vallutatud alasid, seega siis taastada esialgseid idapiire. Ordumeistri sõjaplaaniks (saanud selleks Volmari maapäeva nõusoleku) oli kiire edasitung ja peane rahu, sest Liivimaa polnud varustatud pikaks sõjaks.³⁾

Pihkva pealekäimisel saatis Ivan sõjaväed Pihkvale appi. Samal ajal, kui venelased olid peale tungimas, läks ka Plettenberg (26. aug.) Vastseliina juures üle piiri, 2000 jala- ja 4000 ratsaväelasega, kokku, kaasa arvatud ka talupojad, moonavor ja kahurvägi 8000 meest. Järgmisel päeval saavutas Plettenberg Seritsa jõe juures tänu kahurväele suurearvulise vene väe üle (allikad mainivad 30—40.000 meest, nende hulgas 12.000 meest pihkvlaste väest) võidu.

Peale tugevat kahurväe võitlust ja elavaid ratsaväe heitlusi põgenesid venelased, jättes maha moona, vankrid jne. Kuid Plettenbergil polnud aega nõrgasti mehitatud Irboskat võtta, sest kokkuleppe järgi pidi toimuma 29. aug. Ostrovi all kokkusaamine leedulaste 5000 palgasõduriga. Oodates 12 päeva tagajärje-

tult leedulasi, pöördus ordumeister tagasi Liivimaale, jättes Pihkva piiramise, mis Plettenbergi arvates oleks võinud õnnestada ühise pealetungi korral Pihkvale. 14. sept. oli Plettenberg jälle Liivimaal, kuid jäi pea raskesti haigeks, mis teda peaaegu terve kuu kinni pidas. Ta oli Härgmäele tagasi tõmbunud. Arusaadav, et peale toimunud retke üksikud Liivimaa väeosad, millest see vägi koostus, lasti oma seisukohtadele („ihren Behalt“), sest polnud ju võimalik suurt väge pikema aja jooksul koos hoida toidumoonana, eriti aga loomatoidu tagavarade tõttu. Peab ainult kujutlema seda suurt hobuste hulka, mis tolleaegne väekorpus vajas.¹⁾

Ka nüüd tungisid venelased, nagu 1481. a., mitme väeosaga, tulles Vastseliina ja Marienburgi juures üle piiri, rüüstates Tartu piiskopkonna ja Marienburgi ala, ilmudes esimeste külmade aegu kuni 6 penikoormani Võnnust (kui nad detsembrikuus lahkusid, oli pool Eesti alast ja Põhja Lätimaast rüüstatud). Plettenberg pöördus tungiva abipalvega kõrgemeistri ja Leedu pealike poole Polotskis ja Vilnas. Esialgu muidugi võis ta peamiselt arvestada ainult Liivimaa sõjajõude. Alul oli meeste kokkutõmbamiseks suureks takistuseks halvad porised teed jne.; kuid nähtavasti segas võitluses ka käskijate sõnakuulmatus. Kui ordumeister üksikud väeosad koju laskis ei arvestanud ta muidugi mitte ordu käskijate sõnakuulmatust ja vastupanu. Kuid need ettenägematud takistused tulid ilmsiks, kui tugev Vene vägi 1. nov. 1501. a. maale tungis, suundudes rüüstates Võnnu peale. Sõnakuulmatus ja parem teadatehtmine takistas alul iga tarviliku vastuabinõu teostamist. Eriti osutusid ordu enese käskijate hulgas tõrkujateks ordu-marssal ja Goldingeni komtuur.²⁾

Maakaitse seisund ei pakkunud siis midagi lohutavat. Jaanuarikuu maapäevast 1502. a. võttis osa piiskoppidest ainult peapiiskop, puudusid teised piiskopid, Tartu-, Saare-, Lääne- ja Kuramaa, enamik piiskopkondade vasallidest, ka Harju-, Viru vasallid ja Tartu linna saadikud. Kartustäratav oli just Tartu piiskopi talitus. Tartu piiskopkond oli venelaste pealetungist rängasti kannatanud.

¹⁾ L. Arbusow, Johann von dem Broele gen. Plater, Jahrbuch für Genealogie, Herald und Sphragistik. 1905 und 1906. Mitau 1908, lk. 185.

²⁾ Arbusow, lk. 185.

¹⁾ Schiemann, II lhk. 160—161.

²⁾ Kroonikatest Vene-Liivi sõja jälgimisel Plettenbergi aegu on tähtsamaid:

„Eynne Schoenne hysthorie van vunderlyken gescheffthen der heren tho lyfflanth myth den Rützen vnde Tartaren (Archiv für die Geschichte Liv-, Ehst- und Curlands. Band 8. Reval 1861)“ ja esimene Pihkva, neljas Novgorodi ja Voskresenskis kroonika, mis äratrukitud „Полное Собрание русских летописей“ (IV ja VI andes).

³⁾ Kentmann, lk. 103.

maa oli laastatud ja palju inimesi vangidena Venesse viidud ja Helme juures oli langenud 300 Tartu piiskopi jalaväelast. Ja just maapäeva kokkuastumise aegu olid venelased jälle Kirumpää juures sissetunginud. Juhul kui ordumeister terve oma jõuga teda ei aita, ähvardas Tartu piiskopp seda teha, mis ta mitte hea meelega ei teeks, s.t., teha separaatrahu venelastega. Ordumeister käskis otsekohhe mehitada kõiki piiri losse. Sama vähe võis loota Harju-Viru rüütelkonna peale, kes peale Tartumaa kõige enam oli saanud kannatada. Samal ajal, kui toimus venelaste retk Kirumpääl, tungisid nad ka Virumaale. Hädas olles pöördus rüütelkond abisoo-viga Tallinna poole, teatades, et venelased 7000 tatarlasega, kokku 80.000 (!) mehega ja 1600 koeraga, et lasta inimesi metsades üles otsida, peale tunginud. Kui ordumeister neid ei aita, lubasid nad pöörduda abipalvega kõrgemeistri või mõne muu härra, nagu Taani kuninga poole. Sõja kestel kasvas ka linnade rahulolematuse. Linnad läksid koguni nii kaugele, nagu olid käimas kuulused, et poldud nõus ordumeistri ülemjuhatusega linnade poolt ülalpeetavate palgasõdurite asjus. Plettenberg otsustas seegi kord talitada ofensiivselt, viies väe Pihkvamaale, et ära hoida venelaste sissetungi Liivimaale, ja nagu 1501. a. lõpu ja 1502. a. alguse sündmused näitavad, oli see õige maa päästmise abinõu.¹⁾

Väed Vene-vastaseks operatsiooniks koondati Helme juurde. Augustikuu viimastel päevadel alustati Pihkvamaa vastu sõjakäik. Eelmise aasta 4000 ratsaväelase asemel oli 2500 ratsaväelast, nende hulgas 433 saksa orduvenda ja 2500 landsknehti, peale selle oli kaasas ka mõnevõrra kahurväge. Pihkva juures pidid Liivimaa väega ühinema Tallinna ja Tartu jalaväelased.²⁾

Pihkva pidi võetama enne kui abiväed Pihkvale appi tulevad. 3 eeslinna võeti 8. sept. tormijooksuga. Et aega viita, seletasid pihkvalased, et nad on valmis läbirääkimiseks. Et aga pihkvalased, oodates appi Novgorodi juurde koondatud Moskva vägesid, polnud

nõus linna alistama ordumeistrile, murjusid läbirääkimised. Plettenberg pidi aga loobuma Pihkva piiramisest. — teated olid päralt jõudnud Vene peavägede lähenemisest, nagu üks lahingust osavõtja teab, 18.000 mehe suuruses.¹⁾

Lahing tuli ristiülendamise päeval (13. sept.) Pihkvast lõuna pool Smolina juures. Ordumeister oli korraldanud oma väe kolme kohtamisse, üht juhatas ta ise, teist peapiiskopp ja kolmandat maamarssal. Peapiiskopi toetusel algatas ta ise lahingu. Vene väe eesotsas olid landsknehtid, kes said eriti hädadohtlikuks peapiiskopi poolt juhitud kohtamisele, tungides sügavasti sellesse. Kuid seisukorda tõi muudatuse ordumarssali tungimine kõrvalt peale ja nüüd murdis lõplikult venelaste vastupanu kolm korda ettevõetud ratsaväe pealetung.²⁾

Ühe lahingust osavõtja järgi olevat venelased kaotanud lahinguplatsil 2500 meest, peale selle veel palju põgenemisel, nii et venelaste kaotused on ulatanud 8000 meheni.²⁾ Raske on teiste täpsamate andmete puudusel revideerida, kui palju need andmed tõele vastavad. Nähtavasti olid vene kaotused üsna suured.

Kuuldes lüüasaamisest Smolina juures, taganesid Ivangorodi juurde koondatud väed — 12.000 meest, kiiresti. Võit Smolina juures oli tagajärjekam kui eelmisel aastal Seritsa jõel. Smolina võidule ei järgnenud enam venelaste pealetungi Liivimaale. Et venelased koondasid vägesid Novgorodisse ja Ivangorodi juurde, siis võiks oletada, et neil oli kavatsus tungida üle Narva jõe Põhja-Eestisse, kuid Plettenbergi tungimine Pihkvamaale sundis venelasi saatma peajõude Pihkvale appi. Ordumeistrile muidugi oli just tähtis maakaitse Pihkvamaa suunalt, sest venelaste pealetung siitpoolt oleks tekitanud maakaitset suuri raskusi.

Küsida tuleb, mis arvele tuleb panna Plettenbergi võitu venelaste üle 1501. ja 1502. a.? Kahtlemata oli mõlemal korral Liivimaa vägi Vene omast kaugelt väiksem. Raske on muidugi sellele küsimusele uurimise praeguste tulemuste juures kindlat ja lõplikku vastust anda. Meil pole uurimustes käepärast korrapäraseid andmeid mainitud lahingutes võidelnud Vene väe kontingentide

¹⁾ Kentmann, lk. 106.

²⁾ Arbusow, lk. 187; Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Zweite. Abtheilung. Band 2, nr. 270, 337, 382: „Schoenne hysthorie“ (lk. 152) mainib 2000 ratsaväelast. Peale selle olevat olnud ka veel jalaväelasi, talupoegi jne.

¹⁾ Arbusow, lk. 187; Urkundenbuch, II, 2, nr. 382.

²⁾ Arbusow, Urkundenbuch, II, 2, nr. 382. lk. 188.

eriti selle koosseisu jne. üle, samuti puuduvad meil mõned vajalikud andmed Liivimaa väeosadest. Nähtavasti siiski oli Liivimaa väe võitluskõlblikkus Vene omast kaugelt suurem, muidugi ka võitluse meeleolu, kuna Vene oma üsna madal näib olnud olevat, välja arvatud landsknehtide oma.

Militaarselt jäi võit siiski lõplikult kasutamata. Selleks oli tarvis veel pingutada Vana-Liivimaa jõudusid ja kasutada välisabi. See ja teine jäi aga ära. Seisused, kes 1503. a. kokku tulid, polnud nõus sõda jätkama ja soovisid rahu. Ka välisasjaolud sundisid rahutegemisele. Sõja eesmärk, muretseda Vana-Liivimaale pikemaajaline ja kindel rahu Venega, ebaõnnestus; äpardus ka Vene piiri korraldamise katse Liivimaa huvide kohaselt. Maa huvides oleks muidugi olnud Vene piiri edasinihutamine ja Pihkvamaa alistamine Liivimaale, kuid uutest olukordades polnud see enam üldse teostatav, eriti sellest ajast alates, kui Moskva seisis Pihkva seljataga, pidades seda oma kindlaks saagiks. Kuidagi mõeldav oleks see olnud varematal aegadel 13. ja 14. sajandil ja ka siis ainult sel juhul, kui Liivimaa, vallutades Pihkvamaa, oleks suutnud Pihkvamaa rahvusliku koosseisu muuta, alistada Pihkvamaa katoliku kiriku mõjule ja koloniseerida teda venelastele võõra rahvusliku elemendiga. Pihkva linna ja Pihkvamaa vallutamise probleem on püsinud veel hiljem Vana-Liivimaa kaitsekavas, nii Poola kuninga Stefan Bathory kui ka Rootsi kuninga Gustav Adolphi aegu, eriti Rootsil oli ta tarvilik tema idapoolse Transbaltika kindlustamiseks.

Igatahes tähendas siiski käesoleval juhul Plettenbergi võit venelaste üle tookordse Vana-Liivimaa iseseisvuse päästmist ja seda enam kui 50 aastaks.

Korra veel kogunesid Plettenbergi ajal Vene hädaohu pilved tihedaks. See oli siis, kui Tartu piiskopp Blankenfeld oma võimu kindlustamiseks oli loomas sidemeid Pihkvaga 1525. a. Ka siis suutis Plettenberg hädaohu ära hoida. Liivimaa tuleva saatuse kujunemiseks oli see aga otsustava tähtsusega. Liivimaale oli kindlustatud reformatsiooni läbiviimine, mis on olnud mõõduandvaks teguriks Liivimaa edaspidises arengus, kuigi reformatsioon ise tugevasti kaasa mõjus Liivimaa riikliku organismi kõdumisele ja välise hädaohu tagasitõrjumise nõrgendamisele, aidates kaasa keskvi-

mu detsentraliseerumisele ja seisuslikkude vastuolude teravnemisele, kuna väline hädaohu just nõudis keskviimu tugevnemist ja võitlusabinõude rohkendamist. Küsitav on siiski, kas sellestki oleks piisanud, et Liivimaad säilitada iseseisva riigina.

III.

Pool ajandit hiljem seisis Vana-Liivimaa uuesti Vene pealetungi hädaohu ees ja nüüd hoopis nõrgemana kui Plettenbergi aegu. Ta oli nüüd veel enam lõhestatud sisemiselt ja veel väiksemate materjaalsete ja moraalsete abinõudega, kui Plettenbergi aegu. Ka välise abi saamise konjunktuurid olid veel enam kokku kuivanud. Polnud enam juttu edukaist maakaitsest, nagu Plettenbergi aegu, kui ordumeister, kasutades kõiki käepärast olevaid jõudusid, suutis teostada maakaitset, ise peale tungides.

Peale 1558. a. alul toimunud Vene rüüsteretke kokku tulnud Volmari maapäev tegeles küsimusega, kuidas pääseda uue rüüstamise ja sõja eest, otsides Moskvaga rahu ja püüdes osta seda rahaga, kuid ta võttis vastu ka maakaitse kava. Piire pidi järgmiselt kaetama: Marienhauseni, Marienburgi ja Rositteni aladele pidi pandama meeskonnad peapiiskopkonna Marienburgi, Rositteni, Dünaburgi, Salburgi aladelt ja Riia linna jalaväelased, sinna pidi ka pandama Harju, Viru, Pärnu, Tallinna, Lääne ja teiste lähemalolevate alade meeskonnad ja Tallinna jalaväelased, kuna ordumeister Kuramaa meeskonnaga ja teiste käsikijate ja alamatega pidi asuma laagrisse Tartu piiskopkonda. 23. aprilliks pidid sõjaväed olema varustatud, olles valmis vastava käsu peale ilmuma määratud kohtadesse.⁴⁾

Järelikult oli otsustatud katta idapiiril ordu ja peapiiskopkonna alasid ja valmis olla venelastele vastupanuks Tartu piiskopkonnas, kuhu harilikult toimusid venelaste pearünnakud. Jaanuarikuus oli Vene peavägi Pihkvast tulles tunginud Tartu piiskopkonda, kõrvalsalgad umbes samal ajal peaväest põhja ja lõuna pool Marienburgi ja Marienhauseni alale ja samuti Narva piirkonnas maale valgunud. Peavägi liikus läbi Tartu piiskopkonna, rüüstates Rõngu,

⁴⁾ Friedrich Bienemann, Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558—1562, Band I. Riga 1865, lk. 147—148.

Ranna, Konguta, Põltsamaa, Järvamaa, Rakvere jne. ümbruse.

Arvatavasti kardeti ka nüüd uut Vene peavägede sissetungi Tartu piiskopkonna suunalt ja kõrvalvägedega Põhja-Läti alade rüüstamist, nagu see oli toimunud 1481. ja 1501. a. Säärasele veen- dele võis sinseid käskijaid viia ehk see- gi, et Vene rüüsteretk talvel oli puudu- tanud hoopis laiemalt ja põhjalikumalt idapoolseid Eesti alasid kuni Soome la- heni, kuna Põhja-Läti alad sellest olid jäänud sügavamas ulatuses puuduta- mata.

See kaitsekava oli muu seas muidugi ka seotud samal maapäeval vastu võe- tud seisukohaga, et otsida Venelt rahu kokkuleppega, makstes Ivani poolt nõu- tud summa. Selle kaitsekava puudused on juba enne selgitatud. Selle teosta- mine oli seda raskem, et niikuinii demo- raliseerunud maa oli tublisti väsitatud eelmise Vene rüüsteretke läbi ja pealegi polnud siiski teada, kust vaenlane tõe- poolest kavatses peale tungida ja mis on vaenlase edaspidises kavas, kas maa rüüstamine või vallutamine. Edaspidine sõjakäik näitas, et vaenlase kavas oli nüüd just maa vallutamine ja et seda mõeldi teostada talvel rüüstatud aladel. See sundis Volmari maapäeva otsust maakaitse suhtes muutma. Hädas olev Narva vajab kiiresti abi, samuti kui Põhja-Eesti. Maa tegusamaks kaitseks püüdis Fürstenberg tõmmata enam väe- osi kokku Tartu piiskopkonda, et vaen- lasele siin vastu minnes teda tagasi tõr- juda. Ainult kokku tõmmates kõiki väe- osi arvas ta suutvat midagi tagajär- jekamat maakaitseks korda saata. Oma seisukoha maakaitse mõttes laskis ta esitada Tartusse kokku tulnud seisuste esindajatele 17. juunil. Selle koosoleku protokollis loeme: Et moskvalane, nagu jutustatavat, kavatses Vastseliinat pii- rata jne., siis olevat küsimus selles, kas terve maa peab oma jõutagavarad koon- dama ühte kohta, või nagu see seni sün- dinud, jätma jaotatult laiali; ordumeis- ter ise aga, silmas pidades seda, et suu- rearvuline koondatud moskvalaste jõud saavat kergesti valmis väikeste väesal- kadega, lüües neid üksteise järel ja alis- tades nii terve maa, pidavat tarvilikuks väeosasid kokku tõmmata, nagu seda olevat teinud samadel juhtudel eelkäijad, Vastseliina päästmise järele minna vaen- lase maale, võttes selleks vajalikke kon-

tingente kaasa, jättes garnisonidesse hä- dapärane kaitse.¹⁾

Sellega jõudis ordumeister Fürsten- berg sama väepealiku-kava juurde, nagu omal ajal Vene sõja alul Plettenbergki. Küsitav oli muidugi, kuivõrra see väe- pealiku-kava nüüd oli veel teostatav. Nagu varem nägime, oli just Pletten- bergi Liivimaa maakaitse-kava kõige otstarbekohasem. Plettenbergi kava kir- jutas aga ette pealetungi initsiatiivi enese käes pidamist, s. o. enne vaenlase maa- letungimist vaenlasele vastu minekut vaenlase enese alale ja sõjaga riskeeri- mist, milleks aga Liivimaa ja muidugi ordumeister 1558. a. tundis enese nõrga olevat. Püüti siis läbirääkimistega ja rahapakkumistega pääseda ähvardavast hädaohust. Kuid vaenlase pealetung ja diplomaatiliste abinõude ja rahapaku- mise tagasitõrjumine sundis ordumeistri tahes-tahtmata organiseerima maakait- set. See oli aga hoopis raske peale 1558. a. jaanuari- ja veebruarikuus teos- tunud vene rüüsteretke. Ka oli nüüd selle kava teostamisele suureks takistu- seks vaenlase sõjaline ajutiselt paralleel- ne tegevus, mis sai ordumeistri vägede kokkutõmbamise kavatsusele Tartu piis- kopkonda ülepääsematuks takistuseks, — Ivan teostas maa-vallutamist peaaegu samal ajal kahelt suunalt, Peipsi järvest põhja ja lõuna pool.

Kui Fürstenberg oli minemas Tartu piiskopkonda, oli Põhja-Eestis 11. mail Narva juba langenud venelaste kätte. Narva päästmiseks oli käsutatud sinna väeosasid, mis varemalt olid määratud teiste kaitseülesannete täitmiseks. Kui 6. juunil vaenlane oli vallutanud Vask- narva, oli ta seega forsseerunud ja end kindlustanud Narva jõe liinil. Kuigi vaenlane esialgu siin edasitungimisest loobus ja rahuldus Virumaa idaosade okupeerimisega, suudab see siiski pidur- davalt kaasa mõjuda selleks, et siia koondunud Liivimaa vägede kontingente tõmmata Tartu piiskopkonda peavägede juurde. Siin oli Pürtse juures laagris Tallinna komtuur Segehagen, Maasilin- na foogt Heinrich Wulff, Harju ning Viru vasallid ja Järva foogt Schmerten, juu- nikuu alul oli sinna saabunud ka Saare- maa piiskopkonna foogt Christoph von Münchhausen. Järelikult olid Saaremaa ja Põhja-Eesti väekontingendid tunduval

¹⁾ C. Schirren, Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbstständigkeit. Band I, Reval 1861, lk. 182—183.

määral seotud Põhja-Eesti kaitsega. Vaevalt oleks muidugi ka mõeldav olnud selle väikese väehulgaga, nagu sellekohase korralduse oli teinud Fürstenberg, venelastele seljatagant pealetungimine, minnes üle Narva jõe, jätkates retke Peipsi järvest ida poole, et toetada Fürstenbergi peatünnakut vaenlasele hoobi andmiseks Tartu piiskopkonnas.

Vahepeal aga koondati Vene väge Pihkva suunalt Vana-Liivimaale pealetungimiseks. Andmed, mida mainivad allikad 1558. a. suvel Vana-Liivimaa keskohtadele peale tunginud Vene peaväe suuruse kohta, on lahikuminevad, need varieeruvad peamiselt 60.000—80.000 mehe vahel. Meil oleks huvitav teada selle koosseisu, kahurväe suurust ja seda teeniva tehniliste väeosade laadi jne.

Venelaste pealetungi ajal seisab Fürstenberg väliväega Kirumpääs, oodates seal üksikute väe kontingentide kokkutulekut, mis aga viibis. Tallinna saadikud nurisesid, et Fürstenberg, koondades Põhja-Liivimaa sõjajõude Tartu piiskopkonda, jätab Tallinna kaitseta; peapiiskopkonna väeosad ei ilmu, Tartu piiskopp on nähtavasti äraandlikus sidemes venelastega ja määrab tähtsa piirikindluse — Vastseliina lossi — pealikuks Lustferi, kes kavatses lossi venelaste kätte mändida. Seda suudeti küll takistada ja Lustfer vangistada.

Väeosad, mis Fürstenbergil Kirumpääs mai- ja juunikuus olid kasutada, koostusid Kuramaa väekontingentidest, siis Marienburgi ala, Tartu piiskopkonna ja veel mõned Põhja-Läti ala väekontingendid. Hiljem tuli veel mõnesuguseid teisi väeosasid lisaks. Kuramaa väekontingendid kõik ja Liivimaa ordualade kontingendid, peale piiriäärsete, pidid juba Volmari maapäeva otsuse järgi kuuluma Tartu piirkonda koondatava väliväe hulka; nüüd olid siis sinna ka Marienburgi ala orduväeosad tõmmatud.

Vaenlase esimeseks sõjaliseks ettevõtteks oli piirilossi — Vastseliina — piiramine, millele Fürstenberg ei suuda Kirumpääst abi anda. Juuni lõpul kapituleerub loss (30. juunil). See sunnib ordu-meistrilt 1. juulil lahkuma Kirumpääst. Võideldes vaenlase eelsalkadega, õnnestub tal taganeda Valka.

Ring Tartu ümber tõmbub ikka koomale, 6. juulil vallutatakse Kastre kants Emajõel. 8. juulil on venelased Tartu all ja 11. juulil algab linna pommitamine ja 18. juulil kapituleerub Tartu venelastele.

Peale Tartu langemist vallutatakse kiire korras Tartu piiskopkonna lääneosas asetsevad vasallide lossid: Rõngu, Kavilda, Konguta, Rannu. Sel ajal, kui venelased siin edasi lähevad, liigub ka Vasknarvast Sabolotski juhatusel Vene väeosa lääne suunas edasi. Kui vasallide losside võtmine teostus hõlpsasti, siis polnud esialgu venelastel säärast lootust Laiuse ordu lossi suhtes. Sellest mindi esialgu mööda ja võetakse Tallinna piiskoploss Porkuni. Kerge saagina — võitluseta — langeb venelaste kätte ka ordukindlus Rakvere, loss ise oli nõrk ja meeskond pisike, kuna moonatagavarad polnud mainimisväärised.¹⁾ Kuid samuti võitluseta venelaste kätte langeb siiski ka Laiuse, kus Renneri järgi pidi olema 34 kaitsjat.²⁾

Hirm venelaste eest oli olnud suur juba otse peale Tartu langemist. 19. juulil tulid Renneri järgi paljud rüütlid, jalavälased ja kodanikud ühes naiste ja lastega ja varaga Paidesse, kavatsedes edasi minna Tallinna. Need levitasid siin kuuldusi määratu suurest Vene väest ja sellest, et nad vallutavat terve maa, ja olevat karta, et nad Paide alla tulevat ühe või kahe päeva pärast. Seda kõike olevat nad jutustanud pisarsilmil ja otsekohe rutanud Tallinna suunas edasi. Paide foogtile jättis see rusuva mulje, ta saatis 8 meest koostuva luure välja ja kutsus linnast nõupidamisele mõisamehed ja jalavälaste ülemad. Need leidsid suure lossi halvasti mehitatuna ja toidumoonaga vähe varustatuna. Peale selle lahkus Paide foogt, et minna oma mõisa Saarde kihelkonda. Selle järel toimus lossi rüüstamine landsknehtide ja Pärnu ja Maasilinna mõisameeste poolt. Lossimehed, nähes end üksijäetutena, otsustasid paluda, et Schmerten tagasi tuleks.

Venelaste tagajärjed suvisel sõjategevusel on peamiselt seletatavad nõrga vastupanuga, kuid juba augusti- ja septembrikuus, kui nad püüdsid edasi arendada losside vallutamist, leidsid nad tugevamat vastupanu Paides jne.

Drastiliselt kujutab Renner maa massendunud meeoleolu 1558. a. suvel toimunud vene retke puhul. Hirm oli vallanud kogu maa. Ei suudetud ratsaväelasi kokku tõmmata. Peapiiskopp on tahtnud

¹⁾ Johann Renner's Livländische Historien. Herausgegeben von Richard Haussmann und Konstantin Höhlbaum. Göttingen 1876, lhk. 204 kuni 205.

²⁾ Renner, lhk. 206.

oma ala ja Tallinna ja Saare piiskopid jälle oma ala kaitseda. Maal on üldiselt valitsenud suur lahkmeeleolu, üks on vee-retanud süü teise peale. Ordumehed on süüdistanud aadlit, et see pole tahtnud ühes nendega välja minna, vaid soovinud suurt härrat ja kuningat omale härraks; aadel jälle ordu, et see pole maakaitseks muretsenud landsknehte; kodanikud aadlit, et need pole tahtnud minna vaenlase vastu, vaid ilusatel hobustel praalinud ja uhkustanud vaku-pidudel („up kosten“) ja varrudel; aadel jälle kodanikke, et need Narva ja Tartu linna äraandlikult üle andnud. Vaesed talupojad on süüdistanud orduhärrasid, aadlit ja kodanikke, kes küll on osanud neid kurnata, kuid nüüd, kus neid oleks pidanud ka kaitstama, olivat nad jäetud hädasse.¹⁾

Kui jälgida lähemalt toleaeegseid mee-leolusid, siis märkame, et Renner siin olukorrast on andnud tõe vastava kujutuse.

Vastumeeleolu oli suur, seda suurendas veel sõja läbi tekitatud häda, ja mida enam edasi nihkus aeg, seda enam kasvavas tendeerumine välisvõimude poole. See tendeerumine oli hoogu saanud ordus eneseksi seega, et 9. juulil Valgas Fürstenbergile peale suruti koadjuutorina Poola parteimees, sihilik oma huvide taotleja Gotthard Kettler. Seega oli iseseisva Liivimaa mõtte kandja ja kaitsja ordu ise väsinud Liivimaa eest võitlemisel.

Oli kindel, et kui vapustatud oli Vana-Liivimaa kaitse mõttes siduv võim, mis seni maakaitset oli juhtinud, siis langus pole kaugel. Küsida tuleb, kas oleks suudetud vastaselgi korral saavutada paremaid tagajärgi, s. o. kui ordu võimukandjate maakaitse orientatsioon oleks püsinud lõhestumatuna. Asjaolusid ja olukordi tundes tuleb selles kahelda. Siselõhenemine ja seisuslik egoism olid liiga arenenud, et oleks mõeldav olnud suurejoonelisem jõupinge. See jõupinge oleks pidanud looma vajaliku väliväe Liivimaa vabastamiseks, sissetunginud võõra võimu väljaajamiseks. Fürstenbergile abiliseks surutud koadjuutor Kettler sai küll juhatada toleaegetes oludes võrdlemisi suure väliväe, ta suudab Tartu piiskopkonnas tagasi võita ka mõned kindlustatud paigad, kuid loobub edaspidisest sõjalisest tegevusest, olles seotud Tallinna tagasihankimisega ordu ja võib-olla oma huvides.

¹⁾ Renner, lhk. 200—201.

Silmapaistev on see asjaolu, et 1558. a. möödus suuremate välilahiinguteta, samuti ka järgmised aastad. Muidugi ei saa selleks pidada ordumarssal Philipp Schall von Belli ja venelaste vahelist lahingut 2. aug. 1560. a. Härgmäe juures, veel vähem peapiiskopkonna foogti Fölkersami kokkupõrget venelastega peapiiskopkonna idaosas 1559. a. jaanuarikuus. Just kindlustatud kohad, linnad ja lossid olid need, mis takistasid üksikute maaosade lõplikku üleminekut Vene alla.

Need olid ordu aja kõige jäädavamaiks ja püsivamaks raudvaraks Vana-Liivimaa kaitseks ja just need, s. t. kindlused, muidugi ülejäänud, võimaldasid tähtsal määral läänepoolse kultuuriga riikide kiskumise Vana-Liivimaa saatuse otsustamisele. Eriti mõõduandev on see olnud Rootsi võimu rajamisel. Siis pole ka ime, et balti ajaloolased on leidnud, et Rootsile allumisel Harju-Viru rüütelkonnast mõõduandvam oli Tallinna kodanikkond. Kui Põhja-Eesti oleks olnud venelaste poolt okupeeritud, oleks Rootsi võimul raske olnud pinda leidab Eestis. Tallinn ühes lähema ümbruskonnaga oli see loomulik ja reaalne baas, kust Rootsi idapoolne Transbaltika Soome lahest lõuna poole välja arenes.

Huvitav on jälgida, missugust osa on etendanud Vana-Liivimaa kaitseorganis- mis keskajal kujunenud lossid Vene peale- tungide ajal. Tartu piiskopkonna väike- sed vasallide lossid ei suudagi vastu pan- na. Tartu piiskopi enese kindlustest osu- tub maa kaitset toekamaks Vastseliina, pannes visamalt vastu kui Tartugi, kus vastupanu nõrgendas äraandlikkuskski. Ordu kindlustest ei suuda täita oma kaitse- ülesandeid mõlemad tähtsad seisukohad Narva jõe liinil: Narva ja Vasiknarva, mil- lest tähtis ülesanne maa kaitsemisel oli just esimesel. Veel väiksemaks osutus ordulosside Laiuse, Rakvere, Toolse ja Põltsamaa vastupanuvõime, mis lähevad võitlusetu vaenlase kätte. Esialguses ka- buhirmus jäetakse koguni Paidegi koman- dandi poolt maha. Hiljemini aga osutus, et on võimalik tagajärjekamalt venelaste vastu kindlusi kaitseda. Uued tagajärged venelastel Vana-Liivimaa Eesti ala kind- luste piiramisel olid 1560. a., kui vallutati üks tähtsamaid Eesti ordulosse — Viljan- di, kuid siin oli mängus ka landsknehtide sõnakuulmatus jne. Jäid siiski püsima Eesti mandri alal ordulossidest Tallinna, Paide ja Pärnu, koguni ka Karksi ja Hel- me. Suuremaid pingutusi piiskopi- ja

ordulosside vallutamisel oli venelastel olnud Tartu ja Narva, eriti aga Viljandi piiramisel. Kahtlemata olid venelaste võimed kindluste piiramisel Vene-Liivi sõja aegu aa. 1558—1561 palju suuremad kui aa. 1501 ja 1502.

Kokkuvõtet tehes tuleb konstateerida, et perioodil, mis ulatub 15. sajandi teisest poolest Vene-Liivi sõjani 16. sajandi teise poole alul, Vana-Liivimaal tuli teostada idapoolse piiri ja maa iseseisvuse kaitset hoopis suurema jõupingutusega kui varem. See polnud enam ainult Tartu piiskopkonna piiride kaitse ja pihkvalaste ja mõnel juhul ka nende liitlaste tagasitõrjumine, vaid küsimuses oli juba maa iseseisev edasikestmine. Vana-Liivimaale pidid selguma tema ülesanded maakaitsele juba 1481. a. toimunud venelaste rüüsteretke ajast. See ülesanne nõudis suuri moraalseid, eriti aga materiaalseid jõupingutusi: Vana-Liivimaa riiklik-ühiskondlik arengu suund toimus aga just vastupidises suunas tegeliku olukorra vajadusele. Oli tarvilik võimu tsentraliseerimine, ühiskondliku lõhenemise vältimine, et luua maa kaitseks vajalikke materiaalseid abinõusid ja moraalsed pided. Suurte pingutustega õnnestus Wolter von Plettenbergil ühes peapiiskopp Michael Hildebrandiga maad hädavaevalt koos hoida ja õige kava kohaselt maad ähvardavat hädaohtu offensiivse talitamisega tagasi tõrjuda, kuid hädaoht ise jäi endiselt püsima ja koondus poolsada aastat hiljem, tuues kaasa katastroofi.

Uttest võitlusabinõudest tulid sel perioodil tarvitusele mõnel määral tulirelvad ja lahingu meeskondadest harjutatud jalaväelased palgasõdurite näol. Need probleemid vajavad veel omaette teaduslikku käsitlust ja süstemaatilist tähelepanu ja nende jälgimine pole juba ruumi mõttes käesolevas artiklis võimalik. Sel perioodil kadus ka talupojaskonna tagajärjekam osavõtt sõjategevusest. Juba Plettenbergi ajal, peale Vene sõda, keelati talupoegadel relvade kandmine, pealegi viis ühiskondliku arengu suund, nimelt sunnimaigus, vajadusele talupoegadelt relvi

ära võtta. Ei või siiski märkimata jätta, et sel perioodil, võrreldes eelmisega, sai suurema ulatuse väejuhtimine. Eriti müdugi Vana-Liivimaa idapiiri kaitse vajadus tõi kaasa uusi ülesandeid siinsetele väejuhtidele. Nende ülesannete tegelik läbiviimine oli ordumeistrite õlgadel. Oma ülesande täitmiseks ei vajanud nad mitte ainult kogemusi lahingute juhtimisel, vaid ka suuri kogemusi ja võimeid poliitilise ja diplomaatilise tegevuse alal ja seda mitte ainult selleks, et organiseerida ja juhtida maa tahet maakaitse ülesannete täitmisel, nõudes teiste maahärrade ja nende seisuste ja linnade koostööd maakaitsele, vaid ka sidemete loomisel välisvõimudega, et kombineerida sel teel paremaid eeldusi maakaitseks. Nii ühes kui ka teises poliitilise ja diplomaatilise teotsemise suunas oli suuri raskusi ja mida enam aeg edasi läks, seda napimaks muutusid võimalused. Välise abi saamise võimaluse kokkukuivamine polnud seotud ainult sellega, et olukorrad ja erihuvivid oleksid sidunud välisvõimuseid mujal, vaid ka see, et Vana-Liivimaa nõrkus maa kaitsele kasvav ja et Vana-Liivimaalt kui liitlaselt ei võidud palju oodata. Preisi ordu järkjärgulise langemisega käsi-käes käis Vana-Liivimaa kokkuvarisemine ja oli ainult aja küsimus, millal esimesele viimane järgneb. Liivimaa seisukord muutus aeg-ajalt sääraseks, et naabervõimud arvestasid teda kui tulevast saaki, ühed enam ja teised vähem, ühed varem ja teised hiljem, ja ühed aktiivsemalt ja teised passiivsemalt selleks sunnitud, aktiivsemalt Vene ja Poola, passiivsemalt Taani, eriti aga Rootsi. Vana-Liivimaa kokkuvarisemise alustas Vene pealetung, kuid see leidis vastukaalu Poola, Taani ja Rootsi huvides, eriti olid Poola ja Rootsi huvitatud oma maakaitse seisukohast Vene võimu eemal hoidma Liivimaalt, et seega mitte lasta viia suuremasse hädaohtu nende oma maa-alasid. Väsinud Liivimaa võis ainult teha valikut, kelle alla minna. Liivimaal eelistati Venele Poolat ja Rootsit. Liivimaa oma tahe andis kaasaabi nende võimude juurdumisele siin.

Juhtimisharjutused liivakastil.

H. Grabbi.

I.

Liivakasti kasutamise eesmärk.

Maastiku õige hinnang ja otstarbekohane kasutamine on kaaluvaks teguriks lahingus. Nii lihtis, nii arusaadav kui see ka ei näi olevat, põrkame meie tegelikus elus siiski õige sageli kokku nende raskustega, mida esitab maastiku kui olukorra elemendi analüüs.

Haarates maastiku tervikuna, luues endale üldpildi temast, peame oskama laskuda ka allapoole, tungima üksikasjadesse ja uurima maastiku iseäraldusi ka antud ülesande seisukohast. Vastavalt ühe või teise lahingviisi nõuetele peame suutma leida ja oskama kasutada neid maastiku iseäraldusi, mis soodustavad või takistavad saadud ülesande täitmist. Meil tuleb hinnata maastikku liikumise, vaatluse, tulistamise, varjamise jne. seisukohast konkreetse ülesande raamides.

Sarnane maastiku hinnang on teatud määral kunst, mida iga juht ei suuda omada ühesugusel määral. Kuid iga kaitsevaelane peab oskama hinnata ja kasutada maastikku nende ülesannete piirides, mida temale võib esitada lahing. See nõue on maksev niihästi iga juhi kui ka iga sõduri kohta.

Siit järeldus. Oma kaitseväge rahu-aegses väljaõppes peame pöörama erilist tähelepanu maastikule. Peame jõudma sel alal vähemalt nii kaugele, et ennem kui sõdur asub oma lahingülesande täitmisele, ennem kui juht võtab otsuse — peab ta hindama seda objekti, kus temal tuleb teotseda, s. o. maastikku. Mida enam meie suudame siseneda kaitsevärke maastiku igakülgse hinnangu ja kasutamise vajadust ning oskust, seda suuremad on eeldused eduks, seda enam säästame verd lahingus.

Parimaid tulemusi maastiku õige hinnangu ja otstarbekohase kasutamise alal annab teotsemine maastikul endal. Pole mingit kahtlust, et see on kõige õigem ja kergem õppeviis. Kuid mitte alati pole võimalik selleks korraldada õppusi ja harjutusi maastikul, looduses. Sageli ilmastik sunnib meid istuma ruumes. Eriti väljaõppe talvisel perioodil.

Tavaliselt oleme sarnastel juhtudel kasutanud juhtimisharjutuste (taktikaliste tööde) läbiviimiseks kaarte. Kuid kõigil harjutustel kaardil jääb maastiku — kui olukorra elemendi — arvestamine ühekülgseks; eriti siis, kui oleme sunnitud kasutama väikeste üksuste tegevuse selgitamiseks väiksemõdulisi kaarte. Kaart annab küll ülesande lahendamise orienteerimise võimaluse, üldise ettekujutuse maastikust, kuid üksikasjad, maastiku reljeefi erinevused jäävad tahaplaanile.

Üheks paremaks abinõuks õige ettekujutuse saamiseks maastikust on liivakasti kasutamine. Tema suurel määral täiendab ja kõrvaldab kaardi kasutamisel esinevaid puudusi. Liivakastil on see paremus võrreldes kaardiga, et annab täpsama ettekujutuse maastikust, teeb viimase piltlikumaks; vaatlus- ja tulistamisvõimalused eristuvad selgemini, kohalikud esemed on „elulisemad“. Täielikult asendada maastikku, loodust, ei suuda ka liivakast. Tema on vahelülis kaardi ja maastiku vahel.

Liivakasti kasutamise mõte pole kaugetki uus, pole mingisugune „leidus“. Ka varemajal ajal on meil kasutatud liivakasti õppevahendina, kuid temale ei ole suutnud eluõigust anda nähtavasti mitte küllaldaselt otstarbekohane kasutamine.

Mida suudab siis anda liivakasti kasutamine juhtide väljaõppe alal?

Liivakastil, silmaspidades tema piiratud suurust ja vajalikku mõõtkava, suudame meie läbi harutada eeskätt väikeste üksuste, s. o. jao, rühma ja kompanii juhtimist ja teotsemist konkreetsetes lahingolukorras. Just väikeste üksuste teotsemise põhimõtete selgitamine on võimalik kas maastikul või liivakastil, kuna kaart osutub liialt puudulikuks. Seega kõigi nooremate juhtide — ohvitseride ja all-ohvitseride — taktikaliseks ettevalmistuseks peame kasutama eeskätt liivakasti iga kord kui õppust milgil põhjusel võimalata läbi viia maastikul.

Isegi veel enam. Juhtimisharjutused liivakastil on teatud ettevalmistuse perioodiks selleks, et hiljem asuda tööle maastikul. Rääkimata ilmastikust, mis sageli ei võimalda otstarbekohast õppuse läbiviimist väljas — maastikul, tuleb meil

enne töö juurde astumist maastikul läbi harutada ja selgitada rida taktikalisi põhimõtteid ja see on kõige paremini läbiviidav liivakastil. Ükski loeng ei suuda sel alal anda sarnaseid tulemusi kui hästi ettevalmistatud ja läbiviidud harjutus liivakastil.

Nooremate juhtide lahingettevalmistuse alal liivakast peale oma peamise ülesande: maastiku mitmekülgse hinnangu ja kasutusoskuse võimaluste veel

- annab kooli iseseisvaks mõtlemiseks ja teotsemiseks,
- selgitab väikeste üksuste lahingtegevuse põhimõtteid,
- õpetab eeskirjade mõisteid õieti tõlgitsema,
- annab juhile kogemusi ja oskust käskude ja korralduste andmiseks.

Meie kõneleme siinkohal liivakastist ainult kui õppevahendist jalaväe nooremate juhtide lahingettevalmistuse alal. Sellel alal on aga üldiselt mindud veelgi kaugemale. Nimelt kasutatakse liivakasti ka üksiksõduri lahingväljaõppeks (näiteks saksa sõjaväes) ja vastavalt konstrueerituna isegi raske-kuulipilduja ja suurtüki väe üksuste väljaõppeks.

II.

Liivakasti valmistamine.

Kasti suurus. On loomulik, mida suuremamõduliselt on kujutatud liivakastil teatud maastik, seda parem, seda enam läheneb ta tegelikule maastikule. Kuid tema suurust, välist mõõtu piiravad mitmed tegurid. Esiteks valmistamise raskus ja kulukus. Mida suurema mõõtkava kohaselt liivakast on valmistatud, mida enam tahetakse tuua temal kujutatud maastiku peensusi, seda suuremaks kujuneb ta oma väliskujult. Seda enam nõuab ta materjali, tööd ja kulu.

Teiseks, suure liivakasti mahutamise, paigutamise nõuab ka vastavat ruumi. Tema paigutamisel tuleb alati arvestada ka seda, et üle jääks veel vaba ruumi, mis vajalik õpilaste (kuulajate) lähedaks asetuseks. Veel parem on, kui liivakasti juurde on võimalik asetada tarvilik arv laude ja pinke õpilastele kirjutamiseks ja joonestamiseks. Peale selle peaks jääma veel ruumi õppuse juhile (juhtidele) vabaks liikumiseks.

Liivakasti valmistamisel tuleb silmas pidada eeskätt seda, milliste üksustega teotsemiseks on ta määratud (jagu, rühm, kompanii) ja selle järele tuleb välja ar-

vestada vastava mõõtkava kohaselt see pindala, mis vajalik teatud üksuse teotsemiseks. Arvestamisel tuleb aluseks võtta need umbkaudsed normid, mis ettenähtud meie J. E. II osas vastavate üksuste teotsemisel.

Vähe on veel sellest, kui teatud üksus igas lahingolukorras ära mahub liivakastile ja seal teotseda võib, näiteks, rühm pealetungil, kompanii kaitsel jne. Ruumi peab leidma ka selle suurema üksuse osaline asetus, mille koosseisus lahendamisele kuuluv üksus teotseb. Vähemalt viimase lähemate naaberosade asetus. Lahingolukorra loomiseks tuleb lasta teotseda ka vastasel ja ka tema jaoks peab leidma „ruumi“ liivakastil.

Liivakasti soovitamamad välismõõdud oleks 2 m × 3 m, või 1,5 m × 2 m, vastavalt ruumi suurusele. Kasti kõrgus peaks olema sarnane, et tema ülemine serv ulataks istuja silmade kõrgusele. Sellega saavutame osaliselt seda, et õpilased istudes näevad maastikku umbes sarnaselt, kui nad seda näeksid olles maastikul teatud vaatluspunktil. Ülevõtt korraga kõiki haarav vaade pole soovitav.

M a t e r j a l. Liivakasti on soovitav valmistada 2—2,5 cm paksustest oksteta männilaudadest. Kasti raami kõrgus olgu umbes 20—30 cm. Liivakastil kujutatud reljeefi ümbermodelleerimisel saavad laud märjaks ja seepärast on soovitavam neid mädanemise eest hoidmiseks millegagi läbi imbutada.

Jalgu või tugesid tuleb teha kastile alla nii palju, et nad kasti üleval hoiavad kindlalt ja kooldumatult.

Maastiku reljeefi kujutamiseks tuleb kasutada peent, kivideta liiva, millele on juurde lisatud kuni 1/3 harilikku savi. Sarnane segu märjakstehtuna võimaldab kõige paremini maapinna iseäralduste esiletoomist ja modelleerimist liivakastil. Selle juures võib aga küll esile tulla sarnane nähe, et maastikul pärast segu kuivamist tekivad praod, lõhed. Sarnasel juhul tulevad tekkinud lõhed uuesti täita ja parem on, kui see sünnib enne lõpuliku kuju andmist maastikule.

L i i v a k a s t i h o r i s o n t. m õ õ t k a v a. Horisontaal mõõtkava valik oleneb sellest, milliste üksustega teotsemiseks on määratud liivakast. Maastiku võimalikult täpsam kujutus liivakastil nõuab loomulikult suuremat mõõtkava. Kui liivakastil tahetakse läbi harutada üksikvõitleja või jao väljaõppe küsimusi,

siis on vajalik mõõtkava 1 : 300—1 : 500; rühma ja kompanii teotsemiseks on küllaldane, kui valmistame liivakasti mõõtkavas 1 : 1000—1 : 2000. Kui võtame näiteks mõõtkavaks 1 : 1500, siis 2 m × 3 m liivakastil võime kujutada maastiku 3 km × 4,5 km, mis võimaldab veel väga hästi teotseda kompaniil.

Olenevalt väljaõppe eesmärgist võib osutada vajalikuks kahe liivakasti valmistamine, kus üks ja seesama maastik on kujutatud erineva mõõtkava järele. Näiteks ühel kastil mõõtkavas 1 : 1500, teisel — 1 : 500. Sellega avaneb meil võimalus alla kriipsutada üksikute tähtsamate maa-alade erinevusi ja iseloomulikke omadusi.

Vertikaal mõõtkava. Oleks ju kõige loomulikum, kui liivakasti valmistamisel vertikaal ja horisontaal mõõtkavades kinni peame ühest ja samast mõõtkavast, kuid see osutub pea täiesti võimatuks. Püüdel seda teha kaotab maastiku reljeef oma kuju, kaob piltlikus, õige arusaamine maastiku vormidest ja isegi võrdlemisi künkline murdmaastik osutub liivakastil peaaegu täitsa lamedana ja ilmetuna. Näit. mõõtkava 1 : 2000 juures 1 cm kõrgus liivakastil tähendaks juba 20 m kõrgust küngast või kõrgendikku maastikul, mis aga võimatuks teeb peenuste pealekandmise.

Sellepärast peame maastiku vormide ja iseäralduste paremaks iseloomustuseks ja piltlikumaks kujutuseks kõrguste pealekandmiseks tarvitama teistsugust mõõtkava ja nimelt suuremat. Selle läbi saavad küll normaal mõõdud osaliselt moonutatud, kuid see puudus on paratamatu nähe ja pole sugugi palju eksitav, silmatorkav. Tuleb aga silmaspidada seda, et kõigi maastikul leiduvate esemete ja kõrgendikkude vertikaal mõõdud oleksid suurendatud ühtlaselt, ühise mõõtkava kohaselt. Vastasel korral võib kujuneda sarnane nähe, et kui teatud künka kujutamiseks on kasutatud 5 korda suuremat mõõtkava kui horisontaal mõõtkavaks, kuna tema läheduses asuva metsa ära tähendamiseks vaid 2 korda suuremat, siis võime sellelt künkalt vaadelda ja tulistada üle metsa kuna tegelikult aga mets asuks ees varjena.

Olenevalt maastiku iseloomust peame vertikaal mõõtkava suurendama 2—10 korda võrreldes horisontaal mõõtkavaga.

Toome siinkohal horisontaal ja vertikaal mõõtkavade vahelkordade tabeli, kui teatud keskmise normi:

Horisontaal mõõtkava	Vertikaal mõõtkava		
	Täitsa lame maastik	Künkline murdmaast.	Mägine maastik
1:500	1:50	1:100	1:250
1:1500	1:150	1:300	1:750
1:2000	1:200	1:400	1:1000
1:2500	1:250	1:500	1:1250

Liivakastil kujutatava maastiku valik. Maastikku liivakastile tuleb valida välja minnes õppeeesmärgist ja ülesandest. Mida selgemalt ja piltlikumalt teatud õppe-eesmärgi kohaselt maastik on liivakastil kujutatud, seda paremaid tagajärgi saavutame ülesande läbitöötamisel õpilastega.

Siin juures on võimalikud kaks lahendusviisi. Meie võime kopeerida liivakastile maastiku kaardilt (tegelik maastik), võime ka ise luua vabalt oma soovide kohaselt. Niihästi ühel kui teisel viisil on oma poolehoidjaid ja vastaseid, samuti on neil mõlemil omad hüved ja pahed.

Üldiselt on siiski kasulikum kopeerida maastik kaardilt. Esiteks juba sellepärast, et taktikaliste ülesannete kokkuseadmiseks võime üldolukorra loomisel arvestada palju suuremat maa-ala kui see tegelikult esineb liivakastil, kasutades viimasel kujutatud maastikku vaid antud üksuse teotsemiseks (eriolukord). Teiseks kopeerides maastiku kaardilt loome meie ettekujutuse teatud maaalast, mis tegelikult olemas looduses kõigi tema erinevate omadustega. Peale selle sarnase lahendusviisi juures võime meie puht taktikalise väljaõppe kõrval ühtlasi siirvendada nooremate juhtide kaardi lugemise teadmist ja oskust.

Maastiku pealekandmiseks liivakastile on soovitatavam kasutada suurema mõõdulisi kaarte, milledest meil olemas Kadrina (1:8400), Tondi (1:5000) ja Jõgeva (1:10.000) ümbruskonna kaardid (plaanid) ning üksikud lehed mõõdus 1:25.000 (Tallinna ja Tartu ümbrus.) Selleks otstarbeks võime kasutada ka üheverstalist kaarti, kuid selle juures tulevad esile maastiku vormide üksikasjade pealekandmiseks teatud raskused, millede ületamine nõuab vilunuid tööjõude.

Üldiselt aga peame välja minema põhimõttest, et ajajooksul kõik nooremad juhid — allohvitserid peavad suutma ise väeosades liivakaste valmistada kui neid selle tööga kord juba tutvustatud. See oleks neile ühtlasi ka teatud praktikaks ja kontrolliks topograafia alal. Veel ka-

silikum on kui meie liivakastile kanname väeosa asukoha läheduses asuva õppeplatsi maastiku. Sellega avaneb meil võimalus liivakastil läbiharutatud ülesannet kontrollida maastikul.

Kui aga juhtimisharjutuste kestvusel tahetakse eriliselt alla kriipsutada teatud maastiku iseäralduste mõju lahingtegevusele, siis võime liivakastil kujutada täiesti vabalt oma soovide kohaselt valitud maastikku. Näiteks, kitsustikkude vallutamine ja sillapeade loomise põhimõtete selgitamine. Mida piltlikumalt meie sarnase maastiku liivakastil moodustame, seda kergem on ülesannet läbi viia, seda selgem on ta õpilastele. Selle juures tuleb hoiduda aga juba ilmselt ebaloomulikult kujutatud maastikust. Üldiselt tuleb aga silmas pidada, et sarnase vaba loomingu kohase maastiku kasutamine on erijuhus, kus õppeülesanne üles seatud kitsalt, piiratud.

Ka aegajaline liivakasti uuendamine, nimelt temal leiduva maastiku ümberkujundamine on tarvilik, et asetada õpilasi selle maastiku suhtes, millel neil teotseda tuleb, enam lähemale tegelikule olukorrale. Teotsemine alaliselt ühel ja samal maastikul (liivakastil) muutub lõpuks igavaks ja ühekülgeks. Kaob huvi, nürineb maastiku õige ja kiire hinnang.

Maastiku tuleb muuta ka oma väliskujult. Kui osa ülesandeid lahendasime Põhja-Eesti lamedal maastikul, siis peame teise osa ülesandeid lahendama Lõuna-Eesti künklikel maastikul. Ainult siis suudame õpilastele anda õige ettekujutuse maastiku tähtsusest, tema kasutamiskusest ja mõjust lahingtegevusele ühes või teises olukorras.

M a a s t i k u p e a l e k a n d m i n e kaardilt liivakastile. Enne maastiku vormimise algust, s.o tema pealekandmist kaardilt liivakastile on töö kergendamiseks ja suurema täpsuse saavutamiseks soovitatav peale kanda kaardile ja liivakastile vastav koordineeritud kaardil on seda teha lihtis. Vormimisele tuleb maa-ala tuleb jagada võrdseteks ruutudeks vastavalt soovitud kaugustele (250—1000 m vastavalt maa-ala üldsuurusele). Samasugune koordineeritud tuleb teha ka liivakastil (vastavalt horisontaal mõõtkavale) tõmmates üle kasti niite või nõore, millede otsad on kinnitatud kasti servade külge. Kasti servadel nõoride vahel võib veel teha alljaotusi kuni iga 50 m tagant, mis hõlbustab kauguste kindlaksmääramist.

Palju raskem on aga kõrguste pealekandmine liivakastile. Võiksime siinkohal soovitada järgmist meetodit.

Kaardil, millest teatud maa-ala soovitakse üle kanda liivakastile, tuleb ära märkida rida tähtsamaid punkte ja kindlaks määrata nende täppis kõrgus. Sellega saame kaardil tähtsamate kõrguste võrgu. Pärast seda liivakasti põhja katame ühtlase liiva (segu) korruga, mis endast kujutab kaardil märgitud kõige madalama punkti kõrgust.

Ühtlasi valmistame lihtsaid neljakanalisi puust pulgakesi vastavalt kaardil märgitud tähtsamate punktide arvule. Sarnaste pulgakeste pikkus pole mitte ühesugune. Pikkuselt nad peavad vastama kaardil märgitud tähtsamate punktide kõrgustele selles vertikaal mõõtkavas, mis aluseks võetud liivakasti valmistamisele plus kasti põhja katva esialgse liivakihi paksus. Näiteks kui oletame, et meil kaardil äramärgitud kõige madalama punkti kõrgus on 20 m ja selle kujutamiseks oleme kasti põhja katnud 10 cm liivakorruga, siis 50 m kõrguse punkti ära märkimiseks vertikaal mõõtkavas 1:150 peame valmistama 30 cm pikkuse pulga¹⁾. Pulgad pannakse liivakasti vertikaalselt nendesse kohtadesse kus peab asuma tähistatud kõrgus.

Sarnase töötamisviisi juures saame liivakastil pulkadega tähistatud tähtsamate punktide täpsad kõrgused. Pulkade ülemistesse otstesse võime kirjutada punktide kõrguse arvudes. Pärast sarnast kõrguse võrgu loomist võime algada maastiku üldist modelleerimist, täites pulgakeste vahed liivaseguga vastavalt maastiku vormidele. Ka see töö nõuab oskust ja vilunud silma. Ühtlasi tulevad liivaseguga katta ka nende pulkade otsad, missuguseid kõrgusi pole soovitatav jätta liivakastile silmapaistvateks. Sarnane maastiku vormimise viis nõuab küll rohkem aega, kuid on täpsam kui silma-järele töötamine.

Kui liivakasti mõnel äärel maastiku tõus kujuneb suuremaks, kui seda võimaldab kasti raamistiku kõrgus, siis sarnasesse kohta võib lüüa vertikaalselt asetatud tugeva papi, mille ääred väljalõigatud vastavalt maastiku reljeefile.

¹⁾ Üldkõrgus 50 m miinus kasti juba kujutatud 20 m = 30 m. Vertikaal mõõtkava 1:150 kohaselt on 30 m võrdne 20 cm. Meil on juba kasti põhjas 10 cm paksune kord liiva, (pulk peab ulatama kasti põhjani) seega pulgakese üldpikkus on 20 cm + 10 cm = 30 cm.

Kõigi maastikul asuvate esemete piirjooned kantakse liivakastile horisontaal mõõtkava kohaselt samuti koordinaadistiku järele.

Liivakasti lõpuliikviimistlemine. Selle all on mõeldud kõigi nende esemete, mis tegelikult leiduvad maastikul nagu asulad, üksikud majad, metsad, puud, järved jne., kujutamine liivakastil. Ka nende valmistamine ei nõua kuigi suurt oskust. On vaja vaid leidlikkust. Materjali selleks leiab alati ja see pole kallid.

Majade kujutamiseks võib kasutada väikseid kandilisi puidupakke, mis soovikohaselt värvitud. Metsade kujutamiseks on kõige soovitamam kasutada sammalt, sest ta püsib kõige kauemini, ei pudene. Metsa ühest kohast teise „liikumise“ eest hoidmiseks tuleb sammal kinnitada harilikust peenest traadist tehtud konksudega. Metsale sobivama, värskema värvingu andmiseks võib sammal enne kasutamist üle värvida.

Taimestiku, põldude, heinamaade jne. kujutamiseks on heaks vahendiks kas liivivärv või värviline kriiditolm. Viljapõllud üldiselt — kollased, heinamaa — roheline, teed — valged või pruunid, veekogud — sinised jne. Liivakasti valmistajale jääb suur loomingu vabadus.

Üleliigne „mängimine“ selle juures on asjatu, sest nõuab palju aega ja kõigi üksikasjade esiletoomine raskendab maastiku üldist ülevaadet. Liivakast olgu lihtis, ülevaatlik. Pealegi tuleb ka maastiku aegajalt muuta.

Jääb veel järele teotsevate vägede ja relvade ära märkimiseks vajalikkude kujundite (figuuride) valmistamine või soetamine. Meil neid valmistatud kujul saada ei ole. Kuid neid võib väeosades lasta valmistada kas puust, tinast või raudplekist, milleks alati leidub mõni meister. Tuleb aga silmas pidada seda, et tarvitusele võetud kujundid vastaksid oma vormilt nende üksustele või relvadele (suurtükk, s.-auto jne), mida nad peavad kujutama, või neile olgu joonistatud need kujutised, mis meil üldiselt maksivad taktikaliste tingmärkidena.

Kujundid tulevad valmistada kahevärvilised: ühed oma vägede, teised vastase ära tähenamiseks. Tulesuunade ja piirjoonte märkimiseks võib kasutada värvilist lõnga, paela või traati. Viimane on kõige otstarbekohasem. Suurtükile tähistamiseks on leidnud kasutamist värviline vatt ja pappõõrid või nelinurgad, vastavalt tuleviisile.

III.

Ettevalmistused õppuseks ja õppuse läbiviimine.

Juhtimisharjutuste läbiviimine liivakastil sarnaselt, et õpilased praktilise tunni kestvusel ammutaksid ka midagi kasulikku, omaksid kogemusi, nõuab õppuse juhatajalt põhjalikku ettevalmistust ja oskust. Sarnase põhinõude esitab õppuse läbiviijale iga praktiline tund. Juhtimisharjutustel on see aga seda enam vajalik, sest teotsemine liivakastil kujutab endast ühepoolset taktikalist õppust, kus vastaspoole eest teotseb õppuse juhataja.

Kui õppuse juhataja pole küllalt hoolikalt ettevalmistanud ja läbi töötanud ülesande, ise mitte põhjalikult ei tunne maastikku, pole mitte igakülgset arvestanud vastase tegevusvõimalusi, siis võib tunni kestvusel ilmsiks tulla nähe, et vastase õige teotsemine võimatuks teeb tema poolt vastuvõetud lahenduse. Oma lahenduse „päästmiseks“ õppuse juhataja on sunnitud sisseviima parandusi või peab laskma vastasel teotseda valesi. Tulemuseks on: õppuste juhataja sattub ülesseatud eesmärgist kõrvale, hakkab kõhklema, „laveerima“.

Sarnaselt puudulikult ettevalmistatud tund on kasuta; juhtimisharjutused liivakastil ei tohi kunagi kujuneda ainult „numbri täitmiseks“.

Juhi ettevalmistustööde hulka kuuluvad:

- kindla õppeülesande määramine;
- algolukorra ja täiendavate olukordade kokkuseadmine;
- nende läbiharutus;
- töökaava kokkuseadmine.

Õppeülesanne ja aine ulatus. Kõigepealt tuleb kindlaks määrata see üksus, mille koosseisus läbi viia tahetakse juhtimisharjutus (jagu, rühm, kompanii).

Juhtimisharjutuse õppeülesande kindlaks määramisel tuleb silmas pidada järgmisi nõudeid:

- ta olgu võimalikult lähedane lahingolukorrale;
- käsitagu kitsalt piiratud eesmärki;
- võimaldagu palju ja vabu otsusi;
- sundigu õpilasi teotsema huviga;
- olgu piiratud ajas.

Harjutustundidel läbivõetav lahingülesanne olgu oma ulatuselt kitsalt piiratud. Tahtmine palju küsimusi korruga läbi harutada ei anna kunagi häid tulemusi. Selle tulemuseks on pealiskaudsus, üldpõhimõtted ja üldlauseid, kuna üks

sikasjad jäävad tahaplaanile. Juhtimisharjutuste eesmärgiks peab aga alati olema nende erinõuete, teotsemise üksikasjade esile toomine konkreetse lahingolukorras, mille kohta raske on saada selget ettekujutust lahingeeskirja lugemisel.

Sellepärast õppuste kavakindlal läbiviimisel pole soovitatav võtta ülesannet sarnases laias ulatuses, nagu rühm pealetungil, kompanii kaitsel, vaid jagada see ülesanne eriosadesse. Näiteks, rühm lähenemisel lahtisel maastikul kohtamislahingus, rühm edu arendamisel vastase kindlustatud positsiooni sisemuses jne., et selgitada neid erinevusi, mis ilmsiks võivad tulla sarnase lahingülesande täitmisel.

Aja olemasolul võib ülesannet oma eesmärgilt veel enam piirata, valides selleks üksikuid lauseid või §§ lahingeeskirjast. Sarnased küsimused ja mõisted, milledele tahetakse õppuse kestvusel erilist tähelepanu juhtida, mida õpilased ei ole suutnud veel kindlalt omada, tulevad töö kestvusel ise esile, kui õppuse juhataja on küllalt tähelepanelik. Nii näiteks õppuste juht võib endale ülesandeks seada tunni kestvusel erilist tähelepanu pöörata sellele, et „kallaleitungil tuleb püüda kõige kaugemale jõuda seal, kus vastase vastupanu on kõige nõrgem“, „lahingeelpostide asukoha muutmine aegajalt on tarvilik“, „vasturünnak olgu kiire ja hoogne“, arvestades nende erinõuete esitamist juba ülesande kokkuseadmisel.

Juhtimisharjutuste kestvus liivakastil olgu piiratud ka ajas. Üle 2—3 tunni kestev töö pole kunagi soovitatav ega kasulik, sest õpilased väsivad, muutuvad hajameelseks ja kaotavad huvi. Õppus aga peab olema elav.

O l u k o r d a d e k o k k u s e a d m i n e. Esimene nõue sellel alal on: olukord olgu võimalikult lähedal tegelikule lahingolukorrale. Ta olgu lühike, lihtis ja selge. Võimaldagu mitmesuguseid lahendusviise.

Lühikese olukorra loomine, kus antud ainult kõik see, mis vajalik ülesande täitmiseks vabana igasugusest „liiglihast“, pole mitte alati kõige kergem. Olukorra kokkuseadmisel jao lahingtegevuseks pole sugugi vajalik algada pika sissejuhatusega brigaadide ja rügementide tegevusest, et lõpuks välja jõuda kuni teotseva jaoni. See koormab asjatult õpilaste mälu ja tulemus võib olla sageli sarnane, et nad pole õietigi arusaanud sellest „strateegiast“.

Õiget, otstarbekohast olukorda võime

kokku seada alles siis, kui meil endil selge see, mida tahame kätte saada praktilise tunniga. Olukorra kokkuseadmine oleneb ka sellest, missugune on õpilaskond. Ohvitseridele võib kokkuseada täielikuid olukordi, et neid sundida sõjaliselt mõtlema, kuna allohvitseridele olgu nad lihtsamad ja kõige algelisemad sõduritele.

Olukord olgu elav ja kaasakiskuv. Õppuse juhi ettekujutusvõime, fantaasia peab suutma tuua elu olukorda, kuid ilma et viimane selle juures kujuneks fantastiliseks. See on teatud määral kunst ja nõuab oskust, vilumust.

Liig lühike, kuiv olukord võib muuta õppuse igavaks. Juht oma oskusega ja loominguga peab suutma anda esialgse olukorrale — luustikule õppuse kestvusel vajalikku „liha ja verd“, mis kogu tegevusele annab lahingu ilme, loob teatud psühholoogilise üleelamuse, mis õhutab ja virgutab õpilasi teotsema.

Kõige suuremat tähelepanu ja oskust nõuab lahingu tähtsama teguri — tule mõju väärikas esiletoomine. Seda küsimust on raske algolukorda pöimida, vaid õppuste juht peab seda tegema eeskätt nende täientavate olukordadega ja andmetega, mis antakse õppuse kestvusel vastavalt tegevuse arenemisele.

Õppuse juht laseb teotseada vastasel ja kokkukõlas tekkinud olukorraga märgib ära vastase tule, selle viisi ja mõjuvuse. Näiteks: „Luurpatrulli südamik lähenedes N. metsale, sattus ootamatult vastase k.-kuulipilduja tule alla M. kõrgendikult; patrulli kaotused — 1 surnu, 2 haavatut. Teed mööda on näha lähenevas umbes 1 km kaugusel vastase s.-autot. Patrulli ülema otsus ja käsk?“ Sarnaste lühikeste täiendavate olukordade loomine teeb õppuse elavamaks, loob teatud lahingu ilme, sunnib õpilasi mõtlema ja teotsema lahingolukorra kohaselt.

T ö ö k a v a. Õppeülesanne kindlaks määratud, olukorrad kokkuseatud ja läbiharutatud, tuleb õppuse juhil valmistada töökava. Viimane on vajalik mitte üksni algajatele, vaid kõigile õppuste juhtidele kui tahetakse õppust läbi viia ülesseatud eesmärgi kohaselt ja teatud kindlas järjekorras.

Olenevalt õppuste juhi vilumusest võib see töökava olla õige konspektiivne, või enam üksikasjalik. Tema on meile tagatiseks, et õppuse kestvusel läbi harutame kõik küsimused, mida vajalikuks pidasime. Mis aga juhtimisharjutustel ära

võib jääda — on konspekt. Esiteks on seda raske kokkuseada, sest meie ei suuda ettenäha kõiki õpilaste vastusi ja tegevust ja teiseks, õppuse kestvusel juhil puudub võimalus konspekti kasutamiseks olgu viimane nii täiuslik ja hea kui tahes. Juhil tähelepanu saab selle läbi kõrvale kistud, tema peab juhtima õppust, seda vaos pidama, jälgima õpilaste tegevust ja seletusi, aga mitte konspekti magu loengul.

Kui põhjust on karta, et mõni küsimus võiks vast õppuse kestvusel vahele jääda, mitte meelde tulla, siis võib töökavasse sarnased küsimused üldjoontes üles märkida. Töökava aga on võimalik kasutada õppuse kestvusel kui üks küsimus läbi harutatud ja üle minnakse teise küsimusele.

Toome siinkohal näitena ühe töökava. Seda ei tule võtta kui mingit eesküju, šablooni, vaid kui ühte võimalikku lahendust õppuse juhilt, kes juhtimisharjutuse kestvusel tahab läbi harutada rühma lahingitegevust julgestuspositsioonil. Seega teatud erijuhus rühma lahingitegevusest. Õppuse eesmärgina on üles seatud mitte rühma kaitselahing üldiselt, ega ka julgestuspositsiooni organiseerimise küsimus, vaid eeskätt tahetakse tähelepanu juhtida nende iseäraldustele rühma lahingitegevuses, mis ilmsiks tulevad rühma asumisel julgestuspositsioonil lahingülesandega.

Juhtimisharjutus liivakastil
Nr.....

Rühm julgestuspositsioonil
lahingülesandega.

Õppuse kestvus — 120 min.

Töökava.

1. Algolukorra ettekanne õpilaste poolt.

Selgitada õpilastele olukorra ettekan-
del:

- Lahingeelpostide ülesanne erilistel juhtudel. (Visa kaitse. J. E. II § 461 viimane lõige).
- Lahingeelpostide väljasaatmine patüli poolt. (J. E. II § 466).

— 15 min.

2. Rühma asumine julgestus-
positsioonile.

- Lühikene olukorra hinnang.
- Rühma ülema otsus. Kuidas ta kavatses täita oma ülesannet: julgestada vastupanupositsioonil asu-

vaid osi ja kaitsta temale määratud maa-ala?

- Positsiooni valik rühmale.
- Kuidas rühmül kavatses ära kasutada temale lubatud tuletoetust? (J. E. II § 464).
- Kas rühm paneb ise välja vahipositiid, või saadab selleks ette jaod? (J. E. II § 469).
- Vaatluse tagamine.
- Vastupanupositsiooni alarmeerimine. Leppemärgid.
- Positsiooni organiseerimine.

— 50 min.

3. Täiendava olukorra Nr. 1
andmine.¹⁾

- Kes saadab luure välja?
- Missuguse ülesandega?

— 15 min.

4. Täiendava olukorra Nr. 2
andmine.²⁾

- Lahingeelpostide asukoha muutmise vajadus. (J. E. II §§ 462 ja 467).
- Vastavad korraldused selleks.
- Ettekanne patülile.³⁾

—20 min.

5. Täiendava olukorra Nr. 3
andmine.⁴⁾

- Lahingeelpostide tihendamine. (J. E. II § 463).
- Kas lahingeelpostid jäävad oma päevastele asukohtadele, või tuleb neid tagasi tõmmata positsioonile, mis ette nähtud kaitselahingu läbi viimiseks?
- Piilurite väljasaatmine. (J. E. II § 473).
- Lahingeelpostide täpsatest asukohtadest teatamine. (J. E. II § 467).

15 — min.

6. Kokkuvõtte.

— 5 min.

Õppuse läbiviimine. Algolukord tuleb õpilastele välja anda enne õppuse algust, vähemalt eelmisel päeval. Õppuse juhataja annab õpilastele ühtlasi

¹⁾ Täiendav olukord on kokkuseatud sarnaselt, et selgitada J. E. II § 462 mõistet lahingeelpostide aktiivsest teotsemisest.

²⁾ Täiendava olukorra ülesandeks on selgitada, et vastane on kindlaks teinud mõne vahiposti asukoha.

³⁾ Kõik õpilased teevad sellekohase ettekande kirjalikult.

⁴⁾ Olukord taotleb lahingeelpostide tihendamise vajadust õõ saabumisel.

teada, mis nad õppuseks peavad kaasa võtma ja missugused eeskirja §§ tulevad läbi lugeda.

Esimesel juhtimisharjutusel, kui õpilastele veel tundmata liivakastil kujutatud maastik, on soovitatav enne õppuse algust pühendada 5—10 min. maastiku tutvumisele, liivakasti võrdlemisele kaardiga. On tähtis, et õppuse kestvusel õpilased, olles orienteerunud, ei kasutaks enam kaarti.

Juhtimisharjutuse esimestel tundidel ei tule püüda saavutada kohe kiirust otsuste võtmisel ja käskude ja korralduste andmisel. Tuleb lasta õpilastel mõelda, kaaluda. Hiljem juba tuleb sellel alal nõuda vajalikku kiirust, nagu see sünniks tegelikus lahingolukorras. Õpilased peavad omama ka oskuse aja elemendi arvestamises, s. o. kui palju võtab tegelikult aega teatud käsu või korralduse andmine, millal nad jõuavad alluvateni (kui käsk pole isiklikult antud suusõnal) ja millal võivad alluvad algada käsukohast tegevust.

Erilist rõhku tuleb panna maastiku igakülgse ja õige hinnangule. See on liivakasti kasutamisel üks peamine eesmärk. Pärast maastiku üldist iseloomustust tuleb lasta teda hinnata juba üksikasjalikult antud konkreetse ülesande piires. Õppuste juhil tuleb sageli selle juures esitada õpilastele konkreetseid küsimusi, nende mõtlemisviisi suunida, et vältida laialivalgumist. Näiteks: „Teie vaatlussektor on järgmine....., kuidas hinnata vastase lähenemisvõimalusi antud setkoris?“ „Teie rühmal tuleb edasi liikuda siit raioonist kuni N. asulani. Kuidas hindate maastikku liikumise ja tuletoetuse seisukohast?“ jne.

Õpilastele esitatud küsimused olgu selged ja täpsad. Kui saadud vastused pole täpsad, kuid sisult õiged, siis ei tohi õpilasel mulje tekkida nagu oleks tema otsustanud valesti. Tuleb seletada, et tema otsus on õige, kuid harilikult väljendatakse seda sarnaselt, täpsamalt selleks, et alluval kunagi kahtlus ei tekiks, mis on tema ülesanne. Ühise keele ja arusaamise saavutamiseks tuleb kasutada meie eeskirjade terminoloogiat.

Õppuse juhataja ei tohi õpilasele oma arvamist, oma lahendust peale suruda, vaid peab selgitama millised paremused ja tulemused on tema poolt antud lahendusel ja millised puudused õpilase lahen-

dusel. Ainult sel viisil suudame midagi selgitada ja arusaadavaks teha. Ütelus: „Teie otsus on vale“ võib tuua enam kahju kui kasu. Õpilasel jääb selgusetuks missugused puudused olid tema poolt esitatud lahendusel ja lõpuks temal kaob usk oma võimetesse, oskusesse.

Kunagi pole aga hea lasta õpilastel harjutuse ajal palju rääkida, seletada mõne küsimuse lahendamisel. Laske neid teotseda, anda käsk ja korraldusi nagu nad seda teeksid tegelikus olukorras. Määrake õpilaste seast need alluvad, kellele tuleks anda käsk. Näiteks: „Teil on siin 4 jaoulemat, anke neile käsk“. Pärast seda õppuse juhil tuleb kontrollida, kas kõik jaoulemad on aru saanud sellest käst.

See näib alul olevat raske, seda kõiki tuleb õpilastelt „välja pigistada“, kuid see on hädatarvilik kui tahetakse asetada õpilased konkreetseesse olukorda, kui tahetakse anda neile praktilisi kogemusi. Väga sageli juhtimisharjutuste kestvusel tuleb ilmsiks just sarnane pahe: õpilased kalduvad jutustamisele ja seletamisele, selle asemel et teotseda, anda käsk ja korraldusi.

Õppuse kestvusel, nagu juba eelpool tähendatud, tuleb anda täiendavaid olukordi. Sellega paneme tegevusse ka vastase, tema tahte ja sunnime õpilasi sellele reageerima. Toome elavust ja huvi. Näitame millised tulemused võiksid olla ühel või teisel varem võetud otsusel. Samuti on kõigiti soovitatav õppuse keskthvusel lasta õpilastel täita osa käske, ettekan- deid kirjalikult ühes lihtsamate krokiidega ja määrata nende täitmiseks nõuetav aeg.

Juhtimisharjutuse lõpul õppuse juht teeb üldise kokkuvõtte, milles lühidalt:

- selgitab eesmärki, mis oli õppusel,
- kriipsutab alla üldisi põhijooni ja teatuid iseäraldusi, mis omased sarnasele lahingtegevusele.
- juhhib tähelepanu neile puudustele, mis ilmsiks tulid õppuse kestvusel.

Märkus: Käesoleva kirjutuse kokkuseadmisel peale isiklikkude kogemuste juhtimisharjutuste alal on kasutatud järgmisi allikaid:

- 1) Oberleutnant Lyncker. „Das Sandkastenbuch“.
- 2) La revue d'infanterie. October 1929. Lieutenant E. Benoit. „Le plan ou relief en sable.“
- 4) Commandant Gerin. „Le combat des petites unites.“

Lennuväe ülesandeid rannakaitseks.*)

Lennuväe ülesannete kohta rannakaitseks ei ole siiani veel ühist arvamist; ühed annavad selle ülesande täitmisel domineeriva tähtsuse raskesuurtükiväele, teised jälle lennುವေးle. Tegelikult aga omab neist igaüks oma tähtsuse ja kui on märgata püüdeid asendada ühte teisega, siis tuleb seda asjaolu seletada rohkem majandusliste kui puht sõjaliste kaalutlustega.

Tegelikult suurekaliibrilised kaugelelaskjad suurtükid, millede tuld juhitakse lennukite abil, on kindlaks abinõuks vaenlase sõjalaevastiku vastu, mida nad võivad hoida kuni 30 km kaugusel kaldajoonest. Lennuk võib küll pommitada vaenlast kuni 300 km kaugusel kaldast, kuid tegelikult pole see ähvardus veel siiani suutnud — nagu näitavad möödunud sõja kogemused — takistada vaenlase laevastikku lähenemast ühele või teisele tähtsale baasile, et seda pommitada. Seepärast on püütud asendada lennukitel pomme torpeedoga, mis, nagu näitavad katsed, töötavad paremaid tagajärgi lennುವေး tegevusel vaenlase laevastiku vastu. Sõjakorral tuleb torpeedokandjail lennukil muidugi arvestada vaenlase laevastiku õhukaitse ja osalt ka kerge suurtükiväge, millede mõju — arusaadavatel põhjustel — ei saa selgitada rahuajal. Kuid võitluseks sellega on lennukitel üheks tähtsamaks abinõuks liikumise kiirus, mis jätab suurtükiväelastele võrdlemisi vähe aega laskeandmete valmistamiseks ning tule avamiseks; isegi kui oletada, et lennukit on laevalt tähele pandud umbes 15 km kaugusel, ei võiks see aeg tõusta üle 5 min. Teisest küljest torpeedo viskamiseks peab lennuk laskuma veepinna lähedusse ja seal on ta tulistatav nagu harilik laev.

Igal juhul torpeedokandjate lennukite olemasolu rannakaitseks kindlasti hoiab vaenlase laevastiku baasidest teatud kaugusel; selle ülesandega võivad tarbekorral hakkama saada ka harilikud pommitamislennukid, eriti kui arvesse võtta uusi sihtimisabinõusid, mis lubavad saavutada pommide pildumisel peaaegu sama täpsust kui tulistamisel suurtükkidest.

Arvamus, et lennukite kasutamine ripub suurel määral atmosfäärilistest tin-

gimustest, on kõvasti liialdatud; tegelikult on lennukite tegevusele absoluutseks takistuseks ainult udu, mis aga ka laevadele ei luba baaside täpsat pommitamist ette võtta.

Lennuvägi võib olla ei suuda edukalt võidelda vaenlase laevastikuga, kui see algab baasi pommitamist ootamatult, eriti kasutades ööpimedust, kuid seda ei suuda ka suurekaliibriline rannakaitse suurtükivägi. Siinjuures on aga lennುವေး paremuseks see asjaolu, et omades suure tegevuse raadiuse, ta võib enne pimedat tulekut vastase üles otsida ning baasi lähenevast hädaohust hoiatada, kusjuures pole ka võimatu lennುವေး tegevus vastase laevastiku vastu öösi.

Jääb küsida, kui kiiresti võiks lennುವေးgi tarbekorral vaenlase vastu tegevusse astuda. Siin võiks oletada, et vaevalt vaenlase laevastik suudab ilmuda merebaasi ette ja hakata seda pommitama täiesti ootamatult. Enne sarnast tegevust on alati märgata teatud poliitilist pinevust, mis manitseb ettevaatuse abinõude tarvitusele võtmiseks ning lennುವေး alarmeerimist. Nagu tegelikud kogemused näitavad, on võimalik, näiteks, korraliku ettevalmistuse saanud hävituslennuväge lahinguvalmis seada 25 min. vältusel, juure arvatud lendurite kohale ilmumine, mootorite käimapanemine ja tõus 5000 m kõrgusele.

On väljendatud arvamust, et lennುವေးgi ei tarvitse alati asuda antud baasis, kuna suur liikumise kiirus lubab temale lühikese aja vältusel ning õigeaks ajaks ilmuda baasi või teise ähvardatavasse kohta. See annaks suurema paenduvuse lennುವေး kasutamisel, lubaks jõude kokku hoida ning oleks majanduslikult tulukam.

Seda, mis eelpool tähendatud, ei saaks siiski võtta üldreeglis: tähtsamates merebaasides peaks ikkagi olema oma lennುವေး üksused, kes igal silmapilgul on valmis tegevusse astuma ja keda võiks seal eemaldada ainult ajutiselt ja sedagi juhtudel, kui pole oodata poliitilist pinevust.

Summeerides eelpooltoodut peab tähendama, et tähtsamad merebaasid peavad olema kaitstud suurekaliibrilise suurtükiväega, keda abistavad vaatluslennukid ja kelle tegevust toetavad lahinglennuvägi. Sest vastasel korral on esimene neist kaitsetu vaenlase lennukite vastu (emalaevadel kaasasveetavad),

*) Rivista Militare Italiana, märts 1930. a. La France Militaire, september 1930. a. Bulletin Belge des Sciences Militaires, november 1930. a.

kuna jälle teisest küljest peab vaenlase laevastiku juht ettevaatlik olema oma lennukite tegevusse saatmisel, kui ta teab, et baasis on tugevaid õhujõude. Vähesese tähtsusega mereäärased punktid, mis ulatuvad lennuväe tegevuse piiridesse, üldiselt ei vaja suurtükiväelist kaitset, kuna mõne kolmandajärgu tähtsu-

sega punkti kaitseks oleks selle vastu ehk küllalt paarist suurtükist, kes täidaksid oma ülesande ilma lennukite abita.

Kokkuvõetult: pole üldist reeglit; iga üksiku mereäärse punkti kaitset tuleb organiseerida iseseisvalt, kasutades neid abinõusid, mis kõige rohkem vastavad antud olukorrale. K-ts.

5. (Rakvere) jalaväe polk Petseri all 1919. a. kevadel aprillis.

Kaart: 1/126.000.

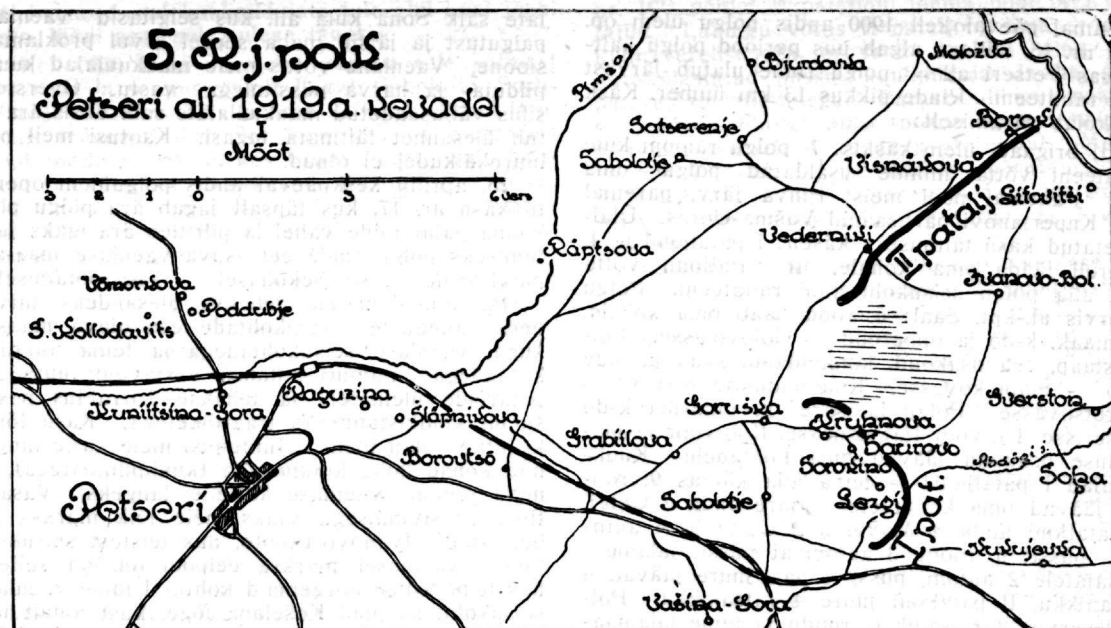
I.

Aprilli keskel 1919. a. paigutati 5. (Rakvere) jalaväe polk Viru rindelt lõuna rindele. Vaivara raionis reservis asuvad polgu osad laaditi Korfi (Auvere) jaamas rongile. Esimene ešelon (al.-kpt. Saali juhatusel) — 5. ja 6. rood, jalamaakuulajate k-do, osad side-, kuulip.- ja ratsamaak. k-dodest, noorem arst ja 4. patareid (lt. Raag) — sõitis välja 12. apr. kell 16.30. Teine ešelon (al.-kpt. Kivilo juhatusel) — 3., 4. ja 9. rood, I järgu voor ja osad side- ja kuulip. k-dodest — sõitis välja 12. apr. k. 2400. Kolmas ešelon (al.-kapten Lõhmuse juhatusel) — polgu staap, 7., 8. ja õpperood, kõik järelejäänud k-dod (side, komandandi, sapööri, ratsamaak., muusika) ja ambulants — sõitis välja 13. apr. kell 18.45. Neljas ešelon (al.-kpt. Sauselja juhatusel) — 1., 2. ja töörood, II järgu voor ja osad side- ja kuulip. k-dodest — sõitis välja 13. apr. kell 2300. Ülejäänud osa voorist sõitis välja 15. apr. kell 17.10. Rinde juht kindr. Tõnisson, saatis 13. apr. Viru rindelt lahkuvale polgule Rakverre järele järgmise telegrammi: „5. polgu ülemale, edasiandmiseks Tartu III diviisi ülemale. Saadan Teie käsutada Viru väerinna ilu ja uhkuse viienda rahvaväe polgu ja neljanda patareid. Esimene ešelon sõitis välja praegu. Nr. 300. Tõnisson.“

Polgu koosseisu üle kandis polguülem endisele ja uuele diviisi ülemale 13. ja 14. apr. ette järgmised arvud: 75 ohvitseri, 4 ametnikku, 2 arsti, 1493 rahvaväelast, 180 hobust, 76 veoabinõud ja 15 kööki; 1 kolmetolliline patareid — 4 suurtükki, 4 ohvitseri, 128 rahvaväelast, 88 hobust ja 18 vankrit.

Petseri alla Pimsa (Puisa) jaama jõudis I ešelon 14. aprillil kus ka ešeloni ülem, al.-kpt. Saal, esines III diviisi ülemale ettekandega ešeloni kohale jõudmisest. Sealsamas laaditi ešelon maha ja üksused liikusid öökorteritesse järgmiselt: polgu allüksused — Võmorkova — Poddubje raiooni ja patareid S. Kollodavitšasse. II ešelon jõudis kohale samal päeval ja laaditi maha Kuniitšina-Gora all. Öökorteritesse paigutati järgmiselt: 3., 4. ja 9. rood — Raguzina raiooni ja I järgu voor — Kuniitšina-Gorasse. III staabi ešelon jõudis kohale 15. aprillil ja laaditi maha Kuniitšina-Gora külla all. Selle ešeloni osad jäid petuma Petserisse. IV ešelon jõudis kohale 15. apr. ja laaditi maha samuti Kuniitšina-Gora külla juures. Mahalaaditud osad asusid korteritesse Petseri ja

Släpnikova raiooni. Viimane ešelon sõitis Võru jaamani, laaditi seal maha ja paigutati Võru linna. 16. aprilli õhtuks olid kõik polgu osad Petseri alla oma määratud asukohtadesse kohale jõudnud ja paigunesid järgmiselt: I pataljon Släpnikova raionis, II pataljon — Võmorkova ja Poddubje raionis, 9. rood Vedernikis ja patareid S. Kollodavitšas. Jalamaakuulajate k-do jõudis II pataljoni raionist õhtuks ka I pataljoni raiooni Raguzinasse. Järgmise päeva hommikul pidi polk astuma välja, et vahetada ära Pihkva järve ääres Balahovitši juhatusel all olevaid vene väeosi. Õhtul k. 2100 andis polguülem operatiivkäsu Nr. 10, järgmiste korraldustega: 1) I pat. (al.kpt. Sauselg) jalam. k-do ja 4. patareid vahetavad ära 85. Voionski polgu Moložva, Sluditsõ, Boroki, Gorbattisõ, Višnäkova, Batatina külades; 9. rood, kes juba asus Vedernikis saab liidetud I pataljoni külge ja jääb Vederniki, Surjanka ja Stupino küladesse; patareid asub Batatina ümbrusse; 2) II pataljon (al.-kpt. Munner) asub I-se pataljoni taha reservi: 5., 6. ja 7. rood Kondrašovasse ja Sabolotšesse; 8. rood koos sapööri-k-doga Sopeginasse, et seal ehitada sild üle Piusa ja parandada teed. 3) Polgu staap, kuulip. k-do, õpperood, ratsam. k-do, komandandi k-do, side k-do ja muusika k-do — Satšerenjesse ja ambulants Kuniitšina-Gorasse. Käsu läbiviimisel tuli põrgata kokku mõningate takistustega. Tee Petserist Släpnikova kaudu Satšerenjesse oli võimatu halb, sest oli just kevadine lagunemise aeg ja Setumaa teed ootamatult halvad. Koormaid lubati peale laadida 10—15 pd., kuid ka see oli ränk talvisest sõjast kurnatud hobustele. Kohale jõudes selgus, et Kondrašova ja Sabolotje on liig väikesed kolmele roodule. Viimase pahe kõrvaldamiseks muutis ja täiendas polgu ülem 17. aprilli õhtul eelmise korralduse järgmiselt (oper. ksk. nr. 11): 5. rood paigutatakse Konets-Tsutskoisse ja Bjurdovka küladesse ning üks rühm Krune talu; II pataljonist määratakse 1 rühm patareid kaitseks ja sidumispunkt viiakse üle Litvinovasse. Majandusosad paigutati järgmiselt: I j. voor padrunitega ja majanduse osakonna kantselile — Räptsova külla; II j. voor Vorobjovasse; produktide ladu Kuniitšina-Gorast Vorobjovasse (kust kavatakse esimesel võimalusel paigutada ümber Räptsova külla). Majandusosade ümberpaigutus lõpetati 18. aprilli õhtuks. Ümberpaigutuste juures tarvitati rohkel arvul kütthobuseid. 18. apr. teeb polguülem op. käskudega nr. nr. 12 ja 13 veel järgmised korraldused:

1) polgu laatsareti sisseseadmiseks S. Rāptsõva külas, muusika k-do ümberpaigutamiseks Litvinoval külla ja 2) I div. vööri ja püssimeistri ümberpaigutamiseks Sabolotje-Kondrašova ehk Siopigina külla. Ülemaltoodud korraldustega ja ümberpaigutamisega kujunes kindlaks polgu osade asetus esimeseks tegevuse perioodiks Petseri all.

18. apr. kell 1025 saatis polgu ülem diviisi staabi järgmise telegrammi: „Kannan ette, et 17. IV. on minu alla usaldatud 5. Rakvere jalaväe polk vahetanud ära Põhja korpuse, mis seisib järvest kuni Vedernikini. Polkovnik Pinding.“

Üksikasjaliselt kujunes polgu üksuste paigutus selles perioodis järgmiselt: Polgu staap Satšerenes: I pat. staap Litvinovas; I pataljoni roodud liinil: 1. rood (lt. Mii) Borokis ja ümbruses, 2. rood (al.-kpt. Plado) Visnjakovas, 3. rood (al.-kpt. Traksmann) Ledinkis ja ümbruses, 4. rood (lt. Koern) sealsamas, 9. rood (lt. Vask) Vedernikis; II pataljon reservis: staap Kondrašovas, 5. rood (lt. Tamm) Bjurdovkas, 6. rood (lt. Raus) Sabolotjes, 7. rood (al.-kpt. Karing) Kondrašovas, 8. rood (lt. Lemvald) Kolosovas; jalam. k-do (ltn. Köster) Molozõvas ja sapööri k-do Savinas¹⁾. 4. patarei asus Batatinas. Ratsapatarei aga, mis asus enam Põhja korpuse juures, lahkus 19. apr. omavoliliselt oma seisukohalt ja läks ära kuhugi Petseri poole. Liinile I pataljoni juure oli asetatud 4 ratsanikku, 4 Colt'i r. k. ja 4 Levis'i k. k. vastavate meeskondadega, 9. roodule 2 Maxim'i r. k. ja 2 Levis'i k. k. ühes meeskondadega ja jalam. k-dosse üks saksa kerge klp. ühes meeskonnaga. Telefoniside seati esmalt sisse diviisi staabi, pataljoni staapide ja 7-da polguga. Roodudesse seati telefoniside hiljem sisse. Rinde pikkus oli umbes 6 km.

Tuleristimise sai polk Petseri all 17. aprillil s. a. Suurel Neljapäeval. Kella 1300 ümber avati Vederniki küla ees asuvast metsast ootamata püssi ja klp. tuli küla peale. Tule suund oli märgata peamiselt Jvanovo-Boloto ja Litovištši poolt, 500

sammu pealt avatuna ei sünnitanud see meile mingit kahju. Roodu rühmad asusid esimeste paudude peale hoonete varjult, maastikku kasutades, küla ette väljaservale ja ajasid püssi- ja klp. tulega vaenlase salga laiali. Selgus, et pealetungis vaenlase 40–50-mehe line kõvendatud luursalk. Meil kaotusi ei olnud. Vaenlase kaotused jäid teadmatuks.

18. aprilli keskpäeval käisid 9. roodu maakuulajad leitn. Vase juhatusel Jvanovo-Boloto all. Liginedes küllale 400 sammuni, avasid luurajad ootamatult sellele püssitule. Vaenlane alarmeeris nähtavasti kiiresti kõik oma külas ja selle ümbruses olevad osad, sest varsti avati luurajate suunas äge püssi-, klp.- ja suurtükituli, mis ei sünnitanud meie luurele aga mingit kahju.

Järgmisel päeval (19. apr.) kell 1130 ilmus vaenlase kõvendatud maakuulajate salk jälle Vederniki ette. Tema pihta avati meie valvetõkkest, Vederniki ja Kruhnova vahelisel mäekünkal, ootamatult tuli. See sünnitas segadust. Lühikese tulevahetuse järele taganes vaenlane Gverstoni poole metsa. Meil kaotusi ei olnud, vaenlasest andmeid ei saadud.

Sama päeva, 19. apr., õhtupoolikul k. 1600 ja 1900 vahel pommitas vaenlane polgu seisukohti tervel liinil. Kell 2100 löid 1. roodu luurajad kõva kuulipliduja tulega vaenlase valvetõkke Peski külast välja. Vaenlase kaotused teadmata. Meil oli kaotusi 1 haavatu.

Esimese lihavõtte püha varahommikul, 20. aprillil kell 0400 tungis vaenlane 2 rooduga ja 5 klp.-ga, suurtüki tule toetusel, Vederniki küla peale. 9. rood võttis vaenlase vastu tugeva püssi ja klp. tulega. 4. patarei osavalt juhitud suurtüki tuli aitas roodule mõjuvalt kaasa. Tulele järgneva vastulöögiga löi 9. rood vaenlase korraldust põgenema. Tagaajamisel saadi saagiiks 1 kuulipliduja, 6 kasti linte, 10 püssi, hulk kasukaid ja muud vähemat varustust. Vaenlase kaotused olid: 4 surrut ja 1 haavatu, kes suri hiljem. Haavatu sõnade järele olnud pealetungijaid üle 300 mehe I pataljoni vastu seisvast „5. eeskujulikust kommunistlikust polgust.“ Meie kaotus oli 1 haavatu.

¹⁾ Andmed polgu ülema ettekandest II diviisi staabi ülemale 19. apr. 1919. a. nr. 3500 all.

Samal päeval kell 1900 andis polgu ülem op. käsu nr. 15, millega algab uus periood polgu kaitse sõjas Petseri all — polgu rinne ulatub järvest kuni raudteeni. Rinde pikkus 13 km ümber. Käsk ise kõlab järgmiselt:

„II brigaadi ülem käskis: 7. polgu raiooni kuni raudteeni võtta minule usaldatud polgul oma alla. Paremalt pool meist Pihva järv, paremal pool Kuperjanovi partisaanid Vašina-Goras. Ülanimetatud käsu täitmiseks käsen: I pataljonil ja 4. patareil jääda oma kohale. III pataljonil võtta oma alla polgu seisukoht kuni raudteeni. Polgu reservis al.-kpt. Saal: 6. rood, jääb oma kohale, jalamaak, k-do ja õpperood — Golovinasse. Polgu staap, rea osakond, komandandi k-do ja side k-do — Šläpnikovasse. Kuulipildujate reserv — Nutretsovasse. Polgu laatsaret ja muusika k-do Petserisse, I i. voor Raguzinasse. II j. voor ja majanduse osakond jäävad oma kohtadele. Kuulipildujad I pataljonis ja tema alla käivas 9. roodu jäävad oma kohtadele, juure anda 2 Colt'i. II pataljoni anda 4 Maxim'i, 2 Colt'i ja 4 automaat püssi; 6. roodu 3 automaat püssi; jalamaakuulajatele 2 autom. püssi I pat. juure jäävad 4 ratsanikku, II pataljoni juure 4 ratsanikku. Polgu reservis: 1 ratsanik 6. roodu ja teine jalamaakuulajate k-do juure. Sapööri k-dol jääda oma kohale — lõpetada oma praegune töö, ilma 8. rooduta ja hakata kohe ehitama silda Räptsova juures. Uutele kohtadele üle minna homme enne lõunat.“

Teise püha hommik, enne üleminekut uutele seisukohtadele, moodus rahtufikult. III pataljon algas liikumist uutele seisukohtadele hommikupoolikul. Kell 1000 jõudis ta Grabiilovasse. Kell 1200 astus polgu staap välja uuele asukohale Nutretsova koolimaja. Kell 1900 saatis polguülem I brigaadi ülemale järgmise telegrammi: „Frondil seisukord muutusetu. Polgu staap ja komandod on ümberpaigutatud Raguzinasse. Jalamaakuulajate komando Golovinasse polgu reservis. III pataljoni roodud Grabiilovas, kust nad õhtul 7. polku lähevad vahetama; peale 6. roodu, kes Kotelnikova polgu reservis seisab.“

Õhtul kell 1800 ümber vahetasid roodud 7. polgu osad välja ja asusid järgmiselt: 7. rood Lezgisse ja Sorokinasse, 8. rood Saurovasse ja Kruhnovasse, 5. rood Grabiilovasse ja Sabolotjesse ja Goruškasse ja kuulip. k-do asus Nutretsovasse.

Järgmisel päeval (22. apr.) tervitas vaenlane juba Lezgisse asunud 7. roodu umbes 50 pommitaja. Õhtul hiljem pommitas vaenlane veel Mihnovast Goruška küla, mis aga meie patarei vastupommituse peale pea katkestati. Meie maakuulajad käisid Soha küla all, kus neid kuulipildujatulega vastu võeti. Päeva jooksul kaotusi ei olnud.

22./23. aprilli ööl oli meie ja vaenlase maakuulajate vahel kokkupõrge Lezgi küla ja Mišina veski juures. Meil kaotusi ei olnud. Vaenlase kaotused jäid teadmatuks. I pataljoni raionis käis hommikul 8-meheline vaenlase maakuulajate salk Višnäkova ja Stupino külade all, kust meie tulega tagasi aeti. Veidi hiljem käisid meie 2. roodu maakuulajad (20 meest) Ivanovo-Boloto all, kus tulistasid vaenlase vahiposte. Vaenlane vastu ei tulistanud. II pataljoni piirkonnas oli 23. aprillil vastastikune suurtükitle vahetus. Vaenlane tulistas Lezgi ja Goruška külasid, meie patarei — vaenlase patareid Mihnova küla juures ja soomusrongi sama küla kohal. Õhtul käis 7. roodust väljasaadetud 12-meheline maakuula-

jate salk Soha küla all, kus selgitasid vaenlase paigutust ja jätsid maha suurel arvul proklamatsioone. Vaenlane võttis meie maakuulajad kuulipilduja- ja harva püssitulega vastu. Gverstoni sihhi väljasaadetud maakuulajate salk eksis ära ja tuli ülesannet täitmata tagasi. Kaotusi meil neil luurekäikudel ei olnud.

23. aprillil keskpäeval andis polguülem operatiivkäsu nr. 17, kus täpsalt jagab ära polgu piirkonna pataljonide vahel ja piiritleb ära igaks juhtumiseks polgu rinde eel asuva vaenlase maa-ala pataljonide otstarbekohaseks koostöötamiseks.

Pataljoniülematele tehakse ülesandeks tuvendada praeguste seisukohtade ees oleva maastikuga, vaenlase seisukohtadega ja tema nõrkade kohtadega. Samuti antakse vastavaid juhtnõude patareide ülematele ja tehakse korraldus positsiooni kindlustamiseks traattõketega. Käsu lõpul kirjutab polgu ülem: „Juhtumisi meie kätte langenud kohad kohe kindlustada (kuulipildujatega), et need enam vaenlase kätte ei langeks. Vasaku tiiva edasiviimisega saaks meie lõik märksa lühendatud. Ivanovo-Boloto, mis teistest seisukohtadest vaenlasel märksa eelpool on, on sellega üks tema kõige nõrgemaid kohti. Üldine vaenlase seisukoht, siinpool Košelaha jõge, kust ainult üks sild üle, on talle hädaohtlik. Ootamata ja julge hoobiga saaks vaenlase väeosad, mis siinpool jõge, lõkke tõrjutud ja ära hävitatud.“

Järgmise operatiivkäsu, samal päeval, määrab polgu ülem brigaadi ülema käsul 2 suurtükki, 6. patareist (ltm. Lessel), polgu parema tiiva toe-
tusoks ja mõlemasse eeslinni pataljoni 4 sapööri kindlustustööde juhtimiseks.

24. aprillil enne lõunat (k. 1100) lähenesid vaenlase maakuulajad 2. roodu seisukohtadele kuni 1 km kaugusele, kust hakkasid küla tulistama. Neile saadeti vastu meie maakuulajad, kelle eest vaenlane aga oli suutnud ära taganeda. Leiti ainult metsa mahajäetud proklamatsioone. Sel päeval oli märgata vaenlase suurtükiväe õige elavat tegevust, päeva läbi pommitati kergeist ja raskeist patareidest Lezgi, Saurovo ja Sabolotje külasid; esimest rohkemal ja viimaseid vähemal määral. Kell 1400—1500 vahel pommitati 1. ja 2. roodu seisukohti, Višnäkova ja Boroki küllades. Pommitamine kahju ei sünnitanud, ainult Sabolotjes purustas ära 2 elanike tarvitada olevat maja.

Ööl 24./25. aprillil oli mõlemilt poolt elav maakuulajate tegevus. Kella 0230 ajal ilmusid I pataljoni raiooni vaenlase maakuulajad Ivanovo-Boloto poolt Vederniku küla ette metsa servale ja hakkasid küla tulistama. Üks salk hakkas isegi küljelt üle lageda liikuma, sai aga kohe meie valvetõkke tulega tagasi aetud. Peale selle meie poolt väljasaadetud maakuulajad ei leidnud metsast enam vaenlast. Peski ja Litovitši küladest kuuldus öö läbi üksikuid püssipauke. II pataljoni piirkonnas saadeti välja 2 maakuulajate salka: 8. roodust Gverstoni peale ja 7. roodust Kukujevka peale. Gverstoni juures, umbes ½ km külast, sattusid maakuulajad püssitule alla ja tulid tagasi. 7. roodu maakuulajad märkasid küllale liginedes seal elavat liikumist ja kisa. Nende tundemärkide järgi võis oletada, et vaenlasel on seal midagi tõsisemat kavatsusel. Kohe peale meie maakuulajate tagasitulekut ilmusid punased Sorokimo ette ja avasid tule meie kaevikutele. Vastutulistamisel kadusid nad sealt aga pea. Samal ajal katsusid vaenlase maakuulajad ka paremal tiival meie positsioonile läheneda. Raudtee ja Lezgi küla va-

hel katsusid nad kuulipildujate tule abil kuni jõeni tulla, löödi aga meie tulega tagasi.

Kell 0230 avas vaenlane vägeva tule kolmest patareist ja soomusrongilt Lezgi, Sabolotje, Sorokino ja Saurovo külade peale. Tund aega hiljem ilmus teinepool jõge Sorokino külla ette umbes pool roodu punaseid, kes kadusid aga peale lühikest tulevahetust. Laskmine kestis kuni kella 0530-ni. Lezgi peale lasti selle aja jooksul umbes kuni 200 pommi. Peale ägedat meie seisukohtade pommitamist hakkas umbes 3 roodu suurune vaenlase ahelik Soha, Gverstoni poolt Sorokino ja Lezgi külade peale tungima. Vaenlane püüdis ümber haarata Sorokinos asuvat 8. roodu vasakut tiiba. Vastastikkuse ägeda tulevahetuse järele taganes vaenlane 3 tundi vältava lahingu järele Gverstoni ja Soha sihis. Kell 0830 ümber jäi kõik vaikseks ja võis arvata, et selleks päevaks raugeb lahingutegevus täielikult. Kell 0930 ilmus äkki Lezgi küla lõunapoolse osa ette umbes ühe roodu suurune vaenlase ahelik ja tormas jooks-tes küla peale. Ainult viimasel minutil jõudis meie öisest lahingust väsinud mehed relvad haarata, et vaenlast vääriiselt vastu võtta. Otsustavana astus tegevusse küla vasaku tiiva ees mäekallakul asuv kuulipilduja. Kui vaenlase ahelik poolpööras umbes 300—400 m kaugusele kuulipilduja ette oli jõudnud, avati sellest ootamatult tuli. See lõi vaenlase aheliku vankuma, varsti seisma ja viimaks põgenema. Kohe asusid üksikud salgad vaenlast taga ajama, kuid põgenejatele ei jõutud enam järele. Surnukehi leiti küla eest 11 (üks neist oli juba isegi küla vahel), vange saadi 4, neist üks haavatud. Vangid olid Eesti kommunistlikust polgust.

I pataljoni piirkonnas pommitas vaenlase patareid kella 0900 ja 1000 vahel Vesermiki külla. Selle peale vastas meie patareid Ivanovo-Boloto ja Litovitši külade pommitamisega. Samal ajal ilmus vaenlase maakuulajate salk jälle Ivanovo-Boloto poolt metsa servale ja hakkas küla tulistama. Lühikese vastulaskmise järele kadus salk jälle ära. 2. roodust väljasaadetud maakuulajad jõudsid kell 1600 Ivanovo-Boloto alt tagasi, kus peale 2-mehe- lise vaenlase patrulli midagi ei märkanud.

Kell 1210 avas vaenlane aga uuesti suurtükite- tule Lezgi küla peale. Tule avamise järele hak- kas ta Soha ja Gverstoni poolt teist korda (sel päeval) suuremate jõududega Lezgi ja Sorokino küladele pealetungima, kuid sai aga seekord pea- asjalikult meie suurtükitelega laiali aetud.

Kell 1530 hakkasid punased raudtee ja Kuku-jevka—Soha poolt kolmandat korda Lezgi küla- le läheneda. ½ km kaugusel meie seisukohtadest oli ta tabava tulega sunnitud esiteks seisma jääma ja pea taganema.

Kell 1713 oli vaenlane end koondanud otse Lezgi küla vastu teisel pool Košeläha (Abdiogi) jõge kaevikutesse ja avas sealt küla- le ägeda kuulipilduja- ja püssitule. Tulevahetus kestis kuni kella 2000.

Päeva kestel pommitas vaenlane Lezgi, Saurovo, Sorokino, Sabolotje külasid, mis kestis väikeste vaheaegadega varahommikust hilja õhtuni. Kõige rohkem pomme (umbes 600) oli läkitatud Lezgi küla- le. Kriitilisemaks muutus seisukord kella 1400 ümber: vaenlane oli haaramas II patal- joni mõlemaid tiibu, mille paraliseerimiseks ei olnud pataljonil ega polgul enam reservi, sest polgu reservis viibiv 6. rood oli operatiivkäsu

nr. 19¹) põhjal III pataljoni ülema poolt ära kasu- tatud. Lahingu võitis III pataljon oma roodude külmaverelisusega, osavasti juhitud ning hästi kooskõlastatud püssi-, kuulipilduja- ja ltn. Raagi patareid suurtükitelega. Pärast lahingut paigutati 6. rood Sabolotje külla (polgu reservi paigutati 6. roodu asemele 4. roodu pool roodu). Meil oli kaotusi: 7. roodust 2 haavatut ja 1 põrutatu, 5. roodust 1 haavatut ja 1 põrutatu. Vaenlase kaotusi märgiti selle päeva kohta 40 surnut ja 3 vangilangenut.

25./26. aprilli ööl algas jälle elav vaenlase maakuulajate tegevus. Varsti peale keskööd lasti umbes 500 m pealt ootamatult 2 kogupauku Višnäkova küla- le. Veidi hiljem lasti üksikuid pauke 1. roodu valvetõkke ees Peski külast. Kell 0200 avati kaevikutest, mis läksid Litovitši külast Ivanovo-Boloto poole, äge tuli umbes 20-st püssist ja ühest kuulipildujast Višnäkova küla- le. Laskmine kestis umbes 20 minutit.

26. aprillil kell 0400 hakkas vaenlane Lezgi ja ümberkaudseid külasid pommitama. Sabolotjes kukkus pomm majja, kus sõdurid asusid. Surma said 5. roodust üks ja kuulipildujate komandost üks mees ning tugevasti sai vigastada üks kuulipilduja. Peale pommitamist hakkasid kohe 2 vaenlase roodu soomusrongide toetusel raudteed mööda Lezgi ja Sabolotje külade peale tungima. Meie patareide (partisaanide ja Lesseli) tuli juhtida kohe vaenlase soomusrongi ja aheliku peale. Samal ajal lähenes Gverstoni poolt Lezgi- le tugev vaenlase salk, kellele tuli osa tuld üle viia — pataljon oli sunnitud võitlema kahes suunas. Vaatamata sellele, löödi kombineeritud tulega ka seekord vaenlase pealetung veriselt tagasi.

Keskpäeval ilmusid I pataljoni piirkonnas nähtavale vaenlase maakuulajad, kes Ivanovo-Boloto poolt katsusid ligineda Boroki küla- le.

II pataljoni piirkonnas hakkas vaenlane pärast lõunat uuesti suuremate jõududega soomusrongide toetusel raudtee suunast peale tungima. Ka siin löödi punased kaotustega tagasi. Taandumisel Gverstoni suunas jälisid neid 8. roodu rühmad kuni Gverstoni mäeni, kust nad tulistasid vaenlast kuni kella 1900. Üldiselt raugeb lahingutege- vus sel päeval kella 2100 ümber.

Päevase suure pommitamise läbi sai Lezgi küla palju kannatada, hulk maju põles maha. Tulle jäi ka suurel arvul 7. roodu sõdurite riide- varustust. Vaenlase pealetung oli sel päeval suu- remamõelduline kui varem. Peahoop oli jällegi suunitud Lezgi ja Sorokino peale. Vangideid saadud andmetel oli meie nelja roodu peale tunginud kaks polku — 1. ja 6. kommunistlik polk.

Meil oli päeva jooksul kaotusi: 3 langenut (5., 7. roodust ja klp. k-dost), 11 kergelt ja 4 ras- kelt haavatut (neist 1 ohvitser), 11 kergelt ja 1 raskelt põrutatu. Vaenlase kaotused jäid tead- matuks, kuid need paistsid suured olema. Van- gide jutu järele olnud pealetungimine tüllemata visa ja sündinud komissaride isiklikul juhtimisel. Komissaridest olla paljud surma saanud.

Ööl vastu 27. aprilli võtsid meie maakuulajad II pataljoni ees mitmelt poolt vange: ahelikust mahajäänuid ja äraeksinuid, kokku 14 meest. Öö mõddus terves polgu piirkonnas rahulikult. Hom- mikul hakkas vaenlase soomusrong jälle Lezgi küla pommitama ja jatkas III pataljoni pommita- mist päeva läbi. Kell 1200 pommitas patareid

¹) Käsk on antud kell 1300 (sama käsuga pai- gutati ümber ka riviosakond Kuniitšina-Gorasse).

5. roodu valvetõket ja soomusrong samal ajal 6. roodu valvetõket, kell 1400 hakkas ta uuesti üksikuid pomme Lezgisse saatma. Pommitamine lõppes kell 1600.

27. aprillil andis polguüleml operatiivkäsu nr. 20 patareide tegevuse korraldamiseks ja koordineerimiseks: ltn. Raagi patareid määrati III pataljoni raiooni ja anti pataljoniülema käsutada; ltn. Lessele patareid määrati I pataljoni raiooni ja anti pataljoniülema käsutada. Koostöötamise üldjuhiks määrati ltn. Raag. Samas käsus anti ka korraldus laskesektorite kindlaksmääramiseks ja vaatepunktide korraldamiseks. Laskejoone kindlaksmääramine patareide vahel anti ltn. Raagi hoolde. Patareid oli mõlemil kaks 3"-st ja kaks 3,5"-st suurtükki.

27./28. aprillil õõ möödus rahulikult. Hommikul kell 0400 sõitis vaenlase soomusrong Lezgi külla alla ja avas suurtükkidest ja kuulipildujatest ägeda tule külla ja 5. ja 6. roodu valvetõkete peale. 45 min. hiljem taganes vaenlase soomusrong Košelaha jõe teise silla juure ja lõpetas tulistamise. Samal ajal (kella 0400—0500 vahel) ilmus Boroki külla alla 70—80-meheline vaenlase ahelik, mis aga meie püssi- ja kuulipilduja tulega tagasi aeti. Selle järele koondasid endid vaenlase salgad Peski juure järve kalda taha, kust nad meie suurtükitega laiali pilluti. Kella 0700 paiku pommitas vaenlase soomusrong teist korda 5. roodu valvetõket. Kella 1200 ja 1300 vahel ilmusid raudtee poolt veski kohal nähtavale maakuulajad (umbes 15 meest), kes liikusid Lezgi külla poole. Meie valvetõkke poolt võeti maakuulajad tule alla ja aeti laiali. Kell 1400 võeti 5. roodu valvetõke uuesti vaenlase soomusrongi tule alla. 7. rood oli Lezgis kogu päev vaenlase patareide õreda tule all. Meie patareid pommitas päeva jooksul kaks korda vaenlase soomusrongi ja sundis selle mõlema korral taganema. Õhtul kell 1930 tulistas vaenlase kerge patareid Goruška, Sabolotje ja Saurovo ümbrust. Kaotusi vaenlase pommitamise läbi päeva jooksul ei olnud.

Silla ehitamise lõpetamise puhul sapõõride poolt Raptsova all tegi polguüleml 28. aprillil operatiivkäsu nr. 21 järgmised ümberpaigutused: 1) polgu staap — Raptsova külla) 2) samasse külla — sidekomando, komandandi komando ja 1 jalav. voor; 3) kuulipildujate komando — Kotelnikovasse; 4) ratsamaakuulajate komando — Raptsova; 5) jalamaakuulajate komando — Borovtso külla; 6) 4. roodu pool roodu — Surjanka külla polgu reservi; 7) õpperood — Saitsova külla (4. roodu valvetõkke asemele); 8) rea osakond — V.-Raptsovasse; 9) muusika komando — Vorobjova ümbruses tööroodu juure (viimane jäeti oma endisele kohale) ja 10) telefoni keskjaam — Nutretsovasse. Ambulants jäeti oma kohale. Ümberpaigutamiseks on kästus peale hakata järgmisel päeval kell 1000.

28./29. aprillil keskõöl pommitas vaenlane esimese roodu valvetõket Borokis, kusjuures üks granaat kukkus I rühma II-se jao ruumi, haavates 2 ja põrutades 2 meest. Kell 0300 pommitas vaenlane 7. ja 8. roodu seisukohti Lezgi ja Saurovo külades. Hiljem jätkas vaenlane meie seisukohtade pommitamist terves polgu piirkonnas, mis kestis kuni õhtuni. Suurtükite järele hakkas tungima peale vaenlase jalavägi.²⁾ I pataljoni

²⁾ Parema tiiva peale tungisid 6. ja osa 3. kommunistlik polku ja vasakule tiivale 5. kommunistlik polk.

raoonis ahelikud liikusid Višnäkova ja Boroki küllade peale; vaenlane löödi pea tagasi. III pataljoni raoonis tungis vaenlane Lezgi ja Sorokino küllade peale (rongidelt saadud teadetel tegutses seal terve 6. kommunistlik polk). Siin kestis pealetung kuni hilja õhtuni. Pealetungi tagasilöömise järele pommitas vaenlane uuesti meie seisukohti. Polgul oli päeva jooksul haavatuid: 8. roodust — 6, 7. roodust — 3 (neist 1 ohvitser), 6. roodust — 2, 5. roodust — 1, 1. roodust — 1 ja kuulipildujate komandost — 1, ja põrutatuid: 7. roodust — 1. Vaenlase kaotustest võis registreerida ainult üksikuid vangilanguid.

30. aprillil algasid vaenlase patareid ja soomusrong harjumud kombe järele jälle kell 0300 II pataljoni seisukohti pommitama. Pommitamise tagajärjel põles Lezgi küllas 10 maja maha, 7. roodust sai 2 meest ja 5. roodust 1 mees haavata. Pärast lõunat hakkas vaenlane raudtee suunas kolonnides ja ahelikus meie seisukohtadele lähenema, löödi aga meie suurtüki- ja püssitulega tagasi.

Kell 1800 hakkas vaenlane jalavägi kahe soomusrongi toetusel uuesti III pataljoni paremat tiiva rõhuma. Ootamatult ilmusid vaenlase ahelikud otse 6. ja 7. roodu valvetõkete ette metsa servale, kust nad mitmel korral püüdsid meie seisukohtadele ligineda. Äärmisel paremal tiival alustas vaenlane isegi tormijooksu „hurraa“ hüüetega. Kõik vaenlase liginemise katsed löödi aga meie püssi-, klp.- ja suurtükitega tagasi. Komando sõnadest oli aru saada, et vaenlase juhid oma ahelikke suure visadusega tormijooksule sundisid (seda oli märgata iseäranis 6. kommunistliku polgu 2. roodust). Ka vaenlase soomusrongilt, mis meie parema tiiva kohale oli sõitnud, võis kuulda julgustavaid ja pealetungile kutsuvaid hüüeid. Nagu juba varem, jäid ka seekord vaenlase katsed tagajärjetuks. Kuni k. 2400 oli II pataljoni rinde ees veel vaenlase osasid näha, kuid siis aeti nad lõplikult laiali. Pealelõunane lahing ei toonud meile kaotusi.

30. aprilliga lõpeb esimene ja raskem poolaeg polgu võitlustest positsiooniosas Petseri all. Kõik vaenlase katsed polku enne 1-st maid ta seisukohtadelt välja lüüa lõhtusid suurte kaotustega. Kuid ka polgul oli kaotusi ja need sundisid juhte tegema vastavaid arvestusi.

30. aprillil esitas polguüleml I brigadiülemlale järgmise ettekande: „17. aprillil võitis minu alla usaldatud 5. Rakvere i. p. oma alla seisukoha Boroki küllast, mis Pihkva järve ääres, kuni 7. polgu seisukohani, vahetades ära 2 vene partisaanide polku ja ühe kerge patareid. 21. apr. vahetas polgu II pataljon ära 7. polgu 8. roodu, nende seisukohti, mis ulatavad raudteeni, oma alla võttes. Selles raoonis jäi oma kohale üks 3,5" patareid. Patareid üleml ltn. Lessele. Patareid võib töötada 3,5 kuni 5 km. Suurtükid on vanad ja lasevad halvasti. Minu alla usaldatud polgus oli sellal 920 tükk. Samas raoonis Pihkva järvest kuni raudteeni oli vaenlase 3 polku. 5. komm. polk tahtis 19. apr. Vederniki all läbi murda, sai aga tagasi löödud. Temast vasemal olid 86. ja 87. polk. Viimased vahetati 3. eesti polgu poolt ära, nimelt 1. ja 6. ja veel üks, kelle nimi teadmata. Selle polgu staap asub aga Lesitskis. Agentuurteadete järele tuli 25. apr. Korlõsse 700 punaväelast. 5. komm. polgu staap Kalkis. Viskis 1. polgu staap ja Isborski jaamas 6. polgu staap. Patareid seisavad neil järgmiselt (torudes): Anohovas 4 kerget, Petškis 2 rasket, Lesitskis 4 kerget,

Sahas 2 rasket. Patarei, mis paremal pool raudteed, pommitab ka meie seisukohti. Isborski jaamas on laskemoona ladu ja sanitaar rong. 1 pataljon on kuni Vedernikini, II kuni raudteeni; nende vahel 4 km laiusel maatikil liiguvad ainult puulurid. Täita seda vahet ei ole mitte võimalik, sest polgu all olev raioon on väga suur; kõik roodud on eesliinil, polgu reservi pole olemas. Hobustest on suur puudus, kohalt ei saa ka küütisi, sest et elanikkudel nad puuduvad. 24. aprillil tungis peale 1. polk, 25. apr. hommiku poole 6., õhtu poole 1. ja 6. komm. polk. 28. apr. 3. ja 6. polk ja 30. apr. 6. polk, said aga kõik suurte kaotustega tagasi löödud. Tingimata tarvis polgu täiendamist (praegu on polgus 9 roodu), ehk pol-

gu seisukohta lühendamist. 19. apr. peale polk on vahetpidamata lahingutes ja vaenlase kerge- ja raske suurtükide tule all. 19. aprillist kuni 1-se maini on surma saanud 5 rahvaväelast, haavata 3 ohvitseri ja 39 rahvaväelast, põrutatud 20 rahvaväelast, vangi võetud (vaenlasi) 43. Saagiks saadud 1 klp., 2 tagavara rauda, 39 kasti klp. linti, 68 püssi ja 1 sanitaar kott, 1 klp. alus ja 4 labidat. Suurt vahvust on näidanud III pat. roodud, eriti 7. rood ja pat. ülem al.-kpt. Munner. Suurt toetust andis I suurtükiväe polgu 4. patarei ltn. Raagi juhatusel, ilma milleta oleks olnud võimata jääda vanadele seisukohtadele. Vaenlase kaotused vangide ja agentide teadete järele on suured. Pinding.“

G. S.
(Järgneb.)

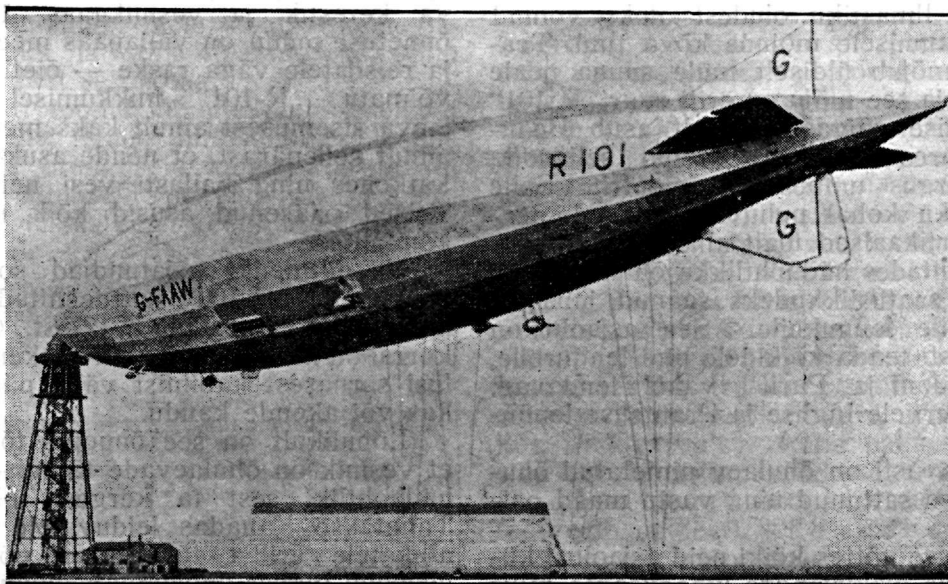
Miks hukkus „R-101“?

Inglise ajakirjandus, eriti lennuasjandusse puutuv kirjandus arutab elavalt „R-101“ hukkumise põhjusi: see sündmus on jälle päevakorrale toonud õhulaevade ehituse ning konstruktsiooni probleemid ja elavat vaielust tekitanud õhulaevade pooldajate ning vastaste vahel.

laevu, sest tal oli kõikumata usk nende püsivusse ning tugevusse. Saatus tahtis teisiti. Inglismaa uhkus — „R-101“ hukkus esimesel kaugema lennukatsel.

Millised olid katastroofi tõelised põhjused?

Praegu veel on ametlikud andmed õi-

„R-101“ enne India teekonna alustamist.

Z-127 ja Z-126 edukad lennud võitsid suure poolehoidu õhulaevadele terves maailmas, eriti Inglismaal, kus alati on hellitatud mõtet sakslasi ka sel alal üle trumbata. Õnnetult surma saanud lord Thomson, kes teatavasti hukkus ühes „R-101-ga“, oli tulisemaid õhulaevade poolehoidjaid Inglismaal. Tema unistuseks oli ühendada Briti Imperiumi üksikuid osi õhuliinidega, kasutades seks õhu-

ge tagasihoidlikud. Inglis-Prantsuse segakomisjon uurib hoolega õhulaeva jää-nuseid, kuid võib enam-vähem oletada, mis oli katastroofi põhjuseks.

Nagu inglise ajakirjanduses leiduvatest andmetest selgub, on õnnetuse peapõhjuseks olnud: ilmastiku olud, maastik, kus õhulaev hukkus ning õhulaeva juhtide oskamatus, ehkki sellest püütakse kergelt ülelibiseda.

„R-101“ õnnetu lennu lugu on üldjoontes järgmine: 4. oktoobril s. a. kell 1958 lendas õhulaev Cardingtonist välja, et alustada India lendu, olles täiesti korras. Ilm oli vihmane ja tuuline, kuid see tõttu, et õhulaeva konstruktsioon loeti väga tugevaks, seda ei arvestatud. Kell 2100 möödus „R-101“ Londonist ning kell 0108 5. oktoobril 1930. a. Croydoni aerodroomi raadiojaam sai viimase telegrammi õhulaevalt, kus tänati raadiojaama abi eest ja teatati, et õhulaeval on kõik korras. Veidi hiljem küsis „R-101“ Le Bourget aerodroomilt orientatsiooni ja kell 0205 põrkas vastu maad Beauvais linnakese juures.

Nagu ülalmainitud, oli lennuajal ilm vihmane ja alguses oldi arvamisel, et õhulaev hukkus sellepärast, et üleaarne niiskus ei võimaldanud talle kõrgust võtta. Kuid ellujäänud meeskonna liikmed seletavad, et just enne õnnetust täiendas õhulaev vihmaga oma veeballasti. (Nagu teada muudab õhulaev oma raskuse veeballasti suurendamise ehk vähendamise.) Tähendab vihm ei olnud katastroofi põhjuseks. Ilmastiku oludest oleks võinud siis hukkumisele mõjuda kõva tuul. Teatavasti mõjub üldiselt tuule suuna peale maastik ja see mõju on eriti suur „R 101“ hukkumise paigas. Nimelt asub Beauvais juures metsaga kaetud seljandik, mille kõrgus umbes 300 meetrit. Selle kõrgustiku kohal puhuvad alalised, peaaegu vertikaalsed ülalt alla liikuvad tuuled, sünnitades hädaohtlikke õhukeeriseid, millised saatuslikkudeks saanud juba nii mõningaile lennukile. See asjaolu on väga hästi teada kõikidele liini lendureile, kes Londoni ja Pariisi vahel lendavad, samuti tervele Inglise ja Prantsuse lennuväele.

Nähtavasti on õhulaev nimetatud õhukeerisesse sattunud ning vastu maad paisatud.

Arvesse võttes kõiki neid asjaolusi küsib inglise ajakirjandus kibedusega: miks lendas õhulaev kõigest 400—500 m kõrguselt? Miks ei juhtinud laeva komandöör teda kõrgemale, et välja saada hädaohtlikust piirkonnast?

Tarvitades moodsaid navigeerimise abinõusid, millega õhulaev varustatud, oli nagu eriteadlased kinnitavad, täiesti võimalik udu sees orienteeruda.

Nagu ühe ellujäänud inseneri seletustest selgub, on laeva komandöör ja navigatsiooni ohvitser enne õnnetust nõu pidanud, kuid neil ei olnud nähtavasti mingit ettekujutust õhulaeva hädaohtlikust

seisukorrast, sest häire signaali ei antud ei meeskonnale ega ka reisijaile.

Fakt, et õhulaev hädaohtlikus raioonis nii madalalt lendas on ja jääb mõistatuks, mida lahendada ei suuda vist ükski komisjon, sest kõik õhulaeva juhid on hukunud.

„R-101“ ohvrid on Inglismaal rahva kangelasteks saanud ja langenuid austades ei tõsta keegi süüdistust nende vastu. Mõned väljendused aga lasevad palju oletada ja järeldada.

Nii kirjutab „Aeroplane“ (nr. 15, 8. okt. s. a.) — „Olgu otsekohesed õnnetuse põhjused missugused tahes — laev oli igatahes seal, kus ta ei oleks pidanud olema — nimelt lendas madalamalt kui 2000 jalga.“

Ühenduses „R-101“ hukkumisega arvestatakse ka inglise õhulaevade konstruktiivseid külgi, tuues võrdluseks saksa Zeppelinid. Kõigepealt „R-101“ tüübilisi õhulaevu nimetatakse löksudeks, sest reisijate kabiin asub nendel kere sees. Kabiin on ehitatud tugevast vineerist ja teda ümbritseb duralluminiumist õhulaeva kerestik ja vesinikgaas. Ootamata õnnetuse puhul on väljapääs meeskonnale ja reisijatele väga raske — õieti peaaegu võimatu. „R-101“ hukkumisel pääsesid laeva sisemusest ainult kaks meest ja ka ainult sellepärast, et nende asukohal laev katkenes ning ballasti vesi neid kastis. Teised pääsenud asusid kõik mootorite gondolites.

Nii mitmedki asjatundjad soovivad õhulaevale „R-100“ juurdeehitada eraldi kabiini võttes eeskujul Z-127-st. Õnnetuse korral on meeskonnal alati rohkem võimalusi sarnasest kabiinist välja pääseda — kas või akende kaudu.

Lõpulikult on see õnnetus tõendanud, et vesinik on õhulaevade täitmiseks väga hädaohtlik, sest ta kergesti plahvatab. Tahetakse Kanadas leiduvatele heeliumi allikatele erilist tähelepanu pöörata ja edaspidi Inglise õhulaevu heeliumiga täita. Kuna aga heelium veidi raskem vesinikust ja seetõttu õhulaeva raskus suureneks, soovitatakse loobuda raskest põletisainest (teatavasti töötasid „R-101“ mootorid nafta seguga) ja uuesti tarvitusele võtta bensiini mootorid, milledest loobuti arvates, et on õhulaevale liig hädaohtlik aine.

Muidu aga tõendas õnnetus, et „R-101“ oli väga tugeva ehitusega. Tema kerestik jäi peaaegu muutmatuks, vaatamata löögile vastu maad ja pöörasele kuumusele, mis valitses õhulaeva sees leiduva gaasi põlemisel.

Sõjalise keele rikastamisest „seaduslikul teel“.

Kes hakkaks salgama, et meie sõjaline keel üldse ja viimasel ajal ilmunud sõjakirjanduslike teoste oma eriti on teinud suuri edusamme. Selle mõistmiseks tuletagem vaid meelde, kuidas väljendasime oma mõtteid „Sõduris“, käsukirjades jne. aastat kümme tagasi. Tolleaegsetest kirjutistest tungib ninna tõepoolest autorite „higilõhna“. Ent ajal, mil paljud meist mõtlesid veel vene keeles, see oli täiesti arusaadav. Onneks oleme nüüd sellest üle ja sõjaliteratuuri praeguse keele kohta võime kuulda asjatundjatelt märkmeid, et ta olevat kõigiti „modern“. Selles ei tarvitse küll kahelda, kuid siiski nii mõnigi ülalnimetatud edusamm tuleb kirjutada meie väljaannete toimetajate, korrektorite jne. arvele... Üldiselt tuleb meil veel palju õppida, enne kui suudame keeleliselt käia „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ juhiste järele. Kui võtame vaevaks läbi lehitseda selle sõnaraamatu (2. trükk) seni ilmunud köited (A—R-io) kaanest kaaneni, siis leiame seal peale muu nii mõndagi meie sõjalise keele rikastamiseks ja stiili ilustamiseks. Siin mõned sellelt seisukohalt.

Eeskätt toome kümmekond iseseisvat üksiküvulist sõna, millistega võiksime asendada praeguseid kahest-koosnevaid liitsõnu (viimaseid peavad meie keeleteadlased üheks eesti keele labasuse peapõhjuseks).

Eesti õigekeelsuse sõnaraamat soovitab :	Meie kõneleme ja kirjutame:
üllitus	— lendleht, proklamatsioon
jama	— liitekoht
päevkond (сутки)	— ööpäev
käitumine (поведение)	— „elukombed“, ülalpidamine
puhtand (vastand „mustendile“)	— puhaskiri, puhtalkirjutatu
käpik	— pässkinnas, labakinnas
püting	— suitsuräim
reetlik, roitlik (riigiroide)	— äraandlik (riigiäraandmine)
rahusti	— rahustamisvahend
reiskond	— reisiteekond
rõivistu	— riidehoiuruum
ringe (ringima)	— ringvool (ringkäike tegema)
riistastik	— riistade kogu
rikunduma (rikutis)	— rikki minema (rikutud asi)
relvandus	— relvaasjandus
raitus (raitküla)	— hiiglasuurus enam kui 500 elanikuga küla
püstine	— püstiolev, püstiseisev
pistis	— altkäetasu
veos	— prahiraha

pärindus	— arupärimine
nainu (naima)	— naisemees (naist võtma)
pimik	— pimekamber
pinnas (почва)	— „põllupind“
porik	— porine koht, poriauk
pealdis (надпись)	— pealiskiri
emak	— poolema
nekkama (мстить)	— kätte maksma, revanšima
oksima	— enampakkujale müüma

Kahtlematult võib soovitada laialdaseks tarvitamiseks ka alljärgnevaid sõnu samast ametlikust allikast: võtus (rekvisitsioon), värbama (rekruteerima, sõduriks võtma, täienduseks juurde võtma), pälvik (töötasu, заработок), teas (deklaratsioon), sulus (blokaad), tee valdas (ragatka, tõkkepuu), varpima ehk puulima (laeva pukseerima), puulik (puksiirlaev), pädev (kompetentne), kätis (manset, kirjatähi (прописью, näit. arvusid kirjatähi kirjutama), saave (resultaat), taatlus (revisjon), lahinguvakus (боевой участок), maave (maabumine, maabuv väeosa, dessant), taastus (reproduktioon), säile (jäänus, reliikvia), taane (regress), taasutama (peasisu lühidalt kokku võtma, peajooni kordama), taasehitis (taastarind, rekonstruktsioon), tuhamu (restialune), eenis (projekt, eendama-projekteerima), pealiskäse (наложный платеж), piltjus (образность), randevägi (desantvägi), kerghaavatu, raskhaavatu, kergrelvastunu, raskvedu, püsikindlustus (permanente Befestigung), püsisõjavägi, püsilehine (puu), uude (reform, uutima-reformima), loostu (registratuur), mest (riisiko), paksutasa (oma paksuse tõttu), pikkutasa (oma pikkuse tõttu), pooleldasa (oma poolt), näpuldasa (näppude poolest), kaaskond (eskort, ratsa-kaaskond - ratsa-eskort), rakkima (reorganiseerima, taaskorrastama), korvama (aset täitma, tasuma), kuletama (veetma, edasi viima, transporteerima), kuletus (transport*) ja kahur (артиллерийское орудие, kuna suurtükk-puška).

Senikaua, kuni pole ilmunud „Eesti õigekeelsuse sõnaraamatu“ viimane köide (R-io—Ü), tuleb paratamatult võtta „seadusliku allikana“ sõjalise keele rikastamiseks ka mitmesuguseid teoseid, milli-

*) „Kuletust“ transpordi tähenduses selgitab pikemalt Joh. Aavik ajakirjas „Olion“ nr. 10 s. a.

sed, seisavad selle sõnaraamatu alusel. Neile, kes soovivad kuulda puhas ametlikku keelt, võib julgesti kätte ulatada Gustave Flaubert'i „Salambo“ prof. Alb. Saareste tõlkes (E. K. S. kirjastus, Tartus 1928), sest „Salambo“ häälikuline ja ortograafiline külg alistub tõrkumata Õigekeelsuse-sõnaraamatu juhistele, nagu kinnitab tõlkija ise raamatu eessõnas. Lubatagu esitada paar näidet sellest kuul-sast romaanist:

„Oleks tarvinud, et kaks sõjaväge...“ (50)**

„Nad jamsisid saju keeli (9).

„Sest ast peale ei peatunud vastuhakk enam (60).

„Viimased tulnukid vaatasid puude najal seistes (2).

„Nad meelisklesid rõkkavaid tänavaid, kõrtse, teatreid (271).

„Ta kirjastas nime lauakule (28).

„Loss, mis kõige taamal paistis... (2).

„E. õigekeelsuse-sõnaraamatu“ tühi-kuid aitab täita ka Fr. Puusepa „Eesti keele grammatika“ (K.-ü. „Loodus“, Tartu 1929), milles „keeleliselt on käidud õigekeelsuse-sõnaraamatu 2. trüki järele“. Selle sõnaraamatu puuduva osa (R-io —Ü) valdkonnast leiame Puusepa grammatikast selised huvitavad ja vajalikud sõnad, nagu üll („seljas“; „tal oli pallitu üll“), üritama (katsuma), õpistu, õpp jne.

Lõppeks iga kirjanduslik teos võib pakkuda huvi käesoleva teema (mitte „teemi“) seisukohalt, sest väljaannete korrekatuur meie paremates kirjastustes on asjatundlikkudes kätes. Praegu käivad kirjandusesõprade ringis käest-kätte „Looduse“ 1930. a. romaanivõistlusel kroonitud autorite teosed. Neiltki võime õppida „sõnarelva uusimaid võtteid“ sõjalise keele rikastamiseks, ilma et sattuk-

***) Numbrid klambrites viitavad „Salambo“ lehekülgedele.

—ms—

sime sealjuures vastuollu õigekeelsuse-sõnaraamatuga. Ei saa hoiduda siingi mõne näite toomisest. „Keha ja vaimu“ autor Helene Ranna kirjutab: „Kord jututulles laulsin... lõkendavi silmi ja pakitsevi südame...“ (256) „...kokkukõlas maksvate seadustega ja üldiste kõlblate vaadetega...“ (273). „Võis lubada lõbu — käidelda nõrka võistlejat nagu täismeest“. „Järsku meenus mulle kõik“ (meenus - tuli meelde). Pedro Krusten'i „Õilsas vales“ esinevad sellised väljendised, nagu „oldi uljas tujus“ (50), „ta nagu evis uhket ilmet“ (43), „rahvas hoidus neist vaistlikult“ (16; vaistlikult - instinktiivselt), „ahastuse umblaine kippus ängistama kurku“ (122), „sellisena ta ei tahtnud näituda sõbrannale“ (65), „Mart püüdis ta kurtes teeselda muretut“ (67).

Taasutades jääb öelda: „seaduslik tee“ meie sõjalise keele rikastamiseks käib läbi „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“. Meile enam-vähem uusi sõnu, milliseid võiksime kasutada keele rikastamiseks, leidub juba tema seni ilmunud köidetes nii rohkesti, et oleks asjata vaev katsuda neid kõiki esitada ajakirja artiklis. Peab aga küll soovitama, et igaüks ta kord põhjalikult läbi lehitseks. Sellest oleks veel teinegi kasu — kaoksid need lahkuminekid ortograafias, millised esinevad praegu ka kõige igapäevasemate sõnade juures, nagu paukpadrun (pro paugupadrin), pioneeripataljon (pro pioneeripataljon), toidumoon (pro toitmoon), proovipauk (pro proovpauk), dresiina (pro tresiin), relvliik (pro relvaliik), vabadussõda („E. õigek.-sõnaraamatus“ leiame „vabadusesõda“) jne. Sama sõnaraamatu lõpposa puudumist püüavad lihtida (kompenseerida) mitmesugused kirjanduslikud teosed (grammatikad jne.).

—ms—

Le Locle Schweiz

Asutatud 1826. a

A-S. H-y Moser & Ko.

Pikk tänav 19

kõnetr. 22-67.

soovitab

rikkalikumas valikus

tasku- ja käeuurisid maailmakuulsast H-y Moser & Cie vabrikust Le Locle Schweiz. **Seina-, laua- ja äratuskellasid, kette ja käevõrusid, kuld- ja plaqué. Parimat Rootsi kristalli.**

Sõjaväelisi teateid.

Briti reguläär- ja territoriaal sõjaväed möödunud lahingperioodil.

Käesoleva aasta laagriperioodil, juulist kuni septembrini, korraldati Briti sõjaväele terve rida huvitavaid brigaadidevahelisi taktikalisi harjutusi, kus üks pool alati rikkalikult varustatud oli igasuguste mehhaniseeritud võitlusvahenditega: kuulipildujakandjatega, tankidega, soomusautodega, traktoritega, veoautodega jne. Nende mehhaniseeritud võitlusvahendite ja mõningate organisatsiooniliste muudatuste katsetamiseks olid, eelmiste aastate eeskujul, loodud erilised „eksperimentaal pataljonid“ ja terved „eksperimentaal brigaadid“, ning neid püüti asetada tegevusse mitte üksi päeva ajal, vaid ka pimeduse katte all, ja seda sagedasti veel väga rasketel maastikel.

Kuna Inglismaal era maa-alad puutumatuiks loetakse ja sõjavägi omi harjutusi pidada võib vaid laagrite piirides, siis, arusaadavalt, pole juhtidel maastiku valimisel küll kuigi suuri võimalusi. Seda rohkem on nad aga sunnitud mitmekesis-tama harjutuste teeme, põimima neisse isegi poliitilisi kombinatsioone. Üks tüüpilisem näide:

Adershoti laagriväli kujundab enesest iseseisvat riiki, mille nimeks Militaria, vaatamata sellele, et tal puudub isegi oma sõjavägi. Militaria on asetatud Northlandi ülemvalitsuse alla. Varem oli ta kuulunud teise naabri, Eastlandi alla, kes oma kaotust muidugi unustada ei suuda. Kuid Militariat varitseb veel üks kolmas naaber, Southland, „kes armastab püüda kalu segases vees“. Northland oli varem vabakaubanduse maa, kuid on nüüd pannud maksma kaitsetollid, mis suunitud peaaesjalikult Southlandi vastu.

Nootede ja ultimaatumite vahetamise järele pääseb sõjaline konflikt lahti Northlandi ja Eastlandi vahel, kuna aga Southland ühe ehk teise vastu välja peab astuma manöövri juhatuse poolt soovitud momendil.

Eksperimentaal pataljonides oli käesoleval aastal 3 laskurkompaniid ja üks kuulipildujate kompanii. Laskurkompaniide rühmad (arvult neli) koosnesid kolmest laskurosast (rifle sections) ja ühest Lewiside osast. Kuulipildujate kompaniides oli üks rühm varustatud Garden-Loydi kergekest tankidest tuletatud platvorm-vankrita kuulipildujakandjatega,

teine — platvormvankriga Garden-Loydidega, ja kolmas — veeloomadega; neljas rühm oli vaid märgitud ära lipukestega.)*

Sarnastes eksperimentaal pataljonides püüti platvorm-vankrita Garden-Loydid, või n. n. „seesvõitlejad“ (in-fighters), hoida pealetungivaile laskurkompaniidele võimalikult ligidal, et nende seest esolevat vaenlast edasi tulistada ka siis, kui kaugemal asuvad kuulipildujad ründajaid enam toetada ei saanud.

Eksperimentaal brigaadidena tegutsesid käesoleval aastal, nagu eelmiselgi, 6. ja 7. jalaväe brigaadid, kuid nende koosseisust olid jäetud välja kergeste tankide eksperimentaal pataljonid, ja seda sellepärast, et uusi, ajakohaseid kergeid tanke suuremal arvul veel valmistatud pole. Endised Garden-Loydi kerged tankid aga, millised tankidena enam nimetamist ei vääri, olid nüüd veel kasutamisel vaid „aseainetena“: traktoritena õhukaitse suurtükkide ja tankidevastaste suurtükkide vedamiseks, kuulipildujakandjatena jne.

Erilist tähelepanu pöörati motoriseeritud 37" haubitsate katsetamisele, milliseid kasutati jalaväe ligidase toetamise relvadena. Sama eessihiga jätkati ka motoriseeritud 3" mortüüride katsetamist, misjuures patareid orgaaniliselt jalaväe brigaadi koosseisu kuuluvaiks loeti.

Reguläärväe harjutuste lõppedes hakati laagritesse koondama territoriaalväe üksusi. Et territoriaalväelastele nende lühikest laagris viibimist võimalikult kasulikumaks teha, komandeeriti käesoleval aastal nende juure rohkel arvul reguläärväe ohvitseri, kes olid neile nõuandjais õppuste korraldamisel ja läbiviimisel. Peale selle olid määratud veel terved reguläärväe pataljonid ja vähemad üksused demonstreerima nende ees modern võitlusvahendite kasutamist mitmesugustes lahingolukordades. Taktikalistel harjutustel tegutsesid territoriaalväe kompaniide koosseisus reguläärväe kuulipildujate rühmad, nii et „vähematel vendadel“ võimalik oli nende kõrval õppida ja näha mõndagi, mis seni neile tume või teadmata võis olla. Joter.

*) Möödunud aasta manöövritel katsetati kuulipildujate kompaniisid, kus ühele rühmale antud olid juure kerged Garden-Loydi tankid, millised aga ei osutunud küllalt otstarbekohasteks.

Sõjakirjandust.

PRANTSUSMAA.

„La revue d'infanterie.“ Nr. 453. 1. juuni 1930. a.

Mõtteid hiljuti „Revue d'infanterie“ ilmunud kahe artikli kohta. (kindral Baratier). Jutt on käesoleva ajakirja aprilli- ja maikuu numbrites ilmunud artiklist (üks kellegi X ja teine — kindral Challéat sulest), milledes käsitatakse suurtükiväe koostööd jalaväega. Nimetatud artiklite autorid kaldusid arvami-sele, et prantsuse praegune 75-mm välisuurtükk ei suutvat oma lameda traektoriumi tõttu täita kõike neid tuleülesandeid, mis vajalikud jalaväe toetamiseks. Soovitavad seepärast mingisuguse uue materjalosa tarvitusele võtmist. Kindral Baratier analüüsisid mõlemaid artikleid leiab, et prantsuse välisuurtükiväe materjalosa vajavat tõesti uuendamist — mingisuguse väli kerge hau-bitsa tarvitusele võtmisega, kuid see ei olevat siiski see pea-põhjus, miks kuni käesoleva ajani suurtüki- ja jalaväe vaheline koostöö lonkab. Peapõhjus seisvat kindral Baratier arvamisel vaid selles, et praegused sidevahendid ei võimaldavat küllalt pidevat tegeliku side loomist pealetungiva jalaväe ja teda toetava suurtükiväe vahel. Autor teeb ettepaneku võtta selleks otstarbeks tarvitusele raadiotelefoni, varustades viimasega esimeses järjekorras suurtükiväe osi. (Muidugi ei puudu siin ka teatud puht tehnilised raskused. Kui näiteks kitsale rindele on koondatud suurem hulk suurtükiväe üksusi, kes kõik kasutavad raadio-telefoni, siis võib viimase distsiplineerimata kasutamisel, mille tagajärjeks on üksteise segamine, side mõlemate väeliikide vahel hoopis kehvaks muutuda. R. Tck.).

„Kõrgemate ohvitseride praktilise laskekursuse avamise puhul peetud kõne.“ (Kolonel B.). 1929. a. jooksul põõ-rati Prantsusmaal tõsist tähelepanu jalaväe lahingväljaõppele — eriti õppustele lahinglaskmiste teostamisega. Näpunäidete andmiseks sarnaste õppuste korraldamiseks ja jalaväe relvade materjalosaga, omaduste ja kasutamiseviisidega tutvustamiseks korraldati Chaloni laagris ülalnimetatud kursuse kõrgematele jalaväe ohvitseridele.

„Jalaväe uhkus“. (Kapten Morel). Autor väga tabavalt selgitab jalaväe ohvitseri praegust psühhilist seisukorda, mille tagajärjel olevat tekkinud vaade, nagu poleks jalavägi intelli-gentsi jaoks, sed rahuaja olukorras jalaväe-lasel polevat millegagi eriliselt uhkustada ja silmapaista. Ratsaväelane hobusega, suurtükiväe-lane — suurtükkidega jne., omavad palju mitme-kesisema ja huvipakkuvama teenistuse kui jala-väelane, kellel, peale halli sõduri ei olevat kedagi, kes talle võiks pakkuda huvi. Sarnane vaade on ebaõige, ütleb autor. Just vastupidiselt, jala-väelasele, kellel puuduvad igasugused kõrvalhuvid hobuse ja tehnika saavutuste näol, on kõige laie-mad võimalused sõduri hingeelu tundma õppimi-seks. See ala on autori arvamisel palju laialda-sem ja palju huvitavam, kuna siin on tegemist elavate inimeste — Peetrite ja Jaanidega, kes sa-gedasti kannavad küll üht nime, kuid on iseloo-mult ja hingeeluliselt täiesti lahkuminevad. Sõ-duri hingeelu tundmisele tugineb sõdurmassi juh-timise kunst lahingus, ütleb autor Sõduri hinge-

elu tundmine olgu iga jalaväe ohvitseri uhkuseks — lausub autor oma artiklit lõpetades.

„Laskemoonaga varustamine suur-tükiväes“. (Kolonel-leitnant Aublet). Artikkel on määratud jalaväelaste informatsiooniks raskustest, milledega on ühenduses suurtükiväe varustamine laskemoonaga. Autor tahab jala-väelaste selgeks teha, et tuleülesannete andmi-sel suurtükiväele tuleb alati arvestada võimaliku laskemoona kuluga ja laskemoona juureveoga ühendusesolevaid raskusi lahingolukorras.

Sakslaste ideed tankivastase kaitse organiseerimisel. (Kol.-lt. Grenier ja major Perré). Saksa 77-mm välisuurtük-kide kasutamise võimaluste selgitamine tankide vastaseks kaitseks.

Kindralstaabi ohvitseri kandi-taateidele antud taktikaliste ülesan-nete lahendused. (Lt. kol. L. K.) Vt. „Sõ-dur“ nr. 43/44 s. a.

Jalaväe saaterelvade tule kor-rekteerimine (major G. Paille).

Ametlik osa.

Prantsuse sõjakirjanduse ülevaa-de.

Bibliograafia.

R. Tck.

„Revue d'Artillerie“ — okt. 1930.

Artilleeria ajakiri, ilmub iga kuu 15. päeval, Berger-Levorrault kirjastusel (Nancy-Paris-Stras-bourg); tellimise hind maaes, mis kuuluvad Stockholm 1924 koventsiooni (Eesti kuulub. K.) aastas 52 franki, üksiknumbri hind 4,50 fr.

„Revue d'Artillerie“ jätab artiklites avaldatud andmete ja tõekspidamiste eest vastu-tusekandmise täiesti autoritele, millele lugejate tähelepanu juhitakse ajakirja esilehel. Oktoobri 1930. a. numbri sisustik:

Pederseni automaat-püss. See relv P.-Ameerika Ühendriikide ja Inglise sõjaväes leiab rohkem ja rohkem poolehoidu, tõrjudes teelt võistlejad (Thompson, Ganard, White). Andmed: kaliiber 7 mm, kaal ca 4 kg, pikkus 1114 cm, rauapikkus 60,9, vindivõid 6, vindipikkus (pas de la rayures) 22,9 cm, kasett 10 padrunita kaalub 220 gr, algkiirus 280 m/sek, a-p. osi 103. Artikkel sisaldab mehhanismi kirjelduse sõnas ja pildis. Artikli autor (suurtükiväe kapt. G. Morel) leiab, et Pederseni automaatpüss on paremaid saavutusi ja leiutaja suurimaid eriteadlasi sellel alal.

Prantsuse optikas vajalikust klaasitööstusest.

Suurtükiväe suhteid optikaga; optikalise klaasi defintsioone; klaasi keemilisest koosseisust; klaasi omadusi; optikalise klaasi valmistamine; märkmeid hindadest.

Gibraltari piiramisest talvel 1704—1705. Ajaloolisi andmeid; juhtide kirja-vahetust kuningaga.

Raskete välisuurtükkide uusi tüüpe.

Suurtükivägi pealetungil positi-sioon-sõja oludes. Kokkuvõte saksa „Die Artillerie beim Angriff im Stellungskrieg“.

Sõjaväelisi teateid. Bibliograa-fia. Ametlik osa. K.

BELGIA.

Bulletin Belge des Sciences Militaires. No-
vember 1930. I. D.S.I. Jalaväe kroonika
(X). Mehhaniseerimine ja motori-
seerimine. Jälginud mehhaniseerimise ja mo-
toriseerimise küsimusi P.-A. Uhendriikides. Prant-
susmaal ja Saksamaal tuleb autor otsusele, et mo-
tori tarvitamisele võtmist lahinguväljal on põhjus-
tanud järsemised kaalutlused:

— et suurendada raskete relvade: õhukaitse
suurtükkide ja kuulipildujate, tankivastaste suurtük-
kide, jalaväe saatjate suurtükkide ja osa jalaväe
pataljonide koosseisu kuuluvate r.-kuulipildujate
liikumise kiirust, sealjuures mootor on ainult trans-
porteerimise abinõuks kuni relva lahingusse astu-
miseni; mõnel puhul relvad pannakse tegevusse
mootorilt mahavõtmata;

— et varustada väeüksusi väikeste soomusta-
tud sõidukitega — luure toimetamiseks ja staapide
ümberpaigutamiseks murdmaastikul, kus pole sünd-
said teid liikumiseks harilikudel sõidukitel;

— et kergendada jalaväele tema ülesannete
täitmist ja hoida teda võimalikult värskena la-
hingus selle sõna kitsamas mõttes; mõnel ju-
hul on ette nähtud jalaväe transporteerimine mo-
tori abil kuni lahingusse astumise momendini;

— et hõlpsamini toimetada varustamist eriti
aga laskemoonaga, mida selleks erilisel konstruee-
ritud veovahenditel on võimalik vedada kuni tule-
positsioonini (positions de feu).

2. Leitm. de Rache. Jalaväe pataljon
eelkaitses. Autor lahendab küsimuse konk-
reetse taktikalise ülesande abil.

3. Kapt. komandant van der Donckt. Üks ju-
hus väekorpuse lennukite ja suurtük-
kiväe kasutamisest. Küsimust selgita-
takse konkreetse taktikalise ülesande abil.

4. Major Delvaux. Antwerpeni tsita-
deli piiramine 1832. a. (lõpp).

5. Major Diepenryck. Relvastuse vä-
hendamise probleem Rahvasteliid-
dus. Autor annab ülevaatliku pildi desarmee-
rimise konverentsi ettevalmistava komisjoni tööst
(La Commission Préparatoire de la Conférence du
Désarmement) käsitledes järgmisi küsimusi:

Sissejuhatavad määrused. I. Rel-
vastuse vähendamise või piiramise juriidiline
baas. II. Nõukogult tarvitusele võetud esimesed
abinõud.

Desarmeerimise probleem. I. Rel-
vastuse vähendamise katse koefitsientide abil. II.
Desarmeerimise konverentsi ettevalmistava komis-
joni tööd.

Julgeoleku probleem. I. Üldise mo-
raalse abiandmise lepingu kava. II. 1924. a. pro-
tokolli kava. III. Locarno leping. IV. Briand-Kel-
loggi pakt. V. Üldine akt rahvastevaheliste tülikü-
simuste rahulikuks lahendamiseks. VI. Kavatseta-
vad lepingud.

6. Ohvitseride nimetamised, mää-
ramised ja ülenemised aktiiv-
armees.

V. K.-ts.

ŠVEITS.

Revue Militaire Suisse

LXXV aastakäik; kuukiri; nr. 10 — oktoober 1930.

Kolonel Rilliet „Meie miilitsaväe
ettevalmistusest“. Šveitsi miilitsavägi
kui reameeste nii juhtide ettevalmistuse suhtes

Esimesed Festis

Ingliš sigaretid

ALBION

20 TK. AINULT 40 SNT.

A/SASTORIA

ei seisvat enam ajanõuete kõrgusel. Maailma-
sõda olevat avanud uued perspektiivid ka Sveit-
si riigikaitstes. Rikkalik sõjatehnika nõuab teist
organisatsiooni õppes ja teenistusekäigus, nõud-
vat ka alalise kaadri suurendamist allohvitseri-
instruktorite arvu suurendamise kaudu. Miilit-
sionäär-allohvitser, ilmudes õppustele mõneks-
kümneks päevaks ei suuda õpetada aja-
nõuete kohaselt. Miilitsa eelarvet tulevat
esijoones suurendada 500.000 Šv. frangi võrra
(1 Šv. fr. = ca 73 senti) vähemalt 100 alalise
instr.-allohvitseri ametisse palkamiseks (nekru-
tite õpetamisel). Õppeaja kestvus võtta revidee-
rimisele. Senine ohvitseride ettevalmistus ole-
vat olnud samuti puudulik. Miilitsasüsteem
oma õppeplatsidega ei andvat ohvitseridele tee-
nistuse aastatel võimalusi areneda juhti-
deks sarnases ulatuses kui nõuavad meicaja-
sõja rasked olukorrad. Ekslik olevat näha oh-
vitseris ja allohvitseris ainult pedagoogi-
väga hea pedagoog võib osutada
kõlbmatuks juhiks lahinguväljal,
— seepärast kaitsejõu ettevalmistusel tuleb
juhtides arendada juhi omadusi ja juhti-
mise oskusi erilise hoolega. Seda peab või-
maldama riigikaitse organisatsioon. Ei tulevat
näha selles halba, et seniseid vaateid riigikaitse
alal soovitatakse revideerida: kaitsejõudude or-
ganisatsioon ja õppes ei tohtivat ilalgi unu-
sutada tõelikku olukorda, küsimusele tulevat
suhtuda asjatundlikult.

Kindralstaabimajor Montfort: Kaitsest „Välimäärustik 1927“ (S. C. 1927) järele. Selgitatakse kuivõrra 1927. a. välimäärustik kaitseküsimusis kajastab Šveitsi tõelikkul olukorda riigikaitse alal. Mõningatele puudustele vaatamata olevat „Välimäärustik 1927“ vastuvõetav.

Esimene — leitn. E. Nalf: Raadiotelegraafi üksustest meie armees. Juba 1902. aastat tulevat lugeda raadio Šveitsi armeesse toomise aastaks. Raadio on Šveitsis ta märgise territooriumi tõttu eriti soodus sidevahendina riigikaitse tegevuses.

Šveitsi sõjaväelises kroonikas mainitakse muuseas eelarve suurenemist 1931. aasta peale.

Senine miilitsaväe eelarve võrdus ca 89 miljonit Šv. franki (ca 6,5 miljardit Eesti senti), nõutakse 10 miljonit franki juurde. Suurendamiseks tuuakse ette kaks tähtsat alust: riigi julgeolu kindlustamine nõudvat poliitilise olukorra tõttu suuremaid väljaminekuid, iganenud varustus ja relvastus nõudvat uuendamist.

Prantsuse sõjaväelises kroonikas mainitakse 1930. aastat kui seniste sõjaliste tõekspidamiste revideerimise aastat. Revideerimine olevat saanud suure tõuke manöövrite tulemustest. Positsioonsõja ja vanematele juhtidele ning vanematelt juhtidelt enne maailmasõda sisendatud vaated pidavat andma maad uutele, mis tingitud uutest väelikeidest (lennuvägi) ja uuest olukorrast.

Prantsuse kindralstaabi ülem ja tunnustatud juht kindral Weygand äsja möödunud Lothringi suurmanöövrite puhul väljendunud manöövrite tulemuste kohta filosoofiliselt: „Mina, ma olen alati rahuldatud. Olen rahul kui läheb nii, kuid oletasin asjade käiku, olen rahul ka siis, kui läheb teisiti, sest ma näen edu teotsemises.“

Rahvusvahelises kroonikas tuuakse andmeid Rahvasteliidu tööst viimastel kuudel.

Sõjaväelisi teateid. Sõjakirjandust. —e.

ITAALIA.

Esercito e Nazione. Oktoober 1930. a.

1. G. Ferreri. Armeed ja redvliigid Alpi mägedes. Käsitletakse piiri (Itaalia) kaitse ja kindlustamise küsimusi suurematel kõrgustel, mägedes.

2. A. Cases. Itaalia naine ärkamisajal, Maailmasõja aastatel ja tulevikus. Autor selgitab Itaalia naise osa oma rahva ja riigi ajaloos minevikus ja tulevikus.

3. G. Reisoli. Ajalooline meetod taktikalisel ettevalmistamisel. Teoreetilisi arutlusi.

4. B. Pasqua di Bisceglie. Diviisi õine rännak kaugel vaenlasest. Autor püüab lahendada küsimust konkreetse taktikalise ülesande abil.

5. S. Pelligra. 75/27 suurtükiv. grupi kasutamine lahingelpostides rügemendi sektoris. Küsimust selgitatakse konkreetse, üksikasjalikult läbitöötatud taktikalise ülesande abil.

6. G. Sticca. Ferruccio süda ja käsi. Tagasivaade Itaalia ajalukku 16. sajandi alul.

7. C. Prepositi. „Mongolfierid“ tuleproovis. Andmeid õhusõidu algupäevilt.

8. G. Pellegrino. Ülem-Adigei teaduste kongressi sõjaväeline sektsioon. Andmeid nimetatud sektsiooni tegevusest viimase aastakümnel.

9. Reservohvitseride lehekülj. Ühest kuust teise. Mitmesugust. Välisriikide sõjavägedes. Spordi kroonika Sõjakirjanduse ülevaade.

V. K.-ts.

SOOME.

Suomen Sotilas, nr. 43—44.

Meie õppelaev. — Paar rida Soome mereväe kadettidele eeloleval suvel esmakordselt õppusteks määratud laevast.

Soome iseseisvuspüüete ajaloo. Kirjutis esitab peamiselt 1904. a. asutatud „Soome aktivistide vastaserakonna“ ja selle juhi Konni Ziliacus'e ning julge aktivisti John Villiam Nylanderi tegevust nende iseseisvusetootlusil.

Artiklid hõimupäevade puhul, nagu: Lühikene ülevaade meie pisimast hõimurahvast Kuramaa rannaribal, liivlastest jne.

Mida Latviija sõjaväe pealik ütleb Soome sõjaväest. Kindral Penikise hindavaid arvamusi.

Tartu rahu 14. 10. 1920. Soome—Nõukogude Vene vahel sõlmitud rahulepingu 10-a. mälestuspäeva puhul.

Hõimupäevade puhul esitatakse Eesti sõjateadusl. ajakirjast „Sõdurist“ tõlge „Alokas pension“ ühes nimetatud ajakirja kaanepildi näitega ja katkendiga „Sõduris“ järjekorraliselt ilmuvaist „Suomen Sotilas'e“ sisukokkuvõtteist.

Suomen Sotilas, nr. 45—46, 1930.

Soome rahva rõhujaid. Kindral N. A. Kuropatkin. Mõnda kindralist, kes Vene sõjaministrina aastast 1898, segades end Soome sise- ja väliste asjadesse, oma venestamispuuetega, — arendas suuresti Vene survet Soome üle.

Hollandi sõjavägi. Lühikene ülevaade.

Juhtnõore koera väljaõppest.

Kolm aastat väetenistuses. Lühikene jutt aastakümnete tagant.

Soovitus malemängu arendamiseks sõjaväes. Iga sõdur mängigu malet.

Hakkapeliitta, nr. 43, 1930.

Prantsuse Maailmasõja muuseumist.

Soomlane ei usu, enne kui ise näeb. Nõukogude-Venemaale teenistust otsima läinud tööliste valusaid kogemusi.

Islandi ja Soome muinasaja sidemed. Läinud suvel Islandi parlamendi 1000-aasta juubeli puhul kirjutas aastasadu kestnud Islandi-Soome vahelisest läbikäimisest mitte üksi kaubanduslikul, vaid ka hariduslikul alal.

Uusi „ratsusid“ sõjaväele. Yrjö Kivimiehe ettepanek sõjaõppeasutuste õppekavasse võtta ka malemäng — ja mida rutem!

Hakkapeliitta, nr. 44, 1930.

1905. a. revolutsioon Soomes. Kahekümneviie aasta mälestus. Suurmäss, mis oli Vene riigi lõpliku lõhenemise ja lagunemise esimeseks märgiks.

Oludest Nõukogude-Karjalas. Enamlaste rüüstamis- ja vaenupolitika Karjalas.

Mälestusi 1905. a. revolutsiooni esimestelt päevadelt Helsingis.

Kindel tee on parim, kuigi see oleks pikem. „Valge neegri“ sisepoliitiline arutelu ühenduses „Suomen Lukko“ nimelisele patriootlikule ühingule mõnelt poolt korraldatud atakidega.

SAKSAMAA.

„Militär-Wochenblatt“ nr. 16—25. okt. 1930.

Inglise 1930. a. õhuanõõvreist. (Neist on pikem kirjutis „Sõdur“ nr. 43/44 s. a.).

Saksamaa raadioringis. Naabrite suurejoonelised raadio saatejaamad lämbutavat Saksa raadio saatejaamu. Otsitakse väljapääsu sellest.

Major Röpnack: Põhja-Ameerika maailmapoliitikast. Mõtteid Nicaragua kaanali ehitamise puhul. Kaanal olevat teid agressivse maailmapoliitika suunas.

Tshehhoslovakkia manöövrelid. Kümne aasta jooksul tehtud järjekindel ja hoolas töö kaitsejõudude organisatsioonis ja õppes on kandnud head vilja.

„Uus“ kahuritüüp. Andmeid ümberkonstrueeritud Krupitüüpi õhukaitse suurtükist.

Tulistamisest tankidelt. Õppeplatside väärtusest. Reichsheeri elust. Sõjaväelisi teateid. Sõjakirjandust. K.

Mitmesugust.

Mis vaja teha Vabadusristi prestiiži tõstmiseks? Meie ainsam orden tuleb kõrgemale tõsta shetoonidest.

Eesti vabariigi põhiseadusega kindlaks määratud kõrgem ja ainsam autäht on Vabadusrist.

Vabadusrist asutati Eesti vabariigi iseseisvuse väljakuulutamise aastapäeval 24. veebruaril 1919. a. autasutähena: 1) vabadussõjas ülesnäidatud sõjaliste teenete eest (1. liik), 2) vabadussõjas ülesnäidatud vahvuse eest (2. liik), 3) vabadusevõitluses ülesnäidatud kodanliste teenete eest (3. liik).

Iga Vabadusrist jaguneb kolme järku. Sõjaliste või kodanliste teenete eest antavad Vabadusristi (1. ja 3. liigi) aumärgid kantakse: 1. järgu — kaeias, 2. järgu — kuue nõõpaugus, 3. järgu — rinna pahemal poolel. Vahvuse eest antavad Vabadusristi (2. liigi) kõigi järkude aumärgid kantakse rinna pahemal poolel, järkude järele, esimese järguga paremalt poolt alates. Kuna sõjaliste teenete eest määrab Vabadusristi vabariigi valitsus kaitseministri või vägede ülemjuhataja ettepanekul, kodanliste teenete eest — üksikute ministrite ja riigikontrolööri ettepanekul, annetakse vabadussõjas ülesnäidatud vahvuse eest 2. liigi Vabadusrist ülemjuhataja ettepanekul Vabadusristi nõukogu otsustamisel. Nõukogul on õigus ettepanekut jaatavalt ot-

sustada või tagasi liikata, aluseks võttes Vabadusristi statuuti, kus loetletud vägiteod relvliikide järele. Nõukogu koosneb Vabadusristi kavaleridest — ohvitseridest ja sõduritest. Meie Vabadusristi statuut on kokku seatud umbes Vene riigi kõrgema aumärgi Püha Georgi statuudi järele.

Meil on annetatud Vabadusriste 3199 juhul; riikide järele järgmiselt: Eestile — 2152, Soomele — 678, Inglismaale — 121, Taanile — 50, Lätile — 50, Poolale — 42, Ameerikale — 35, Prantsusmaale — 28, Rootsile 17, Itaaliale — 10, Belgiale — 3, Jaapanile — 3, Leedule — 2, Ungarile — 2, Argentiinale — 2, Kolumbiale — 1, Indiale — 1, Portugaaliale — 1. Liikide järele on välja antud 1649 esimese, 2279 teise ja 179 kolmanda liigi risti. Muu seas on Vabadusrist annetatud ka Verduni kindlusele. Huvitav on äramärkida, et kõikide liikide järgud on välja antud peale teise liigi esimese järgu.

Vabadusristi, eriti vahvuse eest (must rist), annetamisel on väga tagasihoidlik olnud. Kodumaalased on neist kõigest 1705 saanud, mis väga väike arv võrreldes eesliinil võitlejate üldarvuga.

Vabadusrist on meil ainsam kõrgem aumärk, mis heroilisemat ajajärku meie maa ja rahva ajaloos — vabadussõda — meelde tuletab, ning neid kangelasi, kes selle aumärgiga dekoreeritud.

Eesti Kummitööstuse Üsaiühisuse

**Kalossid
Botikud
Suvikingad
Sportkingad**

Müüakse vabriku vastutusega korraliku töö ja vastupidavuse eest.

JUHATUS: Tallinn, Väike Karja t. 1
(Kommertspanga vastas). Tel. (20)4-03.

Üle kümne aasta on sellest suurest ajaloolisest heitlusest möödunud. Elu läheb aga kiires tempos edasi. Igapäevastes askeldustes ununevad sündmused, Vabadusristi kavaleride read jäävad iga aastaga hõredamaks. On asutatud uusi autähti, mis efektsamad ja täiesti varju jätvavad tagasihoidliku Vabadusristi.

Vabadusrist on muutumas mingisuguseks mälestusemärgiks, shetooniks, nagu neid ühingu, kaitseliit, tuletõrje jne. — harilikult oma liikmetele jagavad, aga ometi ei ole tahtnud meie seaduseandjad seda mitte näha, kui nad põhiseaduses alla kriipsutasid, et vabariiki ei anna teisi aumärke oma kodanikkudele, kui sõja ajal kaitseväelastele. Sellega on selgesti väljendatud tahe meie ainsama aumärgi Vabadusristi prestiihi kõrgel hoida. Et seda tegelikult läbi viia, on tarvis Vabadusristile mõningaid õigusi anda ja sellega teda eesõigustatud seisukorda teiste aumärkide suhtes asetada.

Mujal maailmas on sellest ka nii aru saadud. Meie näeme, et kõikide riikide, Nõukogude Vene kaasa arvatud, kõrgematele aumärkidele on teatud eesõigused antud. Nii on toimitud uutes, kui ka vanades kultuurriikides (Prantsusmaa ja teised), meie aga ei ole kümne aasta jooksul suutnud seda teha. Vabadusristi enese prestiihi pärast on tarvilik, et see küsimus meil kiires korras lahendataks.

Vabadussõjalane.

Maaleht nr. 127. — 6. nov. 1930.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Ajalooline ajakiri. Üheksas aastakäik. Toimetus: P. Treiberg (peatoimetaja), H. Kruus, O. Liiv, M. Schmiedehelm.

Ajaloolise Ajakirja nr. 3. — 1930. sisu: Hans Kruus: Ärkamisaja pärandus Eesti ajaloo uurimisele.

H. Moora: Balti muinasteadlaste kongress Riias 19.—23. aug. 1930.

P. Johansen: Analecta estonica.

H. Kleis: Akadeemiline Ajaloo-Selts. 10. tegevusaastal 1929—1930.

A. Oinas: Adrian Virginiuse kiri Erik Dahlberg'ile.

Varia.

Erilist huvi kaitseväelastele võiks pakuda Adrian Virginiuse kiri

Erik Dahlberg'ile, milles andmeid Erastvere lahingu kohta ja mõtteid maakaitse korraldamisest tollajal.

Akadeemiline Põlluasjanduslik Selts. 1920—1930.

Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kirjastus. Tartu 1930.

Trükivea õiendus.

„Sõduris“ nr. 45/46 — 8. novembril s. a. artiklis „Õhingkõrguste täppis mõõtmine käärpikkusilma abil“ on ettetulnud eksitav trükiviga.

Lhk. 1316 22 rida ülevalt:

on $\left(\frac{10}{4}\right)^2 2 = 6,2 \text{ m}$ — peab olema $\left(\frac{10}{4}\right)^2 1 = 6,2 \text{ m}$

31 rida ülevalt:

on $48 - \left(\frac{12}{4}\right)^2 2 = 48 - 9 = 39 \text{ m}$ — peab olema

$48 - \left(\frac{12}{4}\right)^2 1 = 48 - 9 = 39 \text{ m}$

mida palume lahkesti õiendada.

Uusi raamatuid kaitsevägede staabi raamatukogus.

15.736. Наставление артиллерии РККА. Боевое применение зенитной артиллерии. Москва/Ленинград, 1929.

15.735. Тихменев, С. Указания для стрельбы по самолетам из ружей и ручных пулеметов. Москва/Ленинград, 1929.

15.734. Иосифов, Ф. Очерк боевой работы дивизиона войсковой артиллерии. Москва/Ленинград, 1929.

15.733. Кириллов-Губецкий, И. Исчисленная стрельба в артиллерии. Москва/Ленинград, 1929.

15.732. Нейман, М. Р. Хлеб в Германии во время войны. Москва, 1929.

15.731. Крылов, И. Г. Дрессировка служебно-разыскных собак. Москва, 1930.

15.730. Дашинский, С. и Ян Радопольский. Подготовка войны против СССР. Москва/Ленинград, 1929.

15.729. Коленковский, А. Дарданельская операция. Москва/Ленинград, 1930.

15.728. Меньчуков, Е. А. Исторический очерк боев в условиях окружения. Москва/Ленинград, 1930.

SISUSTIK: J. Streipa. Läti rahvusliku sõjaväe esimeste lahingüksuste sünnist. — A. Traksmann. Vaatlusi ja mõtteid õppealalt kaitseväes. — H. Sepp. Vana-Liivimaa kaitseprobleeme 15. sajandi teisel poolel, 16. sajandi esimesel poolel ja keskel. — H. Grabi. Juhtimisharjutused liivakastil. — r.-n. I diviisi 12. aastapäeval — K-ts. Lennuväe ülesandeid rannakaitsel. — G. S. 5. (Rakvere) jalaväe polk Petseri all 1919. a. kevadel aprillis. — Miks hukkus „R-101“? — -ms- Sõjalise keele rikastamisest „seaduslikul teel“. — Sõjaväelisi teateid. — Sõjakirjandust. — Mitmesugust.

Vastutav toimetaja kolonel A. TRAKSMANN. Väljaandja „Sõdur“, Tallinn, Toompeal, Toomkooli tän. 7.

Toimetus ja tallitus Toompeal, Toomkooli tän. 7. Kõnetr.: Sõjaväe 163.

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk tän. 42.

Paremini elada —

rohkem naudingut,
rohkem ajaviidet —
ning vähem väljaanda!

Teie võite seda! Kuulake raadiot

TELEFUNKEN' iga

TELEFUNKEN - vastu-
võtjad, TELEFUNKEN-
valjuhääldajad ja TELE-
FUNKEN - lambid on
ühest vabrikust, ühtla-
sed ning annavad see-
tõttu parimat võimet!

*Laske endale üht, TELEFUNKEN
seadet demonstreerida!*

**TELEFUNKEN — ILMA
MARK**

ÕNNETUSJUHUSTE ja SURMA vastu ei ole abinõusid,
aga aineliste murede vastu, mis surma või õnnetus-
juhused enesega kaasa toovad võite end kindlustada.

**EESTIMAA KINNITUS AKTSIA-SELTS
EKA**

TOIMETAB: **TULEKINNITUSI — VEOKINNITUSI —
AUTOKASKO-KINNITUSI — ONNETUSJUHU-
KINNITUSI — JA ELUKINNITUSI**

Igapäevase 10-sendilise maksu vastu võite
juba sõlmida 1000-kroonilise elukinnituse.

Saatke meile üks postkaart ja meie saadame Teile lähe-
mad teated. Järelepärimine ei kohusta Teid millekski.

Juhatus: Tallinn, Pikk t. 6, kõnetraat 426-95.

Kapital ületab 1.000.000.— krooni.

Esitus igas linnas ja maal.

Kodukaitsjad!

**Iga isamaalane
toetab Eesti tööstust!**

Tarvitage

järjekindlalt ainult Eesti tubakavabrikute saadusi:

Extra-Extra

Erisort

20 tükki 35 senti.

Aino

20 tükki 35 senti.

**Mued, moodsad, eriti peene-
maitseelised paberossid**

Olympia

25 tükki 25 senti

kestad kollasest maispaberist, varus-
tatud nikotiini imeva vatiga
„Hygiene“.

TUBAKATEHAS

A.-S. Astoria.

Semmik-paberossid

Mikaado

25 tükki 25 senti

väljavalitud parimatest tubakatest.

TUBAKAVABRIK

H. Anton & Ko.

★

Balm

ja

Kavalier

25 tükki 15 senti.

TUBAKAVABRIK

A.-S. Regina.